جدید سکیم کے مطابق

حساب کی کتاب

حصّہ اوّل و دوم

مصنّفہ

لالہ دیو دیال صاحب بی - اے
پروفیسر ریاضی ڈی - اے - وی کالج لاہور و فیلو پنجاب یونیورسٹی

و

لالہ رشو دیال صاحب ایم - اے
اسسٹنٹ پروفیسر گورنمنٹ کالج لاہور

جس کو

جناب ڈائرکٹر صاحب بہادر سررشتہ تعلیم پنجاب و ٹیکسٹ بک کمیٹی پنجاب نے تمام پرائمری سکولوں کی پہلی و دوسری جماعتوں کے واسطے ٹیکسٹ بک منظور فرمایا

رائے صاحب منشی گلاب سنگھ اینڈ سنز
ایجوکیشنل پبلشرز

۱۹۱۹ء

تعداد جلد ..... وقعہ ۹ قیمت فی جلد ۵ پائی

اِعرابوں کے قاعدے

مِثالیں	قاعدے	نمبر شُمار
گھر	مخلُوطا ہے دو چشمی لِکھّی گئی	۱
ہنسا۔ نہیں	نُونِ غُنّہ جو لفظ کے درمیان ہے۔ اُس پر اُلٹا جزم دِیا ہے۔ اور جو آخر میں ہے۔ اُس میں نُقطہ نہیں دِیا	۲
بھلی	یاےِ معرُوف جو لفظ کے آخر ہے۔ وُہ دائرے کی لِکھی گئی ہے	۳
کے۔ ہے۔ گاے۔ اُڑا	یاےِ معرُوف کے سِوا باقی سب یے لمبی لِکھی گئیں	۴
خُود۔ خویش	جو واؤ بولی نہیں جاتی۔ اُس کے نیچے آڑی لکیر ہے	۵
ہمالیہ۔ روپیہ۔ زیور۔ غور۔ سَیر	حرفِ مفتُوح پر وہیں زبر لکھّا ہے۔ جہاں واؤ یا یے کے معرُوف اور مجھُول ہونے کا شُبہ پڑتا ہے	۶

فہرستِ مضامین

ایک ۱
دو ۲
تین ۳
چار ۴
پانچ ۵

چھ ۶

سات ۷

آٹھ ۸

نو ۹

دس ۱۰

حساب کی کتاب

حصۂ اوّل

پہلی جماعت

کے واسطے

عددوں کا لکھنا اور پڑھنا

۱ ایک اکیلی چیز کو اکائی کہتے ہیں۔ جیسے ایک قلم۔ ایک لڑکا۔ ایک سلیٹ +

جتنی دفعہ اکائی کو لیا جائے۔ اُسے عدد کہتے ہیں۔ جیسے چار گھوڑے۔ پانچ بیل +

حساب وہ علم ہے۔ جس میں عددوں کا استعمال اور اُن سے گننا سکھایا جائے +

ایک گولی ایک نارنگی ایک خانہ ایک ۱

دو گولیاں دو امرود دو خانے دو ۲

تین گولیاں تین خانے تین ۳

چار گولیاں چار خانے چار ۴
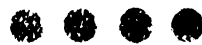
پانچ گولیاں پانچ خانے پانچ ۵

چھ گولیاں چھ خانے چھ ۶

دو سے مُراد ایک اور ایک یا
دو اکائیاں ہے۔ یا ۲ = ۱ + ۱
علامت + سے یہ مُراد ہے۔ کہ جن دو
عددوں کے درمیان یہ علامت لکھی ہو۔
اُن کو جوڑتا ہے +
علامت = سے یہ مُراد ہے۔ کہ جن دو
عددوں کے درمیان یہ علامت لکھی ہو۔
وہ قیمت میں آپس میں برابر ہیں۔ اس
کو یوں پڑھتے ہیں۔ "مساوی ہے"
جیسے ۲ = ۱ + ۱ اس کو یوں پڑھیں گے۔
"دو مساوی ہے ایک جمع ایک کے" +
تین سے مُراد دو
اور ایک یا تین
اکائیاں ہے یا ۳ = ۱ + ۱ + ۱ = ۲ + ۱
۳ - ۱ = ۲ اور ۳ - ۲ = ۱ +
یہ علامت - جس عدد کے پہلے لکھی ہو۔
اُس سے یہ مُراد ہوتی ہے۔ کہ اس عدد

کو گھٹایا گیا ہے - اِسے نفی کی علامت
کہتے ہیں +

۳-۱ سے یہ مُراد ہے - کہ ۳ میں سے
۱ کو گھٹاؤ - اِس کو یُوں پڑھتے ہیں -
"تین نفی ایک" +

چار سے مُراد تین اور ایک یا چار اِکائیاں
ہے - یا ۴ = ۱+۱+۱+۱ = ۲+۱+۱ = ۳+۱
= ۲+۲ اور ۴-۱ = ۳ و ۴-۲ = ۲ و ۴-۳ = ۱

دو کا دُگنا چار - یا
دو دُونی چار یعنی
۲ × ۲ = ۴ +
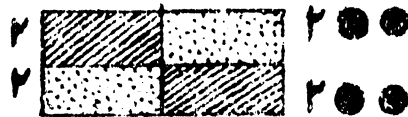
۲ ۲
۲ ۲

علامت × سے یہ مُراد ہے - کہ جن دو
عددوں کے درمیان یہ علامت لکھی ہو -
اُن کو آپس میں گُنا کرنا ہے - جیسے ۲×۲=۴
اِس کو یُوں پڑھیں گے - "دو کا دُگنا چار" +
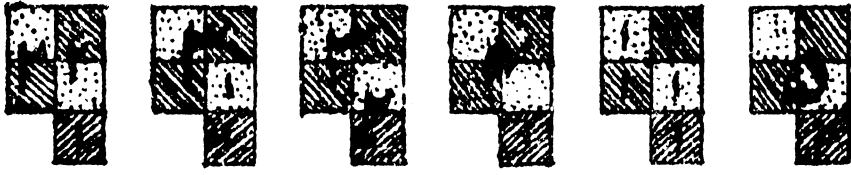
پانچ سے مُراد چار اَور ایک یا پانچ اِکائیاں ہے۔ یا ۵ = ۱ + ۱ + ۱ + ۱ + ۱ = ۴ + ۱
= ۳ + ۱ + ۱ = ۳ + ۲ = ۲ + ۲ + ۱
اَور ۵ - ۱ = ۴ و ۵ - ۲ = ۳ و ۵ - ۳ = ۲
و ۵ - ۴ = ۱ +
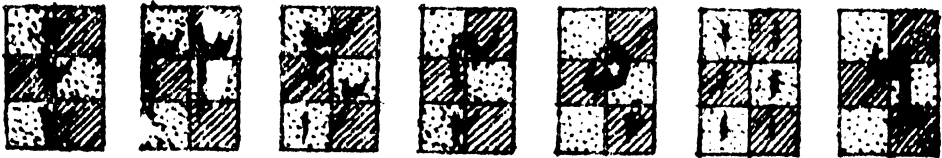
چھ سے مُراد پانچ اَور ایک یا چھ اِکائیاں ہے۔ یا ۶ = ۱ + ۱ + ۱ + ۱ + ۱ + ۱ = ۵ + ۱
= ۴ + ۲ = ۳ + ۲ + ۱ = ۳ + ۳
= ۲ + ۲ + ۲ +
۶ - ۱ = ۵ و ۶ - ۲ = ۴ و ۶ - ۳ = ۳
و ۶ - ۴ = ۲ و ۶ - ۵ = ۱ +

۳ دو کا تگنا چھ یا تین دُونی چھ

۲ تین کا دُگنا چھ یا دو تیئے چھ

یا ۲ × ۳ = ۶ ۔۔۔ ۶ ÷ ۲ = ۳

۳ × ۲ = ۶ ۔۔۔ ۶ ÷ ۳ = ۲
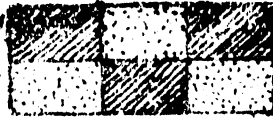
جس عدد کے پیچھے یہ علامت ÷ لکھی ہوتی ہے۔ اس سے یہ مراد ہوتی ہے۔ کہ یہ عدد پہلے عدد میں کتنی بار شامل ہے۔ یا پہلے عدد کے اتنے برابر حصے کرو۔ مثلاً ۶ ÷ ۲ سے یہ مراد ہے۔ کہ ۶ میں ۲ کتنے بار شامل ہے۔ یا ۶ کے دو برابر حصے کرو۔ اسے یوں پڑھتے ہیں۔
"چھ تقسیم دو"

سات گولیاں

● ● ● ● ● ● ● سات ۷

۶ + ۱ = ۷ ۔۔۔ ۷ − ۱ = ۶

۵ + ۲ = ۷ ۔۔۔ ۷ − ۲ = ۵

۴ + ۳ = ۷ ۔۔۔ ۷ − ۳ = ۴

آٹھ گولیاں — آٹھ — ۸

●●●●●●●●
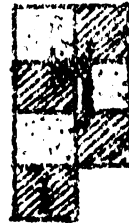
۷ + ۱ = ۸	۸ − ۱ = ۷
۶ + ۲ = ۸	۸ − ۲ = ۶
۵ + ۳ = ۸	۸ − ۳ = ۵
۴ + ۴ = ۸	۸ − ۴ = ۴

●●●● دو کا چوگنا آٹھ یا چار دونے آٹھ

●●●● چار کا دُگنا آٹھ یا دو چوکے آٹھ

۲ × ۴ = ۸

۸ ÷ ۲ = ۴

۸ ÷ ۴ = ۲

نو گولیاں — نو — ۹

●●●●●●●●●

۸ + ۱ = ۹	۹ − ۱ = ۸
۷ + ۲ = ۹	۹ − ۲ = ۷
۶ + ۳ = ۹	۹ − ۳ = ۶
۵ + ۴ = ۹	۹ − ۴ = ۵

تین کا تگنا نو یا تین تیئے نو

$$۳ \times ۳ = ۹$$

$$۹ \div ۳ = ۳$$
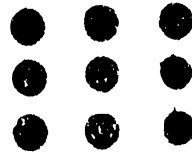
۲

۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ و ۸ و ۹

اِن شکلوں کو ہندسے کہتے ہیں - ساری گنتی اِنہی ہندسوں کی مدد سے ہوتی ہے+ ۹ تک تو ایک ہندسے سے کام چل سکتا ہے - اِس سے آگے گنتی کے لئے دو ہندسے درکار ہوتے ہیں +

دس یا دہائی ۱۰ — دس گولیاں

$$۹ + ۱ = ۱۰$$
$$۸ + ۲ = ۱۰$$
$$۷ + ۳ = ۱۰$$
$$۶ + ۴ = ۱۰$$
$$۵ + ۵ = ۱۰$$
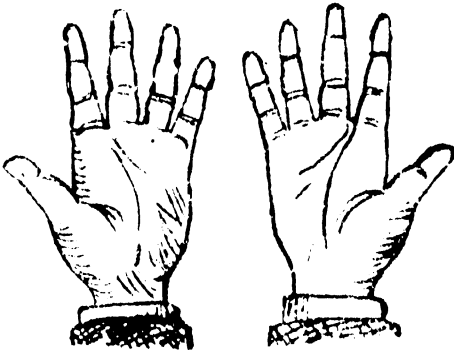
پانچ کا دُگنا دس یا پانچ دُونی دس

اِس کو صفر کہتے ہیں - صفر کے اصلی معنی خالی کے ہیں - اُس کی اپنی قیمت کچھ نہیں ہوتی - مگر جس ہندسے کے دائیں طرف صفر لکھا جاتا ہے - اُس ہندسے کی قیمت آگے سے دس گنا ہو جاتی ہے +

سوالات نمبر ۱

۱ اِس ڈمبل کے سروں پر کتنے گولے ہیں ؟

۲ اِس شکل کے کونے کتنے ہیں ؟ (اِسے تکون کہتے ہیں) +

۳ اِس تکون کے کنارے کتنے ہیں ؟
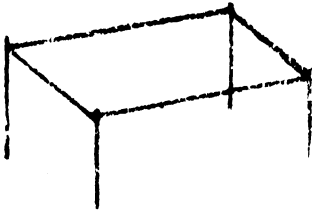
۴ اِس پلنگ کے کتنے پائے ہیں ؟

۵ پلنگ کی باہیاں کتنی ہیں - اور سیرو کتنے ہیں ؟
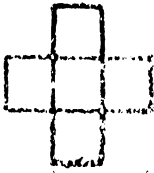
۶ اِس شکل میں کتنے خانے ہیں ؟

۷ (۱) اُوپر کی قطار میں کتنی گولیاں ہیں ؟
(۲) نیچے کی قطار میں کتنی گولیاں ہیں ؟
(۳) کُل گولیاں کتنی ہوئیں ؟

۸ ۵ گولیوں میں سے ۲ گولیاں نکال دو۔ باقی کتنی رہیں ؟
اگر ۳ نکال دیں۔ تو کتنی رہیں گی ؟

۹ دو دو گولیاں دو جگہ کُل کتنی گولیاں ہوئیں ؟

۱۰ ۴ گولیوں میں سے دو دو گولیاں نکالو۔ کتنی بار نکلیں ؟

۱۱ اِس شکل میں کتنے خانے ہیں ؟
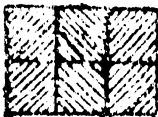
۱۲ دو دو خانے کتنی جگہ ہیں ؟

۱۳ تین تین خانے کتنی جگہ ہیں ؟

۱۴ ۶ شانوں میں سے ۲ شانے نکال دیں۔
تو باقی کتنے رہیں گے؟ اگر ۴ نکال دیں۔
تو باقی کتنے رہیں گے؟

۱۵ اس زینے میں کتنی سیڑھیاں
ہیں؟

۱۶ اگر ایک سیڑھی ٹوٹ جائے۔
تو کتنی پوڑیاں رہ جائیں گی؟

۱۷ اس شکل میں دو دو
گولیاں کتنی جگہ ہیں؟
اور چار چار گولیاں کتنی بار؟ کُل کتنی
گولیاں ہیں؟

۱۸ ۸ گولیوں میں سے دو دو گولیاں کتنی
بار نکل سکتی ہیں؟

۱۹ اس شکل میں کتنے
خانے ہیں؟

۲۰ اس میں تین تین خانے
کتنی جگہ ہیں؟
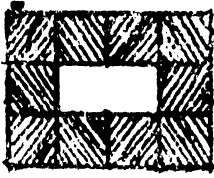
۲۱ اِس شکل میں اُوپر کی قطار میں کتنے خانے ہیں۔ نیچے کی قطار میں کتنے؟

۲۲ دائیں طرف کتنے خانے ہیں۔ اور بائیں طرف کتنے؟

۲۳ کُل کتنے خانے ہیں؟

۲۴ اِس شکل میں دو دو خانے کتنی جگہ ہیں؟

۲۵ پانچ پانچ خانے کتنی جگہ ہیں؟ کُل کتنے خانے ہیں؟

کتنے ہوتے ہیں:-

۲۶ ۲ آم + ۱ آم؟

۲۷ ۱ آم + ۲ آم؟

۲۸ ۳ آم - ۱ آم؟

۲۹ ۳ آم - ۲ آم؟

۳۰ ۲ پیسے + ۲ پیسے؟

۳۱ ۴ پیسے - ۲ پیسے ؟

۳۲ ۳ کتابیں + ۲ کتابیں ؟

۳۳ ۲ کتابیں + ۳ کتابیں ؟

۳۴ ۵ کتابیں - ۲ کتابیں ؟

۳۵ ۵ کتابیں - ۳ کتابیں ؟

۳۶ ۴ میزیں + ۳ میزیں ؟

۳۷ ۶ میزیں - ۲ میزیں ؟

۳۸ ۶ میزیں - ۴ میزیں ؟

۳۹ ۵ گھوڑے + ۲ گھوڑے ؟

۴۰ ۴ گائیں + ۳ گائیں ؟

۴۱ ۷ گھوڑے - ۵ گھوڑے ؟

۴۲ ۷ گائیں - ۳ گائیں ؟

۴۳ ۳ دواتیں + ۵ دواتیں ؟

۴۴ ۲ قلمیں + ۶ قلمیں ؟

۴۵ ۸ دواتیں - ۵ دواتیں ؟

۴۶ ۸ قلمیں - ۲ قلمیں ؟

۴۷ ۶ بکریاں + ۳ بکریاں ؟

۴۸ ۷ سیب + ۴ سیب ؟

۴۹ ۹ بکریاں – ۳ بکریاں ؟

۵۰ ۹ سیب – ۷ سیب ؟

۵۱ ۲ بیل + ۳ بیل + ۵ بیل ؟

۵۲ ۳ گرتے + ۴ گرتے + ۳ گرتے ؟

۵۳ ۱۰ بیر – ۵ بیر ؟

۵۴ ۱۰ چھتریاں – ۷ چھتریاں ؟

۵۵ ایک جماعت میں ۵ لڑکے تھے – ایک بیمار ہو گیا – بتاؤ – باقی کتنے حاضر ہیں ؟

۵۶ رام و شام کے پاس دو دو پیسے ہیں – کل پیسے کتنے ہوئے ؟

۵۷ جوتی و موتی ہر ایک نے تین تین آم کھائے – دونوں نے کتنے آم کھائے ؟

۵۸ تین لڑکوں کے پاس دو دو بیر ہیں – کل کتنے بیر ہیں ؟

۵۹ ۳ لڑکوں میں سے ہر ایک کو دو دو ناشپاتیاں دیں – تو کتنی ناشپاتیاں خرچ ہوئیں ؟

۶۰ اِس شکل میں کتنے خانے ہیں؟

۶۱ اِس شکل میں کتنے خانے ہیں؟

۶۲ دُوسری شکل میں پہلی شکل سے کتنے خانے زیادہ ہیں؟

۶۳ ایک ٹوکرے میں ۴ سیب ہیں۔ دُوسرے میں تین۔ بتاؤ۔ دونو ٹوکروں میں کتنے سیب ہیں؟

۶۴ ایک شخص نے پہلے روز ۴ آم کھائے۔ اور دُوسرے دِن ۶۔ بتاؤ۔ دونو دِن میں کتنے آم کھائے؟

۶۵ سوہن کے پاس موہن سے ۵ سیب زیادہ ہیں۔ موہن کے پاس ۴ سیب ہیں۔ بتاؤ۔ سوہن کے پاس کتنے سیب ہیں؟

۶۶ شام کے پاس رام سے ۲ لڈو کم ہیں۔ رام کے پاس ۹ لڈو ہیں۔ تو شام کے پاس کتنے لڈو ہیں؟

۶۷ ایک گاڑی میں ۵ آدمی۔ دُوسری میں ۳ آدمی ہیں۔ دونو میں کتنے آدمی ہیں؟

۶۸ میرے پاس ۹ لڈّو تھے۔ ۳ لڈّو میں نے کھا لیئے۔ بتاؤ۔ کتنے لڈّو باقی بچے؟

۶۹ ایک لڑکے نے ۷ سوال نکالے۔ ۲ غلط تھے۔ بتاؤ۔ کتنے سوال ٹھیک تھے؟

۷۰ مَیں نے ۴ پیسے کے آم۔ دو پیسے کی جامنیں اور ایک پیسے کے بیر لئے۔ بتاؤ۔ کُل کتنے پیسے خرچ ہُوئے؟

۷۱ سڑک پر ۴ چھکڑے جا رہے ہیں۔ ہر ایک چھکڑے میں ۲ بَیل لگے ہیں۔ کُل کتنے بَیل ہیں؟

۷۲ میں ۵ بادام روز کھاتا ہُوں۔ دو دِن میں کتنے بادام کھاؤں گا؟

۷۳ موہن نے کچھ پِنسلیں خریدیں۔ دو پنسلیں اپنے دو بھائیوں کو دیں۔ اور پانچ پنسلیں اُس کے پاس باقی رہیں۔

بتاؤ۔ اُس نے کتنی پنسلیں مول لی تھیں؟

۷۴ ایک کھیت میں ۴ گائیں۔ ۳ گھوڑے اور ۳ بیل چرتے ہیں۔ تو بتاؤ۔ کُل کتنے جانور ہیں؟

۷۵ ایک زمیندار کے پاس ۸ بھیڑیں تھیں۔ اُن میں سے ۲ مر گئیں۔ اور ۳ اُس نے بیچ دیں۔ بتاؤ۔ باقی کتنی رہیں؟

۷۶ ایک کسان کے پاس ۱۰ بیل تھے۔ اُس نے ۴ بیل اپنے ایک بیٹے کو دیئے۔ اور باقی دُوسرے کو۔ بتاؤ۔ دُوسرے کو کتنے ملے؟

۷۷ اگر میں دو دو لڈُو ۳ لڑکوں کو دُوں۔ اور ایک میرے پاس باقی بچے۔ تو بتاؤ۔ میرے پاس کتنے لڈُو تھے؟

۷۸ موہن نے ایک روز ۳ پیسے خرچ کئے۔ دُوسرے روز بھی ۳ پیسے خرچ کئے۔ اور ۲ پیسے اُس کے پاس بچ رہے۔

بتاؤ۔ اُس کے پاس کتنے پیسے تھے؟

۷۹ دو گھوڑوں کی کتنی ٹانگیں ہوتی ہیں؟

۸۰ میری دو جیبوں میں سے ہر ایک میں پانچ پانچ پیسے ہیں۔ اگر میں ۴ پیسے خرچ کر دوں۔ تو باقی کتنے رہیں گے؟

۸۱ ایک درخت پر ۵ پرند ہیں۔ دوسرے پر ۴ پرند۔ بتاؤ۔ کُل کتنے ہوئے؟

۸۲ اگر ایک درخت پر ۹ پرند ہوں۔ اور اُن میں سے ۳ اُڑ جائیں۔ تو بتاؤ۔ باقی کتنے رہے؟

۸۳ ایک جماعت میں ۷ لڑکے تھے۔ ۳ اور آ شامل ہوئے۔ بتاؤ۔ کُل کتنے ہوئے؟

۸۴ ۱۰ کتابوں میں سے رام نے ۳ اور شام نے ۳ لیں۔ بتاؤ۔ باقی کتنی رہیں؟

٣ بیس تک گنتی

٢٠	١٩	١٨	١٧	١٦	١٥	١٤	١٣	١٢	١١

دس اور ایک گیارہ (١١) ہوتے ہیں۔
دس اور دو بارہ (١٢)۔ دس اور تین
تیرہ (١٣)۔ دس اور چار چودہ (١٤)۔
دس اور پانچ پندرہ (١٥) ۔ دس
اور چھ سولہ (١٦)۔ دس اور سات
سترہ (١٧)۔ دس اور آٹھ اٹھارہ
(١٨)۔ دس اور نو انیس (١٩)۔ دو
دہائیاں مل کر بیس (٢٠) +

سوالات نمبر ۲

پہلی دُوسری
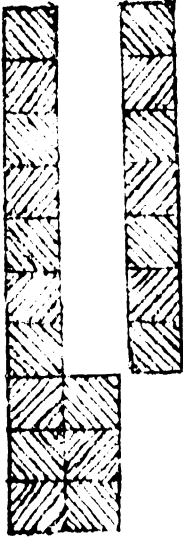
۱ پہلی شکل میں کتنے خانے ہیں؟
۲ دُوسری شکل میں کتنے خانے ہیں؟
۳ دونو شکلوں میں کتنے خانے ہیں؟
۴ دُوسری شکل میں پہلی شکل سے کتنے خانے زیادہ ہیں؟
۵ اِس شکل میں کُل کتنے خانے ہیں؟
۶ اِس میں چار چار خانے کتنی جگہ ہیں؟
۷ پانچ پانچ خانے کتنی جگہ ہیں؟
۸ اِس شکل میں چاروں طرف کتنے کتنے خانے خالی ہیں؟
۹ کُل خالی خانے کتنے ہیں؟
۱۰ بیچ کا سایہ دار خانہ مِلا کر کُل کتنے خانے ہُوئے؟
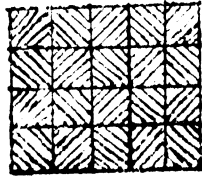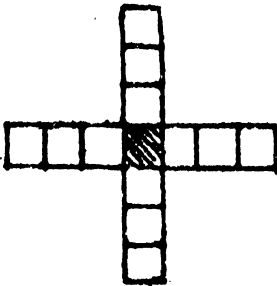
۱۱ اِس تیلیوں کی کُرسی کے پایوں میں کِتنی تیلیاں ہیں ؟

۱۲ بیٹھنے کی جگہ کے چاروں طرف کِتنی تیلیاں ہیں ؟
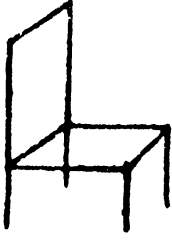
۱۳ پُشت پر کِتنی تیلیاں ہیں ؟

۱۴ کُل کِتنی تیلیاں ہیں ؟ گِن کر بتاؤ +

۱۵ اِس شکل میں چاروں طرف کِتنی گولیاں ہیں ؟

۱۶ گِن کر بتاؤ۔ کُل کِتنی گولیاں ہیں ؟

۱۷ اِس شکل میں ایک قطار میں کِتنی گولیاں ہیں ؟

۱۸ کُل کِتنی گولیاں ہیں ؟

۱۹ باہر کی طرف ساری گولیاں کِتنی ہیں ؟

۲۰ اندر کی طرف کُل گولیاں کِتنی ہیں ؟ کِتنی ہوتی ہیں :—

۲۱ ۲ گولیاں + ۸ گولیاں + ۳ گولیاں ؟

۲۲ ۶ ٹوپیاں + ۶ ٹوپیاں + ۴ ٹوپیاں؟

۲۳ ۱۴ گولیاں + ۳ گولیاں؟

۲۴ ۱۳ گولیاں + ۴ گولیاں؟

۲۵ ۱۲ قلمیں + ۸ قلمیں؟

۲۶ ۱۱ کتابیں + ۹ کتابیں؟

کتنے ہوتے ہیں:-

۲۷ ۶ جوتے + ۴ جوتے + ۱۰ جوتے؟

۲۸ ۸ آم + ۱۰ آم + ۲ آم؟

۲۹ ۷ پیسے + ۸ پیسے + ۵ پیسے؟

۳۰ ۲۰ آم - ۲ آم؟

۳۱ اس گچھے میں کتنے انگور ہیں؟

۳۲ میرے پاس ۹ پیسے ہیں۔ میرے بھائی کے پاس ۶۔ بتاؤ۔ کُل کتنے پیسے ہوئے؟

۳۳ رام کے پاس ۸ گائیں ہیں۔ اور شام کے پاس ۷۔ کُل کتنی گائیں ہوئیں؟

۳۴ موہن کے پاس ۹ گھوڑے اور ۸ گدھے ہیں۔ بتاؤ۔ اُس کے پاس کُل کتنے جانور ہیں؟

٣٥ اس گنے میں کتنی پوریاں ہیں؟
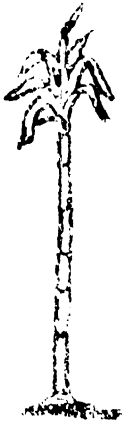
٣٦ میری ایک گائے ۹ سیر دودھ دیتی ہے - اور دوسری ٦ سیر تو بتاؤ - دونو گائیں کتنا دودھ دیتی ہیں؟

٣٧ ایک زمیندار کے ہاں ١٢ بیل اور ٥ گائیں ہیں - کل کتنے جانور ہوئے؟

٣٨ میرے پاس ١٥ پیسے تھے - میں نے ٤ پیسے کے آم خریدے - بتاؤ - میرے پاس کتنے پیسے باقی رہے؟

٣٩ ایک زمیندار کے پاس ٢٠ پولیاں تھیں ٨ گائے نے کھا لیں - باقی کتنی پولیاں رہیں +

٤٠ شام نے ١٩ سیر گندم مول لی ١٢ سیر خرچ ہو گئی - باقی کتنی رہی؟

٤١ میں نے ٤ پیسے کے بیر - ٥ پیسے کے امرود اور ٢ پیسے کی جامنیں خریدیں -

کُل کِتنے پَیسے خرچ کِئے ؟

۴۲ ۳ چھکڑے سڑک پر جا رہے ہَیں-
ہر ایک چھکڑے میں ۴ بَیل لگے ہَیں-
کُل کِتنے بَیل ہُوئے ؟

۴۳ ایک صندُوقچی کے چار خانے ہَیں-
ہر ایک خانے میں ۵ روپے پڑے ہَیں-
کُل کِتنے روپے ہَیں ؟

۴۴ پہلی شکل میں کِتنے خانے ہَیں؟ ہندسوں
میں لِکھّو +

دُوسری پہلی

۴۵ دُوسری شکل میں کِتنے
خانے ہَیں ؟ ہندسوں میں
لِکھّو +

۴۶ دونو شکلوں میں کِتنے
خانے ہَیں ؟ ہندسوں میں لِکھّو +

۴۷ پہلی شکل میں دُوسری شکل سے کِتنے
خانے زِیادہ ہَیں ؟

۳

سو تک گنتی

بیس اور ایک اکیس (۲۱)
بیس اور دو بائیس (۲۲)
بیس اور تین تیئیس (۲۳)
بیس اور چار چوبیس (۲۴)
بیس اور پانچ پچیس (۲۵)
بیس اور چھ چھبیس (۲۶)
بیس اور سات ستائیس (۲۷)
بیس اور آٹھ اٹھائیس (۲۸)
بیس اور نو اُنتیس (۲۹)
تین دہائیاں مل کر تیس (۳۰)

اکتیس	۳۱	پینتیس	۳۵
بتیس	۳۲	چھتیس	۳۶
تینتیس	۳۳	سینتیس	۳۷
چونتیس	۳۴	اڑتیس	۳۸

اُنتالیس	۳۹	پچپن	۵۵
چار دہائی یا چالیس	۴۰	چھپن	۵۶
اِکتالیس	۴۱	ستاون	۵۷
بیالیس	۴۲	اٹھاون	۵۸
تینتالیس	۴۳	اُنسٹھ	۵۹
چوالیس	۴۴	چھ دہائی یا ساٹھ	۶۰
پینتالیس	۴۵	اِکسٹھ	۶۱
چھیالیس	۴۶	باسٹھ	۶۲
سینتالیس	۴۷	ترسٹھ	۶۳
اڑتالیس	۴۸	چونسٹھ	۶۴
اُنچاس	۴۹	پینسٹھ	۶۵
پانچ دہائی یا پچاس	۵۰	چھیاسٹھ	۶۶
اِکاون	۵۱	سڑسٹھ	۶۷
باون	۵۲	اڑسٹھ	۶۸
ترپن	۵۳	اُنہتر	۶۹
چوّن	۵۴	سات دہائی یا ستر	۷۰

اکہتر	۷۱	چھیاسی	۸۶
بہتر	۷۲	ستاسی	۸۷
تہتر	۷۳	اٹھاسی	۸۸
چوہتر	۷۴	نواسی	۸۹
پچھتر	۷۵	نو دہائی یا نوے	۹۰
چھہتر	۷۶	اکیانوے	۹۱
ستتر	۷۷	بانوے	۹۲
اٹھتر	۷۸	ترانوے	۹۳
اُناسی	۷۹	چورانوے	۹۴
آٹھ دہائی یا اسّی	۸۰	پچانوے	۹۵
اکیاسی	۸۱	چھیانوے	۹۶
بیاسی	۸۲	ستانوے	۹۷
تراسی	۸۳	اٹھانوے	۹۸
چوراسی	۸۴	ننانوے	۹۹
پچاسی	۸۵	دس دہائی یا سَو	۱۰۰

سوالات نمبر۳

نیچے کے عددوں کو جو ہندسوں میں لکھے ہیں۔ پڑھو:-

۱ ۱۳ و ۲۵ و ۱۷ و ۱۹ و ۲۳ +

۲ ۲۷ و ۴۴ و ۳۹ و ۵۰ و ۳۹ +

۳ ۳۸ و ۳۰ و ۴۹ و ۷۷ و ۸۳ +

۴ ۸۹ و ۹۵ و ۸۶ و ۶۲ و ۹۹ +

۵ ۵۷ و ۷۶ و ۴۳ و ۴۱ و ۷۹ +

نیچے کے عددوں کو جو لفظوں میں لکھے ہیں۔ ہندسوں میں لکھو:-

۶ گیارہ۔ پندرہ۔ بائیس۔ اٹھائیس۔ اُنتیس +

۷ اکتیس۔ اُنتیس۔ سینتیس۔ بیس۔ چھتیس +

۸ بتیس۔ باون۔ سینتالیس۔ چھپن۔ چوالیس +

۹ اکیاون۔ بہتر۔ اُنسٹھ۔ اُنہتر۔ ستتر +

۱۰ اُناسی۔ نواسی۔ چھپن۔ پچاسی۔ ننانوے +

نیچے کے عددوں کی اکائیاں و دہائیاں الگ الگ پڑھو:-

۱۱ ۳۷ و ۴۹ و ۵۷ و ۸۰ و ۹۳ +

متفرق سوالات نمبر ۴

۱ ایک زمیندار نے ۱۸ روپے کی ایک گائے اور ۵ روپے کی ایک بکری مول لی۔ بتاؤ۔ کل کتنے روپے خرچ کئے؟

۲ ایک بٹوے میں ۲۸ روپے اور دوسرے میں ۱۲ روپے ہیں۔ بتاؤ۔ دونو میں کتنے روپے ہیں؟

۳ میرے پاس ۳۲ روپے ہیں۔ اور میرے بھائی کے پاس ۸ روپے ہیں۔ دونو کے پاس کُل کتنے روپے ہیں؟

۴ رام نے ۴۰ آم اور ۳۰ سیب مول لئے۔ بتاؤ۔ اس نے کُل کتنے پھل لئے؟

۵ موہن کے پاس ۱۲ بیر۔ ۸ نارنگیاں

اور ۵ انار ہیں۔ کُل تعداد بتاؤ +

۶ میں نے ایک بیل ۸۲ روپے کو بیچا۔ اور ۱۲ روپے کی ایک بکری مول لی۔ بتاؤ۔ میرے پاس کتنے روپے بچے؟

۷ سوہن کے پاس ۲۵ بیل تھے۔ اُس نے ۱۵ بیل بیچ دیئے۔ بتاؤ۔ اُس کے پاس کتنے بیل بچے؟

۸ ۲۶ روپوں میں کتنے روپے اور ملائیں۔ کہ پُورے ۳۰ روپے ہو جائیں؟

۹ ایک ہل اور ایک بیل کا مول ۸۳ روپے ہے۔ اگر ہل کا مول ۱۳ روپے ہو۔ تو بیل کی قیمت بتاؤ +

امرت سر ——— ۳۲ میل ——— لاہور
۱۲ میل

۱۰ لاہور سے امرت سر ۳۲ میل ہے۔ ایک شخص امرت سر کی طرف ۱۲ میل چلا۔ بتاؤ۔ کتنے میل اور چل کر امرتسر

پہنچ جائے گا؟

۱۱ پہلی شکل میں کتنے خانے ہیں؟

۱۲ دوسری شکل میں کتنے خانے ہیں؟

دوسری پہلی

۱۳ دونوں شکلوں میں کتنے خانے ہیں؟

۱۴ پہلی شکل میں سے تین خانے نکال دیں - تو کتنے باقی رہیں گے؟

۱۵ اگر دس خانے اور نکال دیں - تو کتنے باقی رہیں گے؟

۱۶ پہلی شکل میں دوسری شکل سے کتنے خانے زیادہ ہیں؟
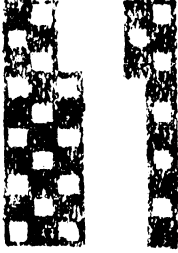
پہاڑے

۵ اگر ایک قطار میں ۵ لڑکے ہوں - بتاؤ - ایسی تین قطاروں میں کتنے لڑکے ہوں گے؟

۵ ● ● ● ● ●
۵ ● ● ● ● ●
۵ ● ● ● ● ●
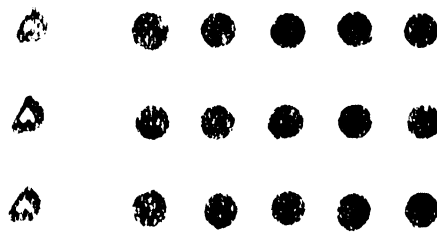
یعنی اگر ۵ کو ۳ دفعہ جوڑا جائے - تو
حاصل جمع = ۱۵ +

پس جس آسان عمل کے ذریعے ایک عدد کو بار بار جوڑتے ہیں - اسے ضرب یا گنا کہتے ہیں +

یاد رہے - کہ علامت × سے یہ مراد ہے - کہ جن دو عددوں کے درمیان یہ علامت لکھی ہو - ان کو آپس میں ضرب دینا ہے - جیسے ۳ × ۵ اس کو

یوں پڑھتے ہیں۔ "پانچ تئے پندرہ"

۶ تین تین چار چار عددوں کو متواتر جمع کرنے سے ضرب کے پہاڑوں کی بناوٹ اور اُن کے پڑھنے کا طریق ذیل کی مثالوں سے واضح ہو جائے گا؟

مثال ۱

ایک دونی ۲ ||

دو دونی ۴ || ||

تین دونی ۶ || || ||

چار دونی ۸ || || || ||

پانچ دونی ۱۰ || || || || ||

چھ دونی ۱۲ || || || || || ||

سات دونی ۱۴ || || || || || || ||

آٹھ دونی ۱۶ || || || || || || || ||

نو دونی ۱۸ || || || || || || || || ||

دس دونی ۲۰ || || || || || || || || || ||

اِس پہاڑے کی بناوٹ ۲ کے ہندسے کو بار بار جمع کرنے سے بھی سمجھ میں آ سکتی ہے۔ جیسے

۱ دُونی ۲ ‏ ۲=۲

۲ دُونی ۴ ‏ ۲+۲=۴

۳ دُونی ۶ ‏ ۲+۲+۲=۶

۴ دُونی ۸ ‏ ۲+۲+۲+۲=۸

۵ دُونی ۱۰ ‏ ۲+۲+۲+۲+۲=۱۰

۶ دُونی ۱۲ ‏ ۲+۲+۲+۲+۲+۲=۱۲

۷ دُونی ۱۴ ‏ ۲+۲+۲+۲+۲+۲+۲=۱۴

۸ دُونی ۱۶ ‏ ۲+۲+۲+۲+۲+۲+۲+۲=۱۶

۹ دُونی ۱۸ ‏ ۲+۲+۲+۲+۲+۲+۲+۲+۲=۱۸

۱۰ دُونی ۲۰ ‏ ۲+۲+۲+۲+۲+۲+۲+۲+۲+۲=۲۰

مثال ۲

۱ تیا ۳ |||

۲ تیئے ۶ ||| |||

۳ تیئے ۹ ||| ||| |||

۴ تیئے ۱۲ ||| ||| ||| |||

۵ تیئے ۱۵ ||| ||| ||| ||| |||

۶ تیئے ۱۸ ||| ||| ||| ||| ||| |||

۷ تیئے ۲۱ ||| ||| ||| ||| ||| ||| |||

۸ تیئے ۲۴ ||| ||| ||| ||| ||| ||| ||| |||

۹ تیئے ۲۷ ||| ||| ||| ||| ||| ||| ||| ||| |||

۱۰ تیئے ۳۰ ||| ||| ||| ||| ||| ||| ||| ||| ||| |||

اس پہاڑے کی بناوٹ ۳ کے ہندسے کو بار بار جمع کرنے سے آسانی سے سمجھ میں آ سکتی ہے۔ جیسے

۱ تیا ۳	۳ = ۳
۲ تیے ۶	۶ = ۳ + ۳
۳ تیے ۹	۹ = ۳ + ۳ + ۳
۴ تیے ۱۲	۱۲ = ۳ + ۳ + ۳ + ۳
۵ تیے ۱۵	۱۵ = ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳
۶ تیے ۱۸	۱۸ = ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳
۷ تیے ۲۱	۲۱ = ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳
۸ تیے ۲۴	۲۴ = ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳
۹ تیے ۲۷	۲۷ = ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳
۱۰ تیے ۳۰	۳۰ = ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳ + ۳

مثال ۴

۱ چوکا ۴ ||||

۲ چوکے ۸ |||| ||||

۳ چوکے ۱۲ |||| |||| ||||

۴ چوکے ۱۶ |||| |||| |||| ||||

۵ چوکے ۲۰ |||| |||| |||| |||| ||||

۶ چوکے ۲۴ |||| |||| |||| |||| |||| ||||

۷ چوکے ۲۸ |||| |||| |||| |||| |||| |||| ||||

۸ چوکے ۳۲ |||| |||| |||| |||| |||| |||| |||| ||||

۹ چوکے ۳۶ |||| |||| |||| |||| |||| |||| |||| |||| ||||

۱۰ چوکے ۴۰ |||| |||| |||| |||| |||| |||| |||| |||| |||| ||||

اِس پہاڑے کی بناوٹ ۴ کے ہندسے کو بار بار جمع کرنے سے بھی سمجھ میں آ سکتی ہے جیسے پہلے ۴ کے پہاڑے میں بیان ہو چکا ہے +

مثال ۴

اِن پہاڑوں کی بناوٹ نیچے لکھے ہوئے
طریق پر عددوں کو بار بار جمع کرنے سے بھی
واضح ہو سکتی ہے۔ مثال کے طور پر
ہم ۹ کا پہاڑہ درج کرتے ہیں۔

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹
	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹
		۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹
			۹	۹	۹	۹	۹	۹	۹
				۹	۹	۹	۹	۹	۹
					۹	۹	۹	۹	۹
						۹	۹	۹	۹
							۹	۹	۹
								۹	۹
									۹
۹	۱۸	۲۷	۳۶	۴۵	۵۴	۶۳	۷۲	۸۱	۹۰

۷. طالب علم کو چاہئے کہ ضرب کے پہاڑوں کو بخوبی سمجھ کر یاد کر لے ۔

ضرب کے پہاڑے

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
۲	۴	۶	۸	۱۰	۱۲	۱۴	۱۶	۱۸	۲۰
۳	۶	۹	۱۲	۱۵	۱۸	۲۱	۲۴	۲۷	۳۰
۴	۸	۱۲	۱۶	۲۰	۲۴	۲۸	۳۲	۳۶	۴۰
۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰
۶	۱۲	۱۸	۲۴	۳۰	۳۶	۴۲	۴۸	۵۴	۶۰
۷	۱۴	۲۱	۲۸	۳۵	۴۲	۴۹	۵۶	۶۳	۷۰
۸	۱۶	۲۴	۳۲	۴۰	۴۸	۵۶	۶۴	۷۲	۸۰
۹	۱۸	۲۷	۳۶	۴۵	۵۴	۶۳	۷۲	۸۱	۹۰
۱۰	۲۰	۳۰	۴۰	۵۰	۶۰	۷۰	۸۰	۹۰	۱۰۰

اس نقشے کی اوپر کی پہلی سطر میں ۱ سے
۱۰ تک عدد ترتیب وار لکھے ہیں۔ دوسری
سطر میں وہ حاصل ضرب لکھے ہیں۔ جو
ان اعداد کو ۲ میں ضرب دینے سے پیدا
ہوتے ہیں۔ تیسری سطر میں وہ حاصل
ضرب لکھے ہیں۔ جو انہی اعداد کا تگنا
لینے سے پیدا ہوتے ہیں۔ اسی طرح سے
آگے۔ ان کو ضرب کے پہاڑے کہتے
ہیں ؞

اس نقشے سے اگر یہ معلوم کرنا ہو۔
کہ سات چھکے کتنے ہوتے ہیں۔ تو دائیں
ہاتھ کی پہلی سطر میں ۷ کے ہندسے
کو دیکھو۔ اوپر کی پہلی سطر میں ۶ کے
ہندسے کے نیچے ۷ کے سامنے جو ۴۲
لکھے ہیں۔ وہی حاصل ضرب ہے ؞
اب ہم ضرب کے پہاڑوں کے متعلق
سوالات درج کرتے ہیں۔

سوالات نمبر ۵

پہاڑوں کے ذریعے حاصل ضرب بتاؤ۔

۱ ۳ × ۴ و ۵ × ۲ و ۶ × ۳ و ۴ × ۵ +

۲ ۵ × ۶ و ۶ × ۴ و ۷ × ۳ و ۶ × ۵ +

۳ ۶ × ۷ و ۷ × ۸ و ۸ × ۶ و ۳ × ۱۰ +

۴ ۸ × ۹ و ۹ × ۵ و ۸ × ۷ و ۱۰ × ۷ +

۵ ۸ × ۱۰ و ۹ × ۶ و ۵ × ۹ و ۷ × ۹ +

۶ کتنے تیّے ۶؟ کتنے چوکے ۲۰؟ کتنے چھکے ۲۴؟ کتنے ستّے ۳۵؟ کتنے اٹھے ۴۸؟ کتنے نائیں ۷۲؟ کتنے پنجے ۲۵؟ کتنے ستّے ۴۹؟

۷ ایک میز کی قیمت ۲ روپے ہے۔ تو ۵ میزوں کی قیمت بتاؤ۔

۸ ایک کتاب کا مول ۳ روپے ہے۔ تو سات کتابوں کا مول کتنا؟

۹ ایک بکری ۵ روپے کو آتی ہے۔ تو ۴

بکریاں کتنے کو آئینگی ؟

۱۰ ایک تختی کی قیمت ۴ آنے - تو ۸ تختیوں کی قیمت کتنی ؟

۱۱ ایک ہفتے کے ۷ دن - تو ۶ ہفتے میں کتنے ؟

۱۲ ایک روپئے کی ۳ من لکڑی - ۷ روپئے کی کتنی ؟

۱۳ ایک آدمی ۸ آنے روز کماتا ہے - تو ۶ دن میں کیا کمائیگا ؟

۱۴ ایک روپئے کا ۹ سیر آٹا آتا ہو - تو ۵ روپئے کا کتنے سیر آٹا آئیگا ؟

۱۵ ایک روپئے کے ۷ سیر چاول - تو آٹھ روپئے کے کتنے ؟

۱۶ ایک بیگھے زمین میں ۶ من چنے پیدا ہوئے - تو سات بیگھے زمین میں کتنے ؟

۱۷ ایک آدمی ۹ میل روز چلتا ہے - بتاؤ - ۸ دن میں کتنے میل چلیگا ؟

۱۸ ایک بھیڑ کی قیمت ۹ روپئے - تو ۷

بھیڑوں کی قیمت بتاؤ ۔

۱۹ ۳ قطاروں میں برابر برابر لڑکے کھڑے ہیں ۔ ایک قطار میں ۶ لڑکے ہیں ۔ بتاؤ ۔ کل قطاروں میں کتنے لڑکے ہیں ؟

۲۰ ایک زمیندار کے ۵ لڑکے ہیں ۔ ہر ایک لڑکے کے پاس ۴ جانور ہیں ۔ تو کل جانوروں کی تعداد بتاؤ ۔

۲۱ ایک شخص کے ہاں ۸ سیر آٹا روز خرچ ہوتا ہے ۔ تو بتاؤ ۔ دس دن میں کتنا آٹا خرچ ہوگا ؟

۲۲ ۸ ٹوکروں میں سے ہر ایک میں ۵ تربوز ہیں ۔ کل تربوز بتاؤ ۔

۲۳ ایک چھکڑا ۳ میل فی گھنٹہ چلے ۔ تو بتاؤ ۔ ۷ گھنٹوں میں کتنا چلیگا ؟

۲۴ ایک دیہاتی مدرسے میں ۳ جماعتیں ہیں ۔ ہر ایک جماعت میں ۸ لڑکے ہیں ۔ کل

لڑکے بتاؤ ۔

۲۵ اگر کسی کھیت میں ۴ من کھاد فی بیگھہ پڑے۔ تو ۷ بیگھوں کے لئے کتنے من کھاد درکار ہوگی؟

۲۶ ایک زمیندار کے پاس ۸ گائیں ہیں۔ ہر ایک گائے ہر روز ۵ سیر دُود دیتی ہے۔ تو بتاؤ۔ ہر روز اُس کے پاس کتنا دُود ہوتا ہے؟

۲۷ ہمارے پاس ۷ خربُوزے ہیں۔ ہر ایک خربُوزے میں ۱۰ پھانکیں ہیں۔ تو کُل خربُوزوں میں کتنی پھانکیں؟

۲۸ نَو نَو لڈّو ہر ایک لڑکے کو دیں۔ تو ۷۲ لڈّو کتنے لڑکوں کو ملینگے؟

۲۹ ہمارے پاس ۶ نارنگیاں ہیں۔ ہر ایک نارنگی میں ۸ پھانکیں ہیں۔ تو کُل نارنگیوں میں کتنی پھانکیں؟

۳۰ ۲۸ آنے کی ۴ سلیٹیں آتی ہیں۔ ایک

سلیٹ کتنے کو آئینگی ؟

۳۱ ۴ بھیڑوں کی قیمت ۳۶ روپئے ہے - تو ایک بھیڑ کی کیا قیمت ہوگی ؟

۳۲ ۹ تھان کپڑے کے ۶۳ روپئے کو آتے ہیں - تو ایک تھان کا مول بتاؤ ؟

۳۳ ہمارے ہاں بکریوں کا ۱۴ سیر دُود روز ہوتا ہے - اگر ہر ایک بکری ۲ سیر روز دُود دیتی ہو - تو ہمارے ہاں کتنی بکریاں ہیں ؟

۳۴ ایک گاؤں ۵۶ میل پر ہے - ایک آدمی ۸ میل روز چلتا ہے - بتاؤ کتنے دنوں میں وہ تمام فاصلہ طے کریگا ؟

۳۵ مونگ کا بھاؤ ۳ روپئے من ہے - تو ۲۷ روپئے میں کتنے من مونگ آئیگی ؟

۳۶ ایک مزدور ۵ روپئے مہینہ مزدوری لیتا ہے - تو ۳۵ روپئے اُسے کتنے مہینوں میں ملینگے ؟

۳۷ روپئے کا ۲ من بھوسا بکتا ہے - تو ۱۶ من بھوسا کتنے کو آئیگا ؟

۳۸ روپے کا ۳ سیر تیل بکتا ہے - تو ۱۸ سیر تیل کتنے کو آئیگا ؟

۳۹ دُود کا بھاؤ ۹ سیر فی روپیہ ہے - تو ۲۷ سیر دُود کتنے کو آئیگا ؟

۴۰ ۴۵ سیر گڑ کتنے کو آئیگا - جبکہ ۹ سیر گڑ ایک روپے کو آئے ؟

۴۱ اگر ۷ آم ایک پیسے کو آئیں - تو ۶۳ آم کتنے کو آئینگے ؟

۴۲ ۳۶ سیر شکر ۴ روپے کو آتی ہے - تو بتاؤ - ایک روپے کی کتنی آئیگی ؟

۴۳ ایک برتن میں ۲۷ سیر دُود ہے - اگر ایک لوٹے میں ۳ سیر دُود آتا ہو - تو کُل کتنے لوٹے دُود کے ہیں ؟

۴۴ جوتی کے پاس ۴ ٹوکرے خربوزوں کے ہیں - ہر ایک ٹوکرے میں ۴ خربوزے ہیں - اگر ایک خربوزہ ۵ پیسے کو آئے - تو کُل خربوزوں کا مول بتاؤ +

حصۂ دُوُم

دُوسری جماعت

کے واسطے

لاکھ تک عددوں کا لکھنا اور پڑھنا

۸ یہ تم جانتے ہو۔ کہ دس اکائی کی ایک دہائی ہوتی ہے۔ اور دس دہائیوں سے ایک سینکڑا بنتا ہے۔ اسی طرح سے اگر دس سینکڑے اکٹھے کئے جائیں۔ تو اُسے ایک ہزار کہتے ہیں۔ جیسا کہ ذیل کی شکل سے ظاہر ہے۔

ایک
۱

دس
۱۰

سینکڑا ۱۰۰
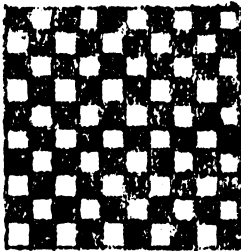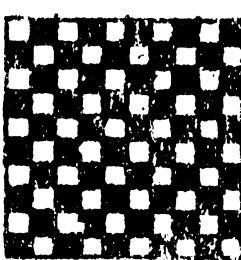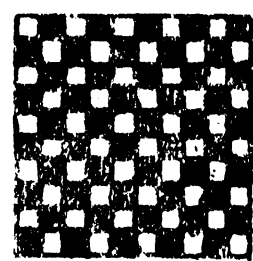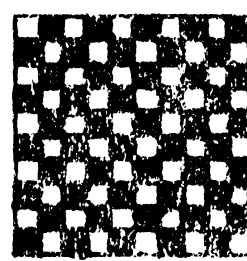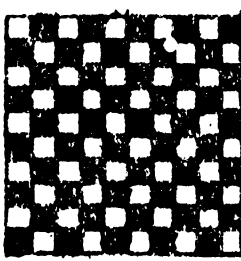
دس سینکڑے

یا
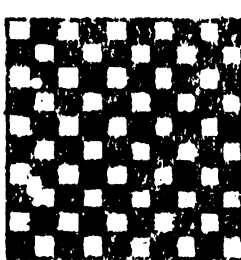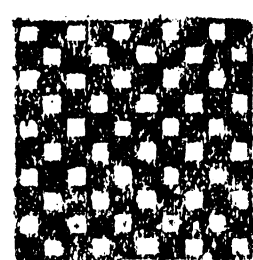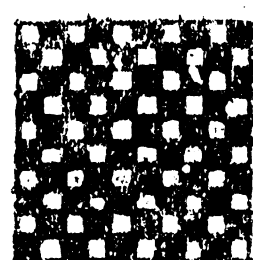
ہزار ۱۰۰۰
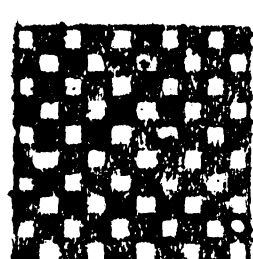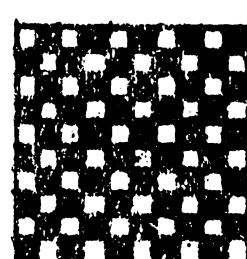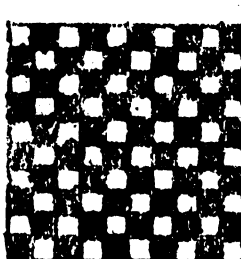
اگر ایک ہزار دس جگہ رکھے جائیں۔ تو دس ہزار کہلاتے ہیں۔ اور ہزار کو سو بار لیں۔ یا دس ہزار کو دس جگہ اکٹھا کریں۔ تو ایک لاکھ بن جاتا ہے۔

---

۹ اب ہم گنتی کا سلسلہ مراتب نیچے درج کرتے ہیں۔ جس سے طالب علم کو لکھے ہوئے عددوں کا پڑھنا اور بولے ہوئے عددوں کا لکھنا سمجھ میں آ جائیگا۔

					۱	اکائی
				۱	۰	دہائی
			۱	۰	۰	سینکڑہ
		۱	۰	۰	۰	ہزار
	۱	۰	۰	۰	۰	دس ہزار
۱	۰	۰	۰	۰	۰	لاکھ

مثال

دہ ہزار ہزار سیکڑہ دہائی اکائی

۲ ۳ ۴ ۵ ۹

اِس کو اِس طرح پڑھتے ہیں :-

دو ستائیسے ہزار چار سو چھبیس"

اُوپر کی مثال سے واضح ہے - کہ ہندسوں کے اِس طریق پر لکھنے میں اگر کسی ہندسے کو دائیں طرف سے بائیں طرف ایک مرتبہ ہٹایا جائے - تو اُس کی قیمت دس گنا ہو جاتی ہے - جیسے ۴۴ میں دُوسرا چوکا پہلے چوکے سے قیمت میں دس گنا ہے - اِس سے ظاہر ہے - کہ ہر ایک ہندسے کی دو قیمتیں ہوتی ہیں - ایک اپنی ذاتی قیمت اور دُوسری مقامی قیمت - مقامی قیمت ہندسوں کی قطار میں ہندسے کی جگہ پر منحصر ہے +

سوالاتِ نمبر ۶

نیچے کے عددوں کو جو ہندسوں میں لکھے ہیں پڑھو :-

۱ ۱۲۵، ۲۷۵، ۱۲۷۵، ۱۲۰۵ +

۲ ۷۲۵، ۱۸۵۲، ۱۸۰۲، ۱۰۰۲ +

۳ ۱۲۵۴۰، ۱۰۵۴۴، ۱۲۰۳۰، ۹۷۱ +

۴ ۷۰۳۰، ۴۰۰۵، ۳۰۰۵۰، ۱۰۲۰۵ +

۵ ایک لڑکے نے دو ہزار چوبیس کو ۲۲۴ لکھا اُس نے کیا غلطی کی ؟

نیچے کے عددوں کو جو لفظوں میں لکھے ہیں - ہندسوں میں لکھو :-

۶ ایک سو پندرہ - دو سو چوبیس - تین سو چھپن +

۷ سات سو اٹھائیس - دو ہزار پانچ سو چھبیس +

۸ نو ہزار دو سو اٹھارہ - ستائیس ہزار دو سو چھبیس +

۹ دو ہزار ایک سو چالیس - پندرہ ہزار ایک سو بیس +

۱۰ دس ہزار دو سو چھتر + بیس ہزار چار سو آٹھ +

۱۱ تیس ہزار چار سو تین - اٹھارہ ہزار چوبیس +

نیچے کے عددوں میں اِکائیاں - دہائیاں - سینکڑے - ہزار الگ الگ پڑھو :-

۱۲ ۱۲۷ ، ۲۳۵ ، ۱۲۲۵ +

۱۳ ۲۴۵۲۷ ، ۳۰۸۰۷ +

یہ کتنے ہوتے ہیں :-

۱۴ ۲ سینکڑے ۴ دہائیاں ۵ اکائیاں +

۱۵ ۵ سینکڑے ۸ اِکائیاں ، ۹ سینکڑے ۶ دہائیاں +

۱۶ ۳ ہزار ۵ سینکڑے ۲ دہائیاں ۴ اِکائیاں +

اِن میں سینکڑے بتاؤ :-

۱۷ ۷۰۴ ، ۳۹۰ ، ۳۷۲۸ ، ۲۱۹۲۴ +

اِن میں ہزار بتاؤ :-

۱۸ ۳۲۲۴ ، ۴۰۵۲۴ ، ۲۶۰۰۴ +

نیچے لکھے ہوئے عددوں میں ہر ایک ہندسے کی قیمت بتاؤ :-

۱۹ ۷۲۴ ، ۳۱۶ ، ۲۵۲۴ ، ۸۳۰۴ +

پہاڑے ۱۶×۱۶ تک

۱۰ دس تک پہاڑے ہم پہلے بیان کر چکے ہیں۔ اب ہم ۱۶×۱۶ تک کے پہاڑوں کی جدول نیچے درج کرتے ہیں:-

ضرب کے پہاڑے

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶
۲	۴	۶	۸	۱۰	۱۲	۱۴	۱۶	۱۸	۲۰	۲۲	۲۴	۲۶	۲۸	۳۰	۳۲
۳	۶	۹	۱۲	۱۵	۱۸	۲۱	۲۴	۲۷	۳۰	۳۳	۳۶	۳۹	۴۲	۴۵	۴۸
۴	۸	۱۲	۱۶	۲۰	۲۴	۲۸	۳۲	۳۶	۴۰	۴۴	۴۸	۵۲	۵۶	۶۰	۶۴
۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰	۵۵	۶۰	۶۵	۷۰	۷۵	۸۰

۹۶	۹۰	۸۴	۷۸	۷۲	۶۶	۶۰	۵۴	۴۸	۴۲	۳۶	۳۰	۲۴	۱۸	۱۲	۶
۱۱۲	۱۰۵	۹۸	۹۱	۸۴	۷۷	۷۰	۶۳	۵۶	۴۹	۴۲	۳۵	۲۸	۲۱	۱۴	۷
۱۲۸	۱۲۰	۱۱۲	۱۰۴	۹۶	۸۸	۸۰	۷۲	۶۴	۵۶	۴۸	۴۰	۳۲	۲۴	۱۶	۸
۱۴۴	۱۳۵	۱۲۶	۱۱۷	۱۰۸	۹۹	۹۰	۸۱	۷۲	۶۳	۵۴	۴۵	۳۶	۲۷	۱۸	۹
۱۶۰	۱۵۰	۱۴۰	۱۳۰	۱۲۰	۱۱۰	۱۰۰	۹۰	۸۰	۷۰	۶۰	۵۰	۴۰	۳۰	۲۰	۱۰
۱۷۶	۱۶۵	۱۵۴	۱۴۳	۱۳۲	۱۲۱	۱۱۰	۹۹	۸۸	۷۷	۶۶	۵۵	۴۴	۳۳	۲۲	۱۱
۱۹۲	۱۸۰	۱۶۸	۱۵۶	۱۴۴	۱۳۲	۱۲۰	۱۰۸	۹۶	۸۴	۷۲	۶۰	۴۸	۳۶	۲۴	۱۲
۲۰۸	۱۹۵	۱۸۲	۱۶۹	۱۵۶	۱۴۳	۱۳۰	۱۱۷	۱۰۴	۹۱	۷۸	۶۵	۵۲	۳۹	۲۶	۱۳
۲۲۴	۲۱۰	۱۹۶	۱۸۲	۱۶۸	۱۵۴	۱۴۰	۱۲۶	۱۱۲	۹۸	۸۴	۷۰	۵۶	۴۲	۲۸	۱۴
۲۴۰	۲۲۵	۲۱۰	۱۹۵	۱۸۰	۱۶۵	۱۵۰	۱۳۵	۱۲۰	۱۰۵	۹۰	۷۵	۶۰	۴۵	۳۰	۱۵
۲۵۶	۲۴۰	۲۲۴	۲۰۸	۱۹۲	۱۷۶	۱۶۰	۱۴۴	۱۲۸	۱۱۲	۹۶	۸۰	۶۴	۴۸	۳۲	۱۶

سوالات نمبر ۵

پہاڑوں کے ذریعے سے حاصل ضرب بتاؤ۔

۱ ۱۱ × ۷ و ۱۲ × ۶ و ۱۳ × ۵ و ۱۵ × ۵
و ۱۴ × ۶ ۔

۲ ۷ × ۱۲ و ۹ × ۱۳ و ۸ × ۱۶ و ۹ × ۱۴
و ۷ × ۱۵ ۔

۳ ۱۱ × ۱۴ و ۱۲ × ۱۵ و ۱۳ × ۱۳ و ۱۵ × ۱۴
و ۱۶ × ۱۱ ۔

۴ ۱۳ × ۱۶ و ۱۲ × ۱۳ و ۱۳ × ۱۴
و ۱۲ × ۱۴ و ۱۶ × ۱۶ ۔

۵ کتنے چھکے ۴۲ ؟ کتنے اٹھے ۱۰۴ ؟ کتنے
نائیں ۱۰۸ ؟ کتنے ستے ۹۸ ؟

۶ کتنے بارے ۸۴ ؟ کتنے پندرہ ۱۳۵ ؟
کتنے چودہ ۱۱۲ ؟ کتنے سولہ ۱۴۴ ؟

۷ کتنے چودہ ۱۵۴ ؟ کتنے تیرہ ۱۵۶ ؟ کتنے
پندرہ ۱۸۰ ؟ کتنے سولہ ۲۴۰ ؟

۸ ایک گھر میں ۶ سیر روز آٹا خرچ ہوتا ہے۔ تو ۱۳ روز میں کتنا آٹا خرچ ہوگا؟

۹ ایک بیگھے زمین میں ۶ من مونگ پیدا ہوتی ہے۔ تو ۱۳ بیگھے زمین میں کتنی مونگ پیدا ہوگی؟

۱۰ ایک مزدور ۱۲ آنے روز کماتا ہے۔ تو ۸ دِن میں کتنے آنے کمائے گا؟

۱۱ ۱۴ من دھان ایک بیگھے زمین میں ہوتے ہیں۔ تو ۹ بیگھے زمین میں کتنے دھان پیدا ہوں گے؟

۱۲ ایک بکری کا مول ۱۵ روپے ہے۔ تو ۸ بکریوں کی قیمت بتاؤ۔

۱۳ ایک ہفتے کے ۷ دن۔ تو ۹ ہفتے میں کتنے؟

۱۴ ایک درجن میں ۱۲۔ تو ۱۲ درجن میں کتنے؟

۱۵ ایک گھڑی کی قیمت ۱۶ روپئے۔ تو ۱۱ گھڑیوں کی قیمت کتنی؟

۱۶ ایک میز کی قیمت ۱۳ روپے۔ تو ۸ میزوں کی قیمت کتنی؟

۱۷ ایک آدمی ۱۲ آنے روز کماتا ہے۔ تو ۱۶ دن میں کیا کمائے گا؟

۱۸ ایک روپے کے ۱۴ سیب ملتے ہیں۔ تو ۱۵ روپے کے کتنے سیب آئیں گے؟

۱۹ تیل ۱۵ روپے فی من بکتا ہے۔ تو ۱۴ من کتنے کو آئے گا؟

۲۰ نمک کا بھاؤ ۱۶ سیر فی روپیہ ہے۔ تو ۱۳ روپے کا کتنا آئے گا؟

۲۱ ایک آدمی ۸ مہینے میں ۹۶ روپے کماتا ہے۔ تو بتاؤ۔ ایک مہینے میں کیا کماتا ہے؟

۲۲ ۱۳ روپے کے ۱۱۷ آم ملتے ہیں۔ تو ایک روپے کے کتنے آئیں گے؟

۲۳ اگر ۱۴ بھیڑیں ۱۶۸ روپے کو آئیں۔ تو ایک بھیڑ کتنے کو آئے گی؟

جمع

۱۱ مثال - ایک تھیلی میں ۴ پیلی گولیاں ۳ نیلی گولیاں اور ۵ کالی گولیاں ہیں۔ کُل کتنی گولیاں ہیں؟

۴ چار گولیاں اور تین گولیاں
۳ مل کر سات گولیاں ہوئیں۔
۵
۱۲ اور سات گولیاں اور پانچ

گولیاں مل کر کُل بارہ گولیاں ہوئیں ۔
اِس مثال میں ۴ و ۳ و ۵ اعداد کے برابر ایک عدد ۱۲ معلوم کیا ہے۔ اِس طرح دو یا زیادہ اعداد کے برابر ایک عدد معلوم کرنے کے عمل کو جمع کہتے ہیں۔ اور جمع کرنے سے جو جواب حاصل ہوتا ہے۔ اُسے اِن عددوں کا جوڑ یا حاصل جمع کہتے ہیں۔ اِس مثال میں ۱۲ جوڑ ہے ۴ و ۳ و ۵ کا ۔

۱۲

جمع کی جدول

۲ اور	۳ اور	۴ اور	۵ اور	۶ اور	۷ اور	۸ اور	۹ اور
۲ ہوتے ہیں ۴	۲ ہوتے ہیں ۵	۲ ہوتے ہیں ۶	۲ ہوتے ہیں ۷	۲ ہوتے ہیں ۸	۲ ہوتے ہیں ۹	۲ ہوتے ہیں ۱۰	۲ ہوتے ہیں ۱۱
۳ 〃 ۵	۳ 〃 ۶	۳ 〃 ۷	۳ 〃 ۸	۳ 〃 ۹	۳ 〃 ۱۰	۳ 〃 ۱۱	۳ 〃 ۱۲
۴ 〃 ۶	۴ 〃 ۷	۴ 〃 ۸	۴ 〃 ۹	۴ 〃 ۱۰	۴ 〃 ۱۱	۴ 〃 ۱۲	۴ 〃 ۱۳
۵ 〃 ۷	۵ 〃 ۸	۵ 〃 ۹	۵ 〃 ۱۰	۵ 〃 ۱۱	۵ 〃 ۱۲	۵ 〃 ۱۳	۵ 〃 ۱۴
۶ 〃 ۸	۶ 〃 ۹	۶ 〃 ۱۰	۶ 〃 ۱۱	۶ 〃 ۱۲	۶ 〃 ۱۳	۶ 〃 ۱۴	۶ 〃 ۱۵
۷ 〃 ۹	۷ 〃 ۱۰	۷ 〃 ۱۱	۷ 〃 ۱۲	۷ 〃 ۱۳	۷ 〃 ۱۴	۷ 〃 ۱۵	۷ 〃 ۱۶
۸ 〃 ۱۰	۸ 〃 ۱۱	۸ 〃 ۱۲	۸ 〃 ۱۳	۸ 〃 ۱۴	۸ 〃 ۱۵	۸ 〃 ۱۶	۸ 〃 ۱۷
۹ 〃 ۱۱	۹ 〃 ۱۲	۹ 〃 ۱۳	۹ 〃 ۱۴	۹ 〃 ۱۵	۹ 〃 ۱۶	۹ 〃 ۱۷	۹ 〃 ۱۸

اُوپر کی جدول طالب علم کو بخوبی یاد کر لینی چاہیئے - تاکہ

اِس کو جمع کرنے میں آسانی ہو ٭
اب ہم جمع کے مُتعلِّق مشق کے لئے
چند سوالات درج کرتے ہیں ٭

سوالات نمبر ۸

زبانی جمع کرو۔

۱ ۳ و ۱۵ ء ۴ و ۱۶ ء ۶ و ۱۷ ء ۵ و ۱۸ ٭

۲ ۱۲ و ۱۵ ء ۱۱ و ۱۶ ء ۱۰ و ۱۹ ء ۱۵ و ۱۷ ء ۱۱ و ۱۸ ٭

۳ ۲۶ و ۶ ء ۳۶ و ۶ ء ۵۶ و ۸ ء ۳۴ و ۸ ء ۴۶ و ۶ ٭

۴ ۱۵ کو ۱۵ و ۲۵ و ۳۵ میں جمع کرو ٭

۵ ۱۶ کو ۹ و ۱۹ و ۲۹ و ۳۹ میں جمع کرو ٭

۶ ۲ سے شروع کرکے ۳۰ تک دو دو بڑھا کر بلند آواز سے گنو ٭

۷ ۵ سے شروع کرکے ۱۴۰ تک دو دو بڑھاکر بلند آواز سے گنو +

۸ ۶ سے شروع کرکے ۶۰ تک چھ چھ بڑھاکر بلند آواز سے گنو +

۹ ۷ سے شروع کرکے ۷۰ تک سات سات بڑھاکر بلند آواز سے شمار کرتے جاؤ +

۱۰ ۷ سے شروع کرکے پانچ پانچ بڑھاکر ۱۰۲ تک بلند آواز سے شمار کرتے جاؤ +

۱۱ بلند آواز سے گنو۔

(۱) ۴ سے شروع کرکے تین تین بڑھاکر ۱۰۰ تک +

(۲) ۵ سے شروع کرکے چار چار بڑھاکر ۹۷ تک +

(۳) ۵ سے شروع کرکے پانچ پانچ بڑھاکر ۱۰۰ تک +

(۴) ۱۵ سے شروع کرکے تین تین بڑھاکر ۹۰ تک +

۱۲ کتنے ہوتے ہیں؟

۲ دہائیاں + ۷ ، ۳ دہائیاں + ۵ ، ۳ دہائیاں + ۲ دہائیاں ، ۵ دہائیاں + ۳ دہائیاں ، ۴ دہائیاں + ۵ اکائیاں ، ۳ دہائیاں + ۴ دہائیاں + ۶ +

نوٹ ۔ ۶ سے ۱۱ تک سوالوں کی بطالب علموں کو بلند آواز سے کئی بار مشق کرنی چاہیئے +

مثال ۱ ۳۲ اور ۲۴ کو جمع کرو ۔

پہلی شکل میں ۳ دہائیاں اور ۲ اکائیاں ہیں ۔

دوسری شکل میں ۲ دہائیاں اور ۴ اکائیاں ہیں ۔

دوسری پہلی

۲ اکائیاں + ۴ اکائیاں = ۶ اکائیاں ۔

۳ دہائیاں + ۲ دہائیاں = ۵ دہائیاں ۔
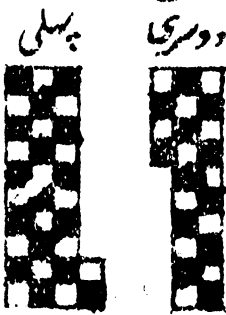
اس لیے ۳۲ اور ۲۴ مل کر ۶ اِکائیاں
اور ۵ دہائیاں یعنی ۵۶ بنے۔
اِسے اِس طرح حل کرتے ہیں:-

اِکائی	دہائی
۲	۳
۴	۲
۶	۵

مثال ۲۔ ایک ٹوکرے میں ۳۷ آم ہیں
اور دُوسرے میں ۴۵۔ بتاؤ۔ کُل کِتنے آم
ہُوئے؟

اُکائی	دہائی
۷	۳
۵	۴
۱۲	۷
۲	۸

۷ اِکائیاں اور ۵ اِکائیاں مل کر ۱۲
اِکائیاں ہُوئیں۔ پھر ۳ دہائیاں اور ۴

دہائیاں مل کر ۷ دہائیاں ہوئیں۔
اِس لئے حاصل جمع = ۷ دہائی اور ۱۲
اکائی کے۔ لیکن ۱۲ اکائیاں = ۱ دہائی اور
۲ اکائیوں کے۔ ۲ اکائیوں کو اکائیوں
کے نیچے لکھا۔ اور ایک دہائی کو ۷ دہائیوں
میں جمع کیا۔ کُل ۸ دہائیاں ہوئیں۔
پس حاصل جمع = ۸۲ ٭

مثال ۳۔ ایک تھیلی میں ۳۳۴ روپے
ہیں۔ دوسری میں ۵۹۹ روپے ہیں۔ دونوں
تھیلیوں میں کُل کتنے روپے ہیں؟

سینکڑا	دہائی	اکائی
۳	۳	۴
۵	۹	۹
۸	۱۲	۱۳
۹	۳	۳

چار اکائیاں اور ۹ اکائیاں ۱۳ اکائیاں
ہوئیں ٭

پھر ۳ دہائیاں اور ۹ دہائیاں مل کر ۱۲ دہائیاں ہوئیں۔

پھر ۳ سینکڑے اور ۵ سینکڑے مل کر ۸ سینکڑے ہوئے۔

اس لئے حاصل جمع = ۸ سینکڑے ۱۲ دہائی اور ۱۳ اکائی کے۔

مگر ۱۳ اکائیاں برابر ہیں ایک دہائی اور ۳ اکائیوں کے۔ ۳ اکائیوں کو اکائی کے مرتبے پر لکھا۔ اور ایک دہائی کو ۱۲ دہائیوں میں جمع کیا۔ کُل ۱۳ دہائیاں ہوئیں۔

۱۳ دہائیاں برابر ہیں ۳ دہائی اور ایک سینکڑے کے۔ ۳ دہائی کو دہائی کے مرتبے پر لکھا۔ ایک سینکڑا اور ۸ سینکڑے مل کر ۹ سینکڑے ہوئے۔

پس حاصل جمع = ۹۳۳

مثال ۴ ۹۴۶۸ و ۲۹۵۶ و ۶۹

۔۔۔ کو جمع کرو۔

$$
\begin{array}{r}
۹۳۶۸ \\
۲۹۵۶ \\
۷۹ \\
\hline
۱۲۵۰۳
\end{array}
$$

۸ و ۶ و ۹ اکائیاں برابر ہیں ۲۳ اکائیوں کے = ۳ اکائیوں اور ۲ دہائیوں کے۔ ۳ اکائیوں کو اکائیوں کے نیچے لکھا۔ اور دہائیوں کو جو حاصل ہوئیں۔ دہائیوں کے ساتھ جمع کیا۔

۲ و ۶ و ۵ و ۷ دہائیاں برابر ہیں ۲۰ دہائیوں کے = ۲ سینکڑوں کے۔ دہائیوں کی جگہ صفر لکھو۔ اور ۲ سینکڑوں کو جو ہاتھ لگیں۔ سینکڑوں میں جمع کرو؟

۲ و ۳ و ۹ سینکڑے برابر ہیں ۱۵ سینکڑوں کے = ۵ سینکڑوں اور ایک ہزار کے، ۵ سینکڑوں کو سینکڑوں

کے نیچے لکھا۔ اور ایک ہزار کو جو
حاصل ہوا۔ ہزاروں میں جمع کیا۔ ۱ و
۹ و ۲ ہزار مل کر ۱۲ ہزار ہوئے۔
پس حاصل جمع = ۱۲۵۰۳ +
اوپر کی حل کی ہوئی مثالوں سے واضح
ہے۔ کہ عددوں کے جمع کرنے کا یہ
قاعدہ ہوا۔

جمع کا قاعدہ

۱۳ جن عددوں کو جمع کرنا ہو۔ اُن کو اس
طرح لکھو۔ کہ اکائیاں اکائیوں کے
نیچے۔ دہائیاں دہائیوں کے نیچے۔ سینکڑے
سینکڑوں کے نیچے آجائیں۔ اسی طرح
ہزار وغیرہ۔ پھر ان سب کے نیچے ایک
ایک خط کھینچ دو۔ پہلے سب اکائیوں کو
جمع کرو۔ اگر حاصل جمع دس سے کم ہو۔
تو اُس کو اکائیوں کے نیچے لکھو۔ اور

اگر دس یا دس سے زیادہ ہو تو دہائیوں
کو نکال کر دہائیوں میں جمع کرو۔ اور
صفر یا اکائیاں اکائیوں کے نیچے لکھ دو۔
اسی طرح سے دہائیوں کو جمع کر لو۔ جو
سینکڑے ہاتھ لگیں۔ اُن کو سینکڑوں
میں لے جاؤ۔ اور دوسرے مرتبے پر
صرف دو دہائیاں لکھو۔ جو باقی بچیں۔
اسی طرح ہر ایک ہندسوں کے ستونوں
پر عمل کرتے جاؤ۔ اور آخر میں جو ہاتھ
لگے۔ اس کو بھی لکھ دو۔

جمع کے عمل کی صحت کا اِمتحان

۴۳۔ اوّل۔ ہر مرتبے کے عددوں کو پہلے
اوپر سے نیچے۔ پھر نیچے سے اوپر جمع
کرو۔ اگر دونوں صورتوں میں جواب ایک
ہی ہو۔ تو جانو کہ وہ صحیح ہے۔
دُوم۔ کسی ایک عدد کو چھوڑ کر باقی

عددوں کو جمع کرو۔ اور پھر اُن کی
حاصل جمع کے ساتھ اُس عدد کو جس
کو چھوڑ دیا تھا۔ جمع کرو۔ اگر اب
حاصل جمع وہی آئے۔ جو پہلی طریق
پر عمل کرنے سے حاصل ہوئی تھی۔ تو
جانو۔ کہ عمل صحیح ہے +

مثال ۳۴۲ و ۵۰۸ اور ۷۱۳ کو
جمع کرو۔

۳۴۲	جمع کیا
۵۰۸	
۷۱۳	
۱۵۶۳	

۳۴۲	جمع کیا
۵۰۸	
۸۵۰	جمع کیا
۷۱۳	
۱۵۶۳	

پہلی دو رقموں کو جمع کیا۔ اور حاصل
جمع میں تیسری رقم کو جمع کیا +

سوالات نمبر ۹

پہلے ۱۵ سوالوں کے جواب زبانی بتاؤ۔

حاصل جمع بتاؤ :-

۱ (ا) پہلی اور دوسری شکل میں کُل کتنے خانے ہیں ؟

تیسری دوسری پہلی

(ب) پہلی اور تیسری شکل میں کُل کتنے خانے ہیں ؟

(ج) دوسری اور تیسری شکل میں کُل کتنے خانے ہیں ؟

(د) تینوں شکلوں میں کُل کتنے خانے ہیں ؟

۲ رام کے پاس ۱۲ کوڑیاں ہیں - اور شام کے پاس ۱۳ - تو بتاؤ - دونو کے پاس کتنی کوڑیاں ہو گئیں ؟

۳ ایک جگہ ۵ لڑکے کھیل رہے تھے ۱۰ لڑکے اور آ شامل ہوئے - بتاؤ - کُل کتنے ہوئے ؟

۴ سوہن کے پاس ۱۳ آم ہیں - اور سوہن

کے پاس ۱۸ ۔ تو بتاؤ ۔ دونوں کے پاس کتنے آم ہوئے ؟

۵ ایک روپئے کے ۱۶ آنے ہوتے ہیں ۔ بتاؤ ۲ روپئے کے کتنے آنے ہوں گے ؟

۶ (۱) پہلی اور دوسری شکل میں کل کتنے خانے ہیں ؟

تیسری دوسری پہلی
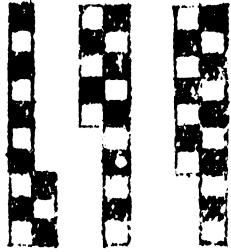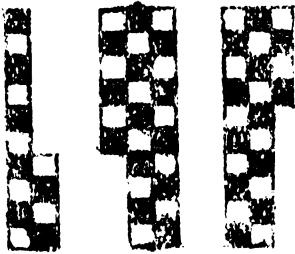
(۲) پہلی اور تیسری شکل میں کل کتنے خانے ہیں ؟

(۳) دوسری اور تیسری شکل میں کل کتنے خانے ہیں ؟

(۴) تینوں شکلوں میں کل کتنے خانے ہیں ؟

۷ رام کے پاس ۱۵ سیب ہیں شام کے پاس اس سے ۵ زیادہ ۔ بتاؤ کل کتنے سیب ہوئے ؟

۸ ایک آدمی کو ۱۸ روپئے اور دوسرے کو ۱۲ روپئے دیئے بتاؤ کس نے کل کتنے روپئے دیئے ؟

۹ ایک باغ میں ۱۴ آم کے درخت ہیں ۲۲

سیب کے۔ بتاؤ۔ کُل کتنے درخت ہیں ؟

۱۰ ایک درجن میں ۱۲ چیزیں ہوتی ہیں۔ بتاؤ ۲ درجن میں کتنی ہوں گی ؟

۱۱ ایک صندوقچے میں ۱۵ روپئے ہیں۔ دُوسرے میں ۲۰ اور تیسرے میں ۱۰۔ کُل کتنے روپئے ہُوئے ؟

۱۲ ایک کتاب کے ایک صفحے میں ۳۰ سطریں ہیں۔ دُوسرے میں ۲۰ سطریں ہیں۔ دونو میں کتنی سطریں ہُوئیں ؟

۱۳ ایک آدمی پہلے روز ۲۲ میل۔ دُوسرے روز ۱۸ میل چلا۔ بتاؤ۔ وُہ کُل کتنے میل چلا ؟

۱۴ موہن کے پاس روپوں کی ۴ تھیلیاں ہیں۔ ہر ایک تھیلی میں ۱۵ روپئے ہیں۔ بتاؤ۔ کُل کتنے روپئے ہیں ؟

۱۵ رحیم کے پاس ۱۵ بیل ہیں۔ اور کریم کے پاس اُس سے ۱۰ بیل زیادہ ہیں۔ تو بتاؤ۔ دونو کے پاس کُل کتنے بیل ہیں ؟

جمع کرو۔

۱۶) ۲۴ + ۳۲	۱۷) ۲۷ + ۴۱	۱۸) ۶۱ + ۳۵
۱۹) ۳۲ + ۵۷	۲۰) ۲۹ + ۲۷	۲۱) ۲۸ + ۳۵
۲۲) ۳۷ + ۴۳	۲۳) ۴۸ + ۳۶	۲۴) ۵۹ + ۳۴
۲۵) ۳۵ + ۴۷	۲۶) ۲۵ + ۳۲ + ۳۱	۲۷) ۳۲ + ۲۶ + ۳۱
۲۸) ۳۷ + ۱۴ + ۲۵	۲۹) ۴۶ + ۲۳ + ۱۶	۳۰) ۳۷ + ۱۴ + ۲۶
۳۱) ۴۶ + ۲۳ + ۱۶	۳۲) ۳۳ + ۴۸ + ۱۱	۳۳) ۳۷ + ۲۴ + ۳۸

۳۴	۳۵	۳۶
۱۹	۲۸	۱۰۱
۵۵	۳۷	۱۱۳
۱۶	۲۰	۱۱۱

۳۷	۳۸	۳۹
۱۰۳	۲۰۳	۲۲۵
۲۱۱	۱۲۰	۳۳۴
۱۲۵	۳۲۵	۱۲۰

۴۰	۴۱	۴۲
۳۰۱	۴۳۷	۵۷۹
۱۵۰	۲۱۸	۱۱۵
۳۵	۱۱۹	۲۰۸

۴۳	۴۴	۴۵
۲۷۱	۴۸۴	۵۷۴
۳۲۴	۲۴۲	۱۸۲
۲۴۳	۱۲۱	۲۳۳

۴۶	۴۷	۴۸
۲۳۵	۵۰۳	۴۲۶
۲۸۱	۴۳۸	۷۰۱
۳۴۲	۲۷۰	۳۱۳

۴۹ — ۱۲۵ / ۷۱۱ / ۶۰۹

۵۰ — ۱۹۰ / ۳۱۳ / ۲۹

۵۱ — ۸۳ / ۸۰۷ / ۷۲۹

۵۲ — ۳۴۷ / ۲۳۸ / ۴۱۰

۵۳ — ۱۲۳ / ۴۵۶ / ۷۸۹

۵۴ — ۳۴۵ / ۴۵۶ / ۵۶۷

۵۵ — ۳۸۴ / ۳۲۱ / ۶۸۵ / ۲۷۸

۵۶ — ۴۶۳ / ۶۸۴ / ۵۲۹ / ۳۸۲

۵۷ — ۸۳۴ / ۵۸۶ / ۴۹۳ / ۸۳۹

۵۸ — ۳۷۸۹ / ۴۲۳۶ / ۷۴۸۳ / ۶۰۴۷

۵۹ — ۱۲۸۶۴ / ۲۹۷۸۴ / ۴۷۵۹ / ۳۸۹۳۶

۶۰

۶۷۵۹
۷۱۹۲
۸۰۱۳
۶۹۷۵

۶۱

۱۷۸۹۶
۹۳۷
۴۹۴۷
۹۶۷۸

۶۲

۴۰۳۸
۳۵۴
۹۵
۲۰۷۶

۶۳

۷۳۶
۴۰۰
۴۱۵۹
۴۷
۷۲۰۴

۶۴

۵۳۸۵
۶۲۴
۷۶۵۳
۷۰۶
۷۳۴۱

۶۵

۵۳۲۹۶
۱۰۹
۵۸۷۵
۲۴۶۵۸

۶۶

۱۱۱۱
۵۵۵۵
۶۶۶۶
۷۷۷۷
۸۸۸۸
۹۹۹۹

۶۷

۶۸۱۷
۵۷۳۷
۲۳۸۵
۷۵۲
۳۶۰۷
۲۶۶۵

۶۸

۸۴۳۹
۳۹۷۶
۹۳۸۶
۲۵۴
۶۰۰۵
۸۵۰

۶۹

۷۶۵۴
۳۹۷۶
۳۲۶۵
۷۴۶۷
۳۲۰۶
۶۷۸۹

۷۰

۴۴۴
۴۴۴
۴۴۴
۴۴۴
۴۴۴

۷۱

۶۶۶
۶۶۶
۶۶۶
۶۶۶
۶۶۶

۷۲۔

۴۳۲۱
۴۳۲۱
۴۳۲۱
۴۳۲۱
۴۳۲۱

۷۳۔

۱۲۳۴۵
۱۲۳۴۵
۱۲۳۴۵
۱۲۳۴۵
۱۲۳۴۵

۷۴۔ ۵۵۵۵ کو ۴ دفعہ لکھ کر جمع کرو۔

۷۵۔ ۷۷۷۷ کو ۵ دفعہ لکھ کر جمع کرو۔

۷۶۔ ۸۲۳ کو ۶ دفعہ لکھ کر جمع کرو۔

۷۷۔ ۷۰۸ کو ۵ دفعہ لکھ کر جمع کرو۔

۷۸۔ ۴۰۲ + ۸۰۷۶ + ۵۹۱۹ کو حل کرو۔

۷۹۔ ۲۸۵۳ و ۷۶۲۱ و ۳۵۷۶۰ و ۲۰۵۳۷ و ۱۴۲۵ کو جمع کرو۔

۸۰۔ ۵۰۸۶ و ۱۶۵۲ و ۱۰۷۵ و ۶۷۳ کو جمع کرو۔

۸۱۔ ۲۰۳۰۴ + ۶۷۸۹ + ۲۲۳ + ۳۱۲۴ کو حل کرو۔

۸۲۔ ۱۲۳۴۵ + ۵۳۴۲ + ۱۰۲۰

+ ۹۸۷ + ۲۰۱ کو حل کرو ۔

۸۳ ایک سکول میں تین جماعتیں ہیں ۔ پہلی میں ۲۷ ، دوسری میں ۳۸ اور تیسری میں ۴۷ لڑکے ہیں ۔ تو بتاؤ ۔ کل لڑکے سکول میں کتنے ہیں ؟

۸۴ ایک باغ میں ۶۷ آم کے درخت، ۸۷ سنگترے کے اور ۱۸۹ ناشپاتی کے ہیں ۔ تو بتاؤ ۔ کل درخت باغ میں کتنے ہیں ؟

۸۵ ایک آدمی نے ۱۵ روپیہ کا کپڑا، ۲۷ روپے کی ایک گاڑی اور ۶۵ روپے کا ایک گھوڑا خریدا ۔ اور اس کے پاس ۴۷ روپے بچ رہے ۔ تو بتاؤ ۔ اس کے پاس کل کتنا روپیہ تھا ؟

۸۶ جب میں ایک کتاب کے ۶۷ صفحے پڑھ چکا ۔ تو ۳۹ صفحے باقی رہ گئے ۔ بتاؤ ۔ کتاب میں کل کتنے صفحے ہیں ؟

۸۷ ایک لڑکے کے پاس ۱۵ گولیاں تھیں ۔

دوسرے کے پاس ۲۸ - تو بتاؤ - دونو کے پاس کتنی گولیاں تھیں ؟

۸۸ ایک کسان نے ۱۲ گائیں ایک آدمی کے ہاتھ، ۱۵ دوسرے کے ہاتھ، ۱۷ تیسرے کے ہاتھ، ۱۹ چوتھے کے ہاتھ بیچیں - اب اس کے پاس ۲۵ رہ گئیں - تو بتاؤ - پہلے اس کے پاس کتنی گائیں تھیں ؟

۸۹ ایک گاؤں میں ۵۶۳ مرد اور ۶۴۹ عورتیں ہیں - اور بچوں کی تعداد ۱۲۱۳ ہے - تو اس گاؤں کی کل آبادی بتاؤ -

۹۰ ایک مدرسے کی پہلی جماعت میں ۱۰۶ لڑکے - دوسری میں ۱۲۳ - تیسری میں ۴۲ اور چوتھی میں ۳۸ ہیں - تو بتاؤ - کہ اس مدرسے میں کتنے لڑکے پڑھتے ہیں ؟

۹۱ میں نے سنگتروں کے تین ٹوکرے خریدے - پہلے ٹوکرے میں ۴۵ سنگترے تھے - دوسرے میں ۲۱۵ - تیسرے میں

۳۵۶۳ - تو بتاؤ - تینوں ٹوکروں میں کُل کتنے سنگترے تھے؟

۹۲ ایک کتاب کے پہلے صفحے میں ۱۶۵، دوسرے میں ۱۰۸، تیسرے میں ۱۹۹، چوتھے میں ۱۷۸ اور پانچویں میں ۱۲۵ لفظ ہیں - تو بتاؤ - ان پانچ صفحوں میں کُل کتنے لفظ ہوئے؟

۹۳ کسی شہر میں ۳۷۵۷ ہندو، ۵۹۸۷ مسلمان اور ۳۷ عیسائی اور ۲۵۷ اور قوموں کے لوگ بستے ہیں - تو اُس شہر کی کُل آبادی بتاؤ؟

۹۴ ایک آدمی نے پہلے روز ۲۵ میل سفر طے کیا - دوسرے روز ۲۷ میل - تیسرے روز ۲۹ میل اور چوتھے روز ۳۲ میل چلا - بتاؤ - اُس کو کُل کتنے میل سفر طے کرنا پڑا؟

۹۵ ایک شخص پہلے دن ۲۶ میل - دوسرے

دِن ۲۶ میل۔ تیسرے۔ چوتھے اور پانچویں روز اُنتیس اُنتیس میل چلا۔ بتاؤ ۵ روز میں کتنے میل چلا؟

۹۶ پانچ گاؤں کی مالگزاری ترتیب وار ۱۹۶۵ روپے و ۲۰۰۷ روپے و ۵۸۷ روپے و ۲۳۰۵ روپے و ۱۸۹۵ روپے ہے ۔ بتاؤ۔ کُل مالگزاری کتنی ہے؟

۹۷ ایک گاؤں میں ۳۴۵۶ بیگھے چاہی زمین ہے ، ۴۳۶۵ بیگھے بارانی ، ۶۵۴۳ بیگھے نہری اور ۵۶۳۴ بیگھے بنجر ہے۔ بتاؤ۔ اُس گاؤں کی کُل زمین کتنی ہے؟

۹۸ کسی گاؤں میں ایک سال اِس طرح پیداوار ہوئی۔ ۴۷۱۵ من گیہوں ، ۴۸۷ من چنا ، ۳۸۶۰ من باجرا ، ۴۰۹ من مکئی۔ بتاؤ۔ کُل پیداوار کتنے من ہوئی؟

۹۹ ایک شخص کے ۳ بیٹے ہیں۔ اُس نے

ایک بیٹے کو ۳۲۵۰ روپئے - دُوسرے کو اُس سے ۴۹۰۰ روپئے زیادہ - تیسرے کو ۸۱۵۰ روپئے دِئے - بتاؤ - تینوں بیٹوں کو کتنی رقم مِلی ؟

۱۰۰ ایک زمیندار کے ہاں کچھ کپاس تھی - اُس میں سے ۴۸ من بنولے اور ۲۴ من رُوئی نکلی - بتاؤ - کُل کپاس کتنی تھی ؟

۱۰۱ اگر کسی زمیندار کے پاس ۱۲۵ بیگھے چاہی ، ۲۲۵ بیگھے بارانی اور ۱۰۵ بیگھے بنجر زمین ہو - تو بتاؤ - اُس کے پاس کُل کتنی زمین ہے ؟

۱۰۲ کرم سنگھ کے ہاں ۲۰۵ من گیہوں ، ۱۱۴ من جو ، ۱۹۲ من چنے پیدا ہوئے - تو بتاؤ - کُل کتنے من اناج پیدا ہُوا ؟

۱۰۳ ایک زمیندار کے ہاں ۵۲۳ پولیاں جُوار کی ، ۱۰۵۱ باجرے کی ، ۷۰۸ مکئی

کی ہیں - تو بتاؤ - اُس کے ہاں کُل کتنی
پوریاں ہیں ؟

۱۰۴ اِس تکون کھیت کے گرد چلنے میں کتنا فاصلہ
طے کرنا پڑیگا - اور
اگر دو چکر لگائے جائیں
تو کتنا ؟

۱۰۰ گز ۷۵ گز
۱۲۵ گز
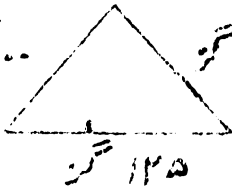
۱۰۵ ایک گاؤں کی مالگزاری ۹۶۵ روپے -
دوسرے کی ۱۰۱۵ روپے - تیسرے کی
۲۳۷ روپے ہے - تو تینوں گاؤں کی
مالگزاری بتاؤ ؟

۱۰۶ ایک زمیندار نے ایک ساہوکار کا
کُل روپیہ اِس طرح سے چار قسطوں
میں ادا کیا :-
پہلی قسط میں ۱۵۰ روپے - دوسری میں
۷۵ روپے - تیسری میں ۱۸۵ روپے اور
چوتھی میں ۱۰۷ روپے بتاؤ - کُل کتنے
روپے ادا کئے ؟

۱۰۷ ایک کھیت کی لنبائی ۱۵۶ فٹ - اور چوڑائی ۱۴۴ فٹ ہے - اُس کے گرد گھومنے میں کتنا فاصلہ طے کرنا پڑے گا؟

۱۵۶ فٹ

۱۴۴ فٹ ۱۴۴ فٹ

۱۵۶ فٹ

۱۰۸ ایک ٹوکرے میں ۳۲ سیب، ۱۸ نارنگیاں - دوسرے میں ۳۵ سیب، ۱۳ نارنگیاں تھیں - بتاؤ - دونو ٹوکروں میں سیب کتنے تھیں اور نارنگیاں کتنی؟

۱۰۹ ایک شخص نے ۷۵۲ روپئے اپنی بیوی کو دیئے، ۳۳۵ روپئے اپنی لڑکی کو - اور لڑکے کو اُن دونو کے برابر روپئے دیئے - بتاؤ - اُس نے کُل کتنا روپیہ دیا؟

تفریق

۱۵ مثال - ایک لڑکے کے پاس ۸ پیسے تھے - اُس نے ۵ پیسے خرچ کر دیئے - بتاؤ - اُس کے پاس کتنے پیسے باقی رہے؟

۸ آٹھ میں سے پانچ گئے -
۵
---
۳ باقی رہے تین ۔

اِس مثال میں ۸ بڑے عدد سے ۵ چھوٹا عدد گھٹایا گیا ہے - اِس طرح بڑے عدد سے چھوٹا عدد گھٹانے کو **تفریق** کہتے ہیں - اور جو جواب آتا ہے - اُسے **باقی یا حاصل تفریق** کہتے ہیں - اُوپر کی مثال میں ۳ حاصل تفریق ہے ۸ و ۵ کا ۔

تفریق کی جدول

صورت اول

۲ − ۱ = ۱	۳ − ۲ = ۱	۴ − ۳ = ۱	۵ − ۴ = ۱	۶ − ۵ = ۱	۷ − ۶ = ۱	۸ − ۷ = ۱	۹ − ۸ = ۱	۱۰ − ۹ = ۱	۱۱ − ۱۰ = ۱
۳ − ۱ = ۲	۴ − ۲ = ۲	۵ − ۳ = ۲	۶ − ۴ = ۲	۷ − ۵ = ۲	۸ − ۶ = ۲	۹ − ۷ = ۲	۱۰ − ۸ = ۲	۱۱ − ۹ = ۲	۱۲ − ۱۰ = ۲
۴ − ۱ = ۳	۵ − ۲ = ۳	۶ − ۳ = ۳	۷ − ۴ = ۳	۸ − ۵ = ۳	۹ − ۶ = ۳	۱۰ − ۷ = ۳	۱۱ − ۸ = ۳	۱۲ − ۹ = ۳	۱۳ − ۱۰ = ۳
۵ − ۱ = ۴	۶ − ۲ = ۴	۷ − ۳ = ۴	۸ − ۴ = ۴	۹ − ۵ = ۴	۱۰ − ۶ = ۴	۱۱ − ۷ = ۴	۱۲ − ۸ = ۴	۱۳ − ۹ = ۴	۱۴ − ۱۰ = ۴
۶ − ۱ = ۵	۷ − ۲ = ۵	۸ − ۳ = ۵	۹ − ۴ = ۵	۱۰ − ۵ = ۵	۱۱ − ۶ = ۵	۱۲ − ۷ = ۵	۱۳ − ۸ = ۵	۱۴ − ۹ = ۵	۱۵ − ۱۰ = ۵
۷ − ۱ = ۶	۸ − ۲ = ۶	۹ − ۳ = ۶	۱۰ − ۴ = ۶	۱۱ − ۵ = ۶	۱۲ − ۶ = ۶	۱۳ − ۷ = ۶	۱۴ − ۸ = ۶	۱۵ − ۹ = ۶	۱۶ − ۱۰ = ۶
۸ − ۱ = ۷	۹ − ۲ = ۷	۱۰ − ۳ = ۷	۱۱ − ۴ = ۷	۱۲ − ۵ = ۷	۱۳ − ۶ = ۷	۱۴ − ۷ = ۷	۱۵ − ۸ = ۷	۱۶ − ۹ = ۷	۱۷ − ۱۰ = ۷
۹ − ۱ = ۸	۱۰ − ۲ = ۸	۱۱ − ۳ = ۸	۱۲ − ۴ = ۸	۱۳ − ۵ = ۸	۱۴ − ۶ = ۸	۱۵ − ۷ = ۸	۱۶ − ۸ = ۸	۱۷ − ۹ = ۸	۱۸ − ۱۰ = ۸
۱۰ − ۱ = ۹	۱۱ − ۲ = ۹	۱۲ − ۳ = ۹	۱۳ − ۴ = ۹	۱۴ − ۵ = ۹	۱۵ − ۶ = ۹	۱۶ − ۷ = ۹	۱۷ − ۸ = ۹	۱۸ − ۹ = ۹	۱۹ − ۱۰ = ۹
۱۱ − ۱ = ۱۰	۱۲ − ۲ = ۱۰	۱۳ − ۳ = ۱۰	۱۴ − ۴ = ۱۰	۱۵ − ۵ = ۱۰	۱۶ − ۶ = ۱۰	۱۷ − ۷ = ۱۰	۱۸ − ۸ = ۱۰	۱۹ − ۹ = ۱۰	۲۰ − ۱۰ = ۱۰

تفریق کی جدول

صورتِ دوم

١١ - ١ = ١٠	١٢ - ٢ = ١٠	١٣ - ٣ = ١٠	١٤ - ٤ = ١٠	١٥ - ٥ = ١٠
١٢ - ١ = ١١	١٣ - ٢ = ١١	١٤ - ٣ = ١١	١٥ - ٤ = ١١	١٦ - ٥ = ١١
١٣ - ١ = ١٢	١٤ - ٢ = ١٢	١٥ - ٣ = ١٢	١٦ - ٤ = ١٢	١٧ - ٥ = ١٢
١٤ - ١ = ١٣	١٥ - ٢ = ١٣	١٦ - ٣ = ١٣	١٧ - ٤ = ١٣	١٨ - ٥ = ١٣
١٥ - ١ = ١٤	١٦ - ٢ = ١٤	١٧ - ٣ = ١٤	١٨ - ٤ = ١٤	١٩ - ٥ = ١٤
١٦ - ١ = ١٥	١٦ - ٢ = ١٥	١٨ - ٣ = ١٥	١٩ - ٤ = ١٥	٢٠ - ٥ = ١٥
١٧ - ١ = ١٦	١٨ - ٢ = ١٦	١٩ - ٣ = ١٦	٢٠ - ٤ = ١٦	٢١ - ٥ = ١٦
١٨ - ١ = ١٧	١٩ - ٢ = ١٧	٢٠ - ٣ = ١٧	٢١ - ٤ = ١٧	٢٢ - ٥ = ١٧
١٩ - ١ = ١٨	٢٠ - ٢ = ١٨	٢١ - ٣ = ١٨	٢٢ - ٤ = ١٨	٢٣ - ٥ = ١٨
٢٠ - ١ = ١٩	٢١ - ٢ = ١٩	٢٢ - ٣ = ١٩	٢٣ - ٤ = ١٩	٢٤ - ٥ = ١٩

مثال ۱ ۵۸ میں سے ۲۶ تفریق کرو۔

اِس شکل میں ۵ دہائیاں
اور ۸ اِکائیاں ہیں۔
۸ اکائیوں میں سے ۶
اِکائیاں نکالیں ۔ تو ۲
اِکائیاں بچیں۔
اور ۵ دہائیوں سے ۲ دہائیاں نکالیں۔
تو ۳ دہائیاں باقی رہیں۔
اِس لئے ۵۸ میں سے ۲۶ نکالنے سے
۲ اکائیاں اور ۳ دہائیاں یعنی ۳۲ باقی
بچے۔
اِس سوال کو اِس طرح حل کریں گے۔
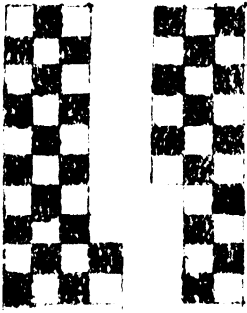
اِکائی	دہائی
۸	۵
۶	۲
۲	۳

مثال ۲۔ موہن کے پاس ۳۷ آم ہیں۔

اُس نے ۴۶ آم بیچ دیئے - بتاؤ- اُس
کے پاس باقی کتنے رہے ؟

اکائی	دہائی
۳	۷
۶	۴
۷	۲

چونکہ ۳ اکائیوں میں سے ۶ اکائیاں
گھٹا نہیں سکتے - اس لئے سات دہائیوں
میں سے ایک دہائی یعنی ۱۰ اکائیاں
لے کر ۳ اکائیوں میں جمع کیں - اب
کُل ۱۳ اکائیوں میں سے ۶ اکائیاں
تفریق کیں - ۷ اکائیاں باقی رہیں -
ان کو اکائیوں کے نیچے لکھا - پھر ۶
دہائیوں میں سے ۴ دہائیوں کو گھٹایا -
تو باقی ۲ دہائیاں رہیں - اس لئے باقی
۲ دہائیاں اور ۷ اکائیاں رہیں - یعنی
۲۷ آم بچے ۔

مثال ۳ ۲۳۷۹ کو ۵۶۲۴ میں سے تفریق کرو۔

اکائی	دہائی	سینکڑا	ہزار
۴	۲	۶	۵
۹	۷	۳	۲
۵	۴	۲	۳

چونکہ ۹ اکائیاں ۴ اکائیوں سے بڑی ہیں۔ اس لئے ۲ دہائیوں میں سے ایک دہائی یعنی ۱۰ اکائیاں لے کر ۴ اکائیوں میں جمع کیں۔ تو ۱۴ اکائیاں ہوئیں۔ ۱۴ اکائیوں میں سے ۹ اکائیاں گھٹائیں۔ تو ۵ اکائیاں باقی رہیں۔ اب ۷ دہائیاں ۱ دہائی میں سے تفریق نہیں ہو سکتیں۔ اس لئے ۶ سینکڑوں میں سے ۱ سینکڑا یعنی ۱۰ دہائیاں لے کر ایک دہائی میں شامل کیا۔ تو ۱۱ دہائیاں ہوئیں۔ ان میں سے ۷ دہائیاں گھٹائیں۔ تو باقی

۴ دہائیاں بچیں۔ پھر ۳ سینکڑوں کو ۵ سینکڑوں میں سے گھٹایا۔ تو باقی ۲ سینکڑے رہے ۵ ہزار میں سے ۲ ہزار تفریق کئے۔ تو باقی ۳ ہزار بچے۔

پس باقی = ۳۲۴۵ ٭

۱۶ اوپر کی مثالوں سے واضح ہے۔ کہ عددوں کی تفریق کا یہ قاعدہ ہوا۔

قاعدہ

چھوٹے عدد کو بڑے عدد کے نیچے اسی طرح لکھو۔ جس طرح جمع کے عمل میں لکھتے ہیں۔ یعنی اکائیوں کے نیچے اکائیاں۔ دہائیوں کے نیچے دہائیاں وغیرہ وغیرہ۔ عمل دائیں طرف سے شروع کرو۔ اور ہر درجے کے ہندسے کو اس کے اوپر کے ہندسے میں سے تفریق کرو۔ اور جو کچھ باقی بچے۔

اُس کو نیچے لکھتے جاؤ - جب کبھی نیچے
کی سطر میں کوئی ہندسہ اپنے اُوپر کے
ہندسے سے بڑا ہو - تو اُوپر کے
ہندسے میں اس کے بائیں طرف کے
درجے سے ایک لے کر جمع کرو - اور
نیچے کا ہندسہ تفریق کرو - اسی طرح
کرتے جاؤ - جب تک کہ عمل ختم
نہ ہو جائے +

تفریق کے عمل کی صحت کا امتحان

۱۷ اوّل - چھوٹے عدد اور باقی کو جمع
کرو - اگر حاصل جمع بڑے عدد کے
برابر ہو - تو عمل صحیح ہے +
دوم - باقی کو بڑے عدد میں سے
تفریق کرو - اگر جواب چھوٹے عدد
کے برابر ہو - تو عمل درست ہے +
مثال ۲۳۷۹۸ کو ۹۷۶۲۱ میں سے

تفریق کرو۔

ثبوت ۱۔ چھوٹے عدد اور باقی کو جمع کیا۔

	چھوٹا عدد	۸ ۹ ۷ ۳ ۲
جمع کیا	باقی	۳ ۲ ۸ ۳ ۷
	بڑا عدد	۱ ۲ ۶ ۷ ۹

ثبوت ۲۔ بڑے عدد میں سے باقی کو گھٹایا۔

	بڑا عدد	۱ ۲ ۶ ۷ ۹
گھٹایا	باقی	۳ ۲ ۸ ۳ ۷
	چھوٹا عدد	۸ ۹ ۷ ۳ ۲

سوالاتِ نمبر ۱۰

(پہلے ۲۰ سوالوں کے جواب زبانی بتاؤ)

۱ بلند آواز سے گنتے جاؤ۔

(۱) ۱۰۰ میں سے دو دو گھٹا کر۔ مثلاً

۱۰۰، ۹۸، ۹۶ وغیرہ +

(۲) ۸۱ میں سے دو دو گھٹا کر۔ مثلاً

۸۱، ۷۹، ۷۷ وغیرہ +

(۳) ۸۸ میں سے چار چار گھٹا کر۔ مثلاً

۸۸، ۸۴، ۸۰ وغیرہ +

(۴) ۱۰۰ میں سے پانچ پانچ گھٹا کر۔ مثلاً

۱۰۰، ۹۵، ۹۰ وغیرہ +

(۵) ۹۰ میں سے چھ چھ گھٹا کر۔ مثلاً

۹۰، ۸۴، ۷۸ وغیرہ +

۲ سامنے کی شکل سے :-

(۱) اگر ۵ خانے نکال دیں۔ تو
کتنے خانے بچیں گے ؟

(۲) اگر ۶ خانے نکال دیں۔ تو
کتنے خانے باقی بچیں گے ؟

(۳) اگر ۱۲ خانے نکال دیں ۔ تو کتنے
خانے باقی بچیں گے ؟

۳ سامنے کی شکل سے :-

(۱) اگر ۱۰ خانے نکال دیں۔
تو کتنے خانے باقی رہیں گے ؟

(۲) اگر ۱۲ خانے نکال دیں ۔ تو کتنے

باقی رہیں گے ؟

(۳) اگر ۱۶ خانے نکال دیں - تو کتنے باقی رہیں گے ؟

(۴) اگر ۱۸ خانے نکال دیں - تو کتنے باقی رہیں گے ؟

(۵) اگر ۱۹ خانے نکال دیں - تو کتنے باقی رہیں گے ؟

۴ سامنے کی شکل سے :-

(۱) اگر ۱۲ خانے نکال دیں - تو کتنے خانے باقی رہیں گے ؟

(۲) اگر ۱۴ خانے نکال دیں - تو کتنے خانے باقی رہیں گے ؟

(۳) اگر ۱۸ خانے نکال دیں - تو کتنے خانے باقی رہیں گے ؟

۵ دوسری شکل میں پہلی سے کتنے خانے زیادہ ہیں ؟

۶ تیسری شکل میں پہلی شکل سے کتنے خانے زیادہ ہیں ؟

۷ دوسری شکل میں پہلی شکل سے کتنے خانے زیادہ ہیں ؟

تفریق کرو :—

۸ ۱۰ کو ۳۵ میں سے ، ۲۵ کو ۳۰ میں سے ، ۲۲ کو ۲۵ میں سے +

۹ ۲۲ کو ۲۶ میں سے ، ۳۶ کو ۳۹ میں سے ، ۴۳ کو ۴۸ میں سے +

۱۰ ۱۵ کو ۲۵ میں سے ، ۳۵ کو ۳۹ میں سے ، ۲۶ کو ۳۶ میں سے +

۱۱ ۳۱ کو ۳۵ میں سے ، ۴۲ کو ۴۷ میں سے اور ۵۶ کو ۶۶ میں سے +

۱۲ ۲۰ کو ۴۰ میں سے ، ۲۰ کو ۴۵ میں سے ، ۲۰ کو ۵۰ میں سے اور ۲۰ کو ۵۵ میں سے +

۱۳ ۲۵ کو ۵۰ میں سے ، ۲۵ کو ۶۵

میں سے اور ۲۵ کو ۴۰ میں سے +

۱۴ ۲۰ کو ۸۰ میں سے ، ۳۲ کو ۴۳ میں
سے اور ۲۳ کو ۶۳ میں سے +

۱۵ ۱۳ و ۲۵ کی حاصِل جمع ۳۰ سے کِتنی
بڑی ہے۔ اور ۱۰ و ۳۰ کی حاصِل جمع
۳۵ سے کِتنی بڑی ہے ؟

۱۶ ۱۲ میں کیا جمع کیا جائے ۔ کہ ۲۰
بن جائیں ۔ اور ۴۴ میں کیا جمع کیا جائے۔
کہ حاصِل جمع ۵۰ ہو جائے ؟

۱۷ ۳۵ آم میں سے ۱۵ آم گئے ۔ کِتنے
بچے ؟

۱۸ ۳۰ روپوں میں سے کِتنے نکالیں ۔ کہ
باقی ۲۵ رہ جائیں ؟

۱۹ ۱۵ میں کیا جمع کریں ۲۳ بن جائیں ؟

۲۰ ایک ٹوکرے میں ۵۶ آم ہیں ۔ اُن
میں سے ۱۶ نکال لئے ۔ تو باقی کِتنے
رہے ؟

تفریق کرو :—

۲۱	۲۲	۲۳
۳۶ − ۲۳	۳۸ − ۱۸	۴۶ − ۱۵

۲۴	۲۵	۲۶
۵۴ − ۲۴	۵۹ − ۴۶	۶۸ − ۴۳

۲۷	۲۸	۲۹
۳۹۵ − ۱۸۴	۳۱ − ۱۲	۴۲ − ۲۹

۳۰	۳۱	۳۲
۳۷ − ۱۸	۶۷ − ۲۸	۸۵ − ۲۷

۳۳	۳۴	۳۵
۵۰ − ۱۷	۵۶ − ۳۸	۸۰ − ۲۳

۳۶	۳۷	۳۸
۸۲ − ۳۷	۹۰ − ۳۸	۶۱ − ۳۷

۳۹ ۹۳ ۶۹	۴۰ ۶۴۵ ۳۲۵	۴۱ ۵۷۶ ۳۴۹
۴۲ ۴۷۲ ۳۴۵	۴۳ ۵۸۷ ۴۳۸	۴۴ ۴۵۰ ۳۲۵
۴۵ ۸۳۳ ۴۲۷	۴۶ ۷۱۴ ۲۷۶	۴۷ ۶۳۲ ۳۲۷
۴۸ ۵۴۰ ۲۲۴	۴۹ ۳۷۸ ۱۶۹	۵۰ ۲۹۰ ۲۷۸
۵۱ ۳۲۵ ۱۳۴	۵۲ ۴۱۸ ۲۴۶	۵۳ ۵۰۹ ۴۱۶
۵۴ ۷۳۹ ۲۶۵	۵۵ ۸۷۲ ۳۸۱	۵۶ ۶۷۳ ۵۹۲

۵۷	۷۰۳	**۵۸**	۶۰۴	**۵۹**	۷۲۹
	۲۸۱		۱۸۲		۲۸۴
۶۰	۵۰۷	**۶۱**	۶۱۳	**۶۲**	۴۳۱
	۲۵۴		۲۰۸		۳۹۲
۶۳	۶۸۳	**۶۴**	۵۸۷	**۶۵**	۲۸۶۵
	۳۹۶		۲۹۹		۱۶۷۹
۶۶	۱۸۳۴۵	**۶۷**	۹۱۸۲		
	۸۷۵۶		۸۱۲۷		
۶۸	۶۷۵۹	**۶۹**	۷۰۴۶		
	۲۸۶۹		۸۰۷		
۷۰	۶۲۸۳۱	**۷۱**	۴۲۶۵۷		
	۴۸۰۷۲		۱۴۹۵۸		

۷۲   ۹۴۰۸۷
۷۶۴۹۸

---

۷۳   ۱۲۷۹۵
۸۰۹۶

---

۷۴   ۳۳۴۵۶
۱۷۷۴۸

---

۷۵   ۹۵۹۳۴
۴۸۵۶۶

---

۷۶   ۴۴۴۴۴
۳۴۵۶۷

---

۷۷   ۹۰۴۰۱
۵۸۲۷۰

---

۷۸   ۹۶۵۷۱
۹۲۵۸۴

---

۷۹   ۶۱۳۷۴
۴۸۲۹۸

---

۸۰ ۷۰۹۳۲ اور ۷۶۳۲۵ کا فرق بتاؤ +

۸۱ ۸۵۴۶۲ کتنا بڑا ہے ۴۳۲۵۶ سے ؟

۸۲ دو عددوں کا مجموعہ ۶۰۰۴ ہے۔

اور ایک عدد ۱۰۰۹۰ ہے۔ دُوسرا عدد بتاؤ +

۸۳ گیارہ ہزار دو سو بیس سے سات ہزار باون تفریق کرو +

۸۴ بائیس ہزار پانچ بیس سے تیرہ ہزار ایک سو سترہ گھٹاؤ +

۸۵ حل کرو :-

(۱) ۳۵۸۷ - ۲۸۹۲ +

(۲) ۱۲۲۴ + ۶۳۷۸ - ۶۰۵۴ +

۸۶ ۵۳۷، ۹۰۵، ۱۵۳۰ کے مجمُوعے میں کیا زیادہ کریں۔ کہ ۱۰۰۰۰ ہو جائیں ؟

۸۷ ۳۵۳۲، ۸۰۷۲، ۲۳۰۹۹، ۵۶۳۸۵ کے مجمُوعے میں کیا بڑھائیں۔ کہ حاصل جمع ۱۰۰۰۰۰ ہو جائے ؟

۸۸ ۳۶۵ دِن میں سے ۲۵۷ دِن مدرسہ کھُلا۔ بتاؤ۔ کتنے دِن مدرسہ بند رہا ؟

۸۹ ایک آدمی کے پاس ۳۴۹ انڈے

تھے - اُس نے ۱۸۷ اینچ دیئے - بتاؤ - باقی کتنے رہتے ؟

۹۰ ایک مدرسے میں ۴۷۳ لڑکے پڑھتے ہیں - اُن میں سے ۳۸۹ حاضر ہیں - تو بتاؤ - غیر حاضر کتنے ہیں ؟

۹۱ ایک صندوق میں ۴۸۳ روپے تھے ۲۴۹ روپے نکال لیئے - تو بتاؤ - باقی روپے صندوق میں کتنے رہے ؟

۹۲ ایک آدمی کے پاس ۳۰۰ روپے تھے - اُس نے ۱۷۲ روپے کے گیہوں اور ۳۸ روپے کے جو خریدے - بتاؤ - اُس کے پاس کتنے روپے باقی رہے ؟

۹۳ رام درخت سے ۱۰۰ قدم کے فاصلے پر ہے - اور شام ۲۴ قدم کے فاصلے پر - بتاؤ - شام رام سے کتنے قدم کے فاصلے پر

ہے ؟

۹۴ ایک قصبے کی آبادی ۸۳۷۱۹ ہے۔ اُس میں مرد ۹۸۶۵ ہیں ۔ تو باقی عورتیں بتاؤ +

۹۵ ایک کتاب کے ۸۷ صفحے ہیں ۔ اگر اُن میں سے ۴۹ پڑھ لیئے ۔ تو بتاؤ۔ باقی کتنے رہے ؟

۹۶ ایک امتحان میں ۸۳۴۵ لڑکے شامل ہُوئے ۔ جن میں سے ۷۸۴۳ پاس ہُوئے ۔ تو بتاؤ۔ کتنے لڑکے فیل ہُوئے ؟

۹۷ میرے پاس ۲۷ آم ہیں۔ اور میرے بھائی کے پاس ۱۸۳ ۔ تو بتاؤ۔ میں کتنے اور خریدُوں ۔ کہ میرے پاس اُس کے آموں کے برابر ہو جائیں ؟

۹۸ ایک قصبے کی آبادی سنہ ۱۹۰۱ء میں ۶۴۷۶۱ تھی اور سنہ ۱۹۱۱ء میں ۷۶۴۶۸ تھی تو بتاؤ۔ اِس عرصے میں کتنی زیادتی

ہوئی ؟

۹۹ نیچے لکھے ہوئے جمع کے سوالوں میں چوتھی رقم معلوم کرو :-

(۱)	(۲)
۱۳۵	۲۳۷
۲۱۴	۱۸۳
۳۱۱	۳۰۵
---	---
۷۲۵	۸۰۰

۱۰۰ ایک آدمی نے پہلے روز ۴۷ میل سفر طے کیا۔ اور دوسرے روز ۱۹ میل کم۔ تو بتاؤ۔ اُس نے دوسرے روز کتنا سفر طے کیا ؟

۱۰۱ لنڈن کا فاصلہ بمبئی سے ایک راستے ۶۲۷۴ میل اور دوسرے راستے ۵۴۶۷ میل ہے۔ بتاؤ۔ دونو فاصلوں میں کیا فرق ہے ؟

۱۰۲ ایک آدمی سال میں ۳۰۶۰ روپے

کماتا ہے - اور ۸۰۷ روپے خرچ کرتا ہے تو بتاؤ - اس کی بچت کس قدر ہے ؟

۱۰۳ رحیم اور کریم کی کل جائداد ۱۰۰۰۰ روپے کی ہے - اگر رحیم کا حصہ ۵۳۸۹۰ روپے ہو - تو بتاؤ - کریم کا حصہ کتنا ہے ؟

۱۰۴ ایک زمیندار کے ہاں جو - چنے - گیہوں تینوں قسم کا اناج ۱۰۰۰ من ہوا - اگر چنے ۳۵۰ من - جو ۴۲۵ من ہوئے ہوں - تو بتاؤ - گیہوں کتنے پیدا ہوئے ؟

۱۰۵ ایک زمیندار نے ساہوکار سے ۵۰۰ روپے لئے - اگر وہ ۱۳۵ روپے دے دے - تو بتاؤ - زمیندار کو ساہوکار کا کتنے روپے قرض دینا رہا ؟

۱۰۶ ایک شخص کے پاس ۳۰۰ من دھان ہیں - اس میں سے ۱۷۹ من چاول

نکلے - بتاؤ - باقی چھٹا کتنا نکلا ؟

۱۰۷ نیچے لکھے ہوئے تفریق کے سوالوں میں دوسری رقم معلوم کرو :-

(۱) ۱۰۲۵ (۲) ۴۲۰۳

. . . .

۳۲۸   ۱۰۴۳

۱۰۸ ایک زمیندار کے پاس ۱۰۰ روپے تھے اُس نے ۲۹ روپے کے چاول ۲۰ روپے کی شکر ۲۵ روپے کا گھی مول لیا - بتاؤ - اُس کے پاس کتنے روپے باقی بچے ؟

۱۰۹ رام کے پاس ۱۰۰۰ روپے ہیں - اُس نے شام کو ۲۲۵ روپے اور ہرنام کو ۸۴۷ روپے دیئے ہیں - اِن دونو کو روپے دے کر رام کے پاس کتنے روپے باقی بچیں گے ؟

۱۱۰ امیر نے دو آدمیوں سے ۲۷۵ روپے

و ۲۱۷ روپے لینے ہیں۔ اور دو
آدمیوں کے ۱۲۵ و ۳۱۶ روپے
دینے ہیں۔ بتاؤ۔ اُس نے کتنے روپئے
زیادہ لینے ہیں؟

۱۱۱ میرے پاس ۵۰۰ روپے تھے۔ میں نے
دو دوستوں میں سے ہر ایک کو ۱۱۵
روپے دئے۔ اور ۱۲۷ روپے کے گیہوں
مول لئے۔ بتاؤ۔ میرے پاس کیا بچا؟

۱۱۲ گھوڑے۔ گاڑی اور زین کی قیمت
۸۵۰ روپے ہے۔ گھوڑے کی ۲۵۸
روپے۔ زین کی قیمت ۱۳۷ روپے
ہے۔ گاڑی کی قیمت بتاؤ +

مُتفرّق سوالاتِ نمبر ۱۱

۱ رام کے پاس ۵۰ روپے تھے - اُس نے ۱۸ روپے کا گھی اَور ۱۵ روپے کے گیہوں مول لیئے - بتاؤ - اُس کے پاس باقی کیا بچا ؟

۲ ایک دُکاندار کے پاس ۱۰۰۰ کتابیں تھیں - اُس نے ۲۷۵ کتابیں ایک دِن اَور ۳۲۵ کتابیں دُوسرے دِن بیچیں - بتاؤ - اُس کے پاس کتنی کتابیں باقی رہیں ؟

۳ ایک پھل بیچنے والے نے ۲۲۵ نارنگیاں مول لیں - اُس نے ۲۱۵ نارنگیاں بیچ دیں - اَور اگلے روز ۱۴۵ نارنگیاں اَور لے آیا - بتاؤ - اب اُس کے پاس

کتنی نارنگیاں ہو گئیں ؟

۴ ایک کارخانے میں تین منشی ہیں۔ ان کی کل تنخواہ ۱۰۰ روپے ماہوار ہے۔ چھوٹے منشی کو ۲۵ روپے ماہوار۔ دوسرے کو ۳۰ روپے ماہوار ملتے ہیں۔ بتاؤ۔ تیسرے منشی کو کیا تنخواہ ملتی ہے ؟

کتنے ہوتے ہیں :—

۵ ۲۴ + ۱۶ − ۲۰ ؟

۶ ۲۸ + ۳۲ − ۲۰ ؟

۷ ۴۷ + ۱۳ − ۱۷ ؟

۸ ۱۲۵ + ۲۵ − ۴۰ ؟

۹ ۲۳۵ + ۱۵ − ۲۱ ؟

۱۰ ۵۵ + ۱۵ − ۴۰ ؟

۱۱ ایک چھکڑے میں ۳۵ من۔ دوسرے میں ۲۵ من چاول تھے۔ ان میں سے ۱۵ من چاول بیچے۔ بتاؤ۔ کتنے من

چاول باقی رہے؟

۱۲ ایک کھیت میں دو سو من جو۔ دُوسرے میں ایک سو پچاس من جو پیدا ہوئے۔ ان میں سے دو سو پچاس من بیچ دیئے۔ تو بتاؤ۔ باقی کتنے رہے؟

۱۳ ایک گُوجر کے پاس ۵۰ گائیں تھیں۔ اُن میں سے ۱۵ گائیں بیچ دیں۔ اَور ۵ گائیں کھوئی گئیں۔ بتاؤ۔ باقی کتنی بچیں؟

۱۴ مُجھے سو بوری کھانڈ خریدنی ہے۔ ۳۵ بوری ایک دُکاندار سے اَور ۴۰ بوری دُوسرے دُکاندار سے خریدیں۔ بتاؤ۔ باقی کتنی بوریاں اَور خریدنی ہیں؟

۱۵ موہن کے پاس ۲۵۰ روپے تھے اَور اُسے ۵۷ روپے ایک آدمی نے دیئے۔ اُس نے ۱۲۵ روپے موہن کو دے دیئے۔ بتاؤ۔ اُس کے پاس اب

کتنے روپے ہیں؟

۱۶ مجھے ۱۳۱ روپے ایک دُکاندار کے۔ ۲۶۹ روپے دُوسرے دُکاندار کے دینے ہیں۔ میرے پاس ۵۵۰ روپے ہیں۔ بتاؤ۔ دونو دُکانداروں کا روپیہ دینے کے بعد میرے پاس کتنے روپے بچیں گے؟

۱۷ ایک ذیلدار نے ۱۳۵ روپے کا گھوڑا اَور ۸۵ روپے کی گائے خریدی۔ اَور ۲۰۰ روپے ادا کیئے۔ بتاؤ۔ باقی کتنے روپے دینے رہے؟

۱۸ بتاؤ۔ اِس شکل میں دو چھوٹے کناروں کی کُل لمبائی بڑے کنارے کی لمبائی سے کتنی زیادہ ہے؟
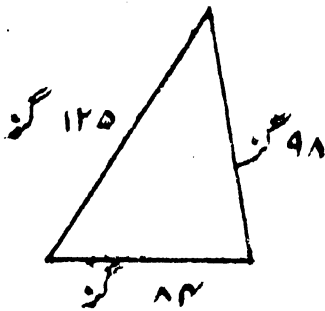
۱۹ ایک برتن میں ۲۵ سیر۔ دُوسرے میں ۳۵ سیر۔ تیسرے میں ۲۹ سیر دُود

آتا ہے۔ تینوں برتن دُودھ سے بھرے تھے۔ دُودھ والے نے ۴۰ سیر دُودھ بیچ دیا۔ بتاؤ۔ کتنا دُودھ اُس کے پاس بچا؟

۲۰ ایک زمیندار کے کھیت میں ۵۴۰ من غلّہ پیدا ہُوا۔ اُس میں سے ۲۱۵ من بیچ دیا۔ اور ۲۵ من گھر میں خرچ ہوا۔ باقی کتنا بچا؟

۲۱

دُوسری پہلی
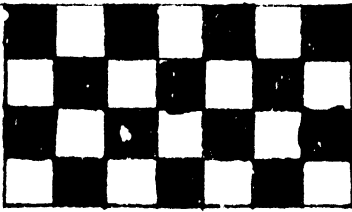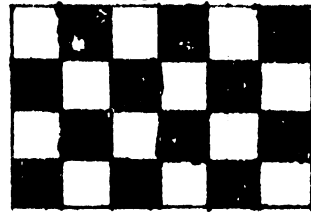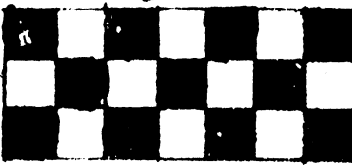
چوتھی تیسری
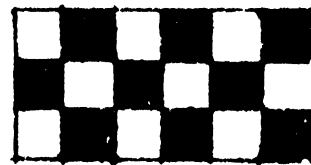
بتاؤ۔

(۱) چاروں شکلوں میں کُل کتنے خانے ہیں؟

(۲) پہلی اَور دُوسری شکل کے کُل خانے

تیسری اور چوتھی شکل کے کُل خانوں
سے کتنے زیادہ ہیں ؟
(۳) دُوسری اور چوتھی شکل کے کُل خانے
پہلی اور تیسری شکل کے کُل
خانوں سے کتنے زیادہ ہیں ؟
۴۲ ایک زمیندار نے ۲۵ روپے کا بیج اور
۱۳۰ روپے کے دو بیل مول لئے -
۵۰ روپے ہل کی جُتائی اور کٹائی پر
خرچ ہُوئے - غلّہ بیچنے کے بعد ۴۰۰
روپے وُصُول ہُوئے - بتاؤ - زمیندار کی
آمدنی خرچ سے کس قدر زیادہ ہے ؟
۴۳ ایک شخص ۳۰۰ روپے سالانہ کماتا
ہے - اور ۴۸ روپے کرایہ مکان ، ۱۲۰
روپے خرچ خوراک ، ۲۶ روپے کپڑے
اور ۲۰ روپے جیب خرچ پر سالانہ
خرچ کرتا ہے - اُس کی سالانہ بچت
بتائیے +

۲۴ ایک شخص نے ایک آڑھتی سے ۵۰ روپے کا گھی، ۲۰۰ روپے کے چاول، ۴۵ روپے کا گڑ خریدا اور ۱۹۵ روپے آڑھتی کو دئے۔ بتاؤ۔ اُس کو آڑھتی کا کیا دینا رہا؟

۲۵ ایک شخص نے ایک مکان بنوایا، ۲۰۰ روپے کی زمین، ۱۵۰ روپے کا چُونا، ۲۰۰ روپے کی اینٹیں خریدیں۔ اور ۲۵۰ روپے مزدوری پر خرچ ہُوا۔ بتاؤ۔ اُس کا کُل کتنا روپیہ خرچ ہُوا؟

۲۶ ایک دُکاندار نے ۱۳۵ روپے کی چھتریاں، ۲۰ روپے کا صابُون، ۳۱ روپے کی موم بتیاں اور ۶۹ روپے کا لوہے کا سامان منگوایا۔ کُل سامان ۳۰۰ روپے کو بیچ دیا۔ بتاؤ۔ اُسے کُل کتنا نفع ہُوا؟

۲۷ ایک بیوپاری نے ایک آڑھتی کے

پاس ۱۳۵ من گیہوں، ۱۴۷ من چنے، ۲۳۳ من جَو بیچے۔ بتاؤ۔ کُل کِتنے من غلّہ فروخت کِیا؟

۲۸ ایک آدمی نے ساہُوکار سے ۱۴۵ روپے ایک دفعہ اَور ۲۱۵ روپے دُوسری دفعہ لِئے۔ اَور سَو روپے ایک دفعہ اَور دو سَو روپے دُوسری دفعہ ادا کِئے۔ بتاؤ۔ اُس کو ساہُوکار کے کِتنے روپے دینے ہَیں؟

۲۹ ایک بزّاز سے ایک شخص نے ۴۵ روپے کا کشمیرا، ۱۵ روپے کا لٹھا اَور ۱۶ روپے کی ململ خریدی۔ سَو روپے کا ایک نوٹ بزّاز کو دِیا۔ بتاؤ۔ بزّاز اُس کو کِتنے روپے واپس کرے؟

۳۰ ایک زمیندار کو ۵۰۰ روپے ایک ساہُوکار کے دینے تھے۔ اَور ۵۰ روپے بیاج کے ہو گئے۔ زمیندار نے کُل

بیاج اور دو سو روپئے اور دے دئے۔
بتاؤ۔ اب زمیندار سے ساہوکار نے
کتنے روپے لینے ہیں ؟

۳۱ میں ۴۵ روپے مہینہ کماتا ہوں، ۳
روپے کرایہ مکان، ۶ روپے کا آٹا، ۲
روپے کی لکڑی، ۵ روپے کا گھی، ۴
روپے کا دودھ، ۲ روپے کا گھر کا اوپر
کا خرچ اور ۳ روپے لڑکوں کی فیس و
کتاب اور ۴ روپے دیگر اخراجات پر
خرچ کرتا ہوں۔ اور ایک روپیہ مہینہ
خیرات کرتا ہوں۔ بتاؤ۔ میری ماہوار بچت
کیا ہے ؟

۳۲ ایک گاؤں میں ۱۵۴۰ آدمی بستے
ہیں۔ اُن میں سے ۵۲۰ ہندو، ۷۳۰
مسلمان اور باقی سکھ ہیں۔ بتاؤ۔ سکھ
کتنے ہیں ؟

۳۳ ایک شخص کو ۱۶۷ میل چلنا تھا۔

وُہ پہلے دِن ۱۵ مِیل - دُوسرے دِن ۳۰ مِیل - تیسرے دِن ۱۴ مِیل اَور چوتھے دِن ۳۶ مِیل چلا - تو بتاؤ - اُسے کِتنے مِیل اَور چلنا ہے ؟

۳۴ رام کی دُکان میں ۳۴۸ من غلّہ تھا - ۴۲ من غلّہ اَور باہر سے آ گیا - لیکن ۱۱۵ من بِک گیا - بتاؤ - کِتنا غلّہ باقی رہا ؟

۳۵ شام کے پاس ۱۸۰ لڈّو تھے - اُس نے ۴۸ پہلی جماعت میں، ۳۵ دُوسری میں، ۲۶ تیسری میں، ۳۴ چوتھی میں - اَور باقی پانچوِیں جماعت میں تقسیم کِئے - بتاؤ - پانچوِیں جماعت میں کِتنے لڈّو تقسیم ہُوئے ؟

۳۶ ایک زمیندار نے ۲ بَیل ۸۵ روپے فی بَیل خریدے، ۳۰ روپے خُوراک پر خرچ ہُوئے - اگر ۱۰۰ روپے فی بَیل بیچ ڈالے - بتاؤ - زمیندار کو کیا نفع

ہُوا ؟

۳۷ ایک ساہُوکار نے ۵۷۸ روپیے اپنی عورت کو اور ۲۷۵۰ روپیے اپنے لڑکے کو دئے۔ اور لڑکی کو عورت سے ۱۲۵ روپئے زیادہ دیئے۔ تو بتاؤ۔ اُس نے کُل کتنا روپیہ تقسیم کیا ؟

۳۸ ایک کارخانے میں ۵۱۳ عورتیں اور ۲۲۹ بچے ہیں۔ عورتوں اور بچوں سے مرد دو چند ہیں۔ بتاؤ۔ کُل کتنے مزدور ہیں ؟

۳۹ دو دہائیوں میں کتنے مِلائیں۔ کہ ۴۹ ہو جائیں ؟

۴۰ بتاؤ ۶۶۹۹۵ روپے میں کیا جمع کریں۔ کہ ایک لاکھ روپیہ بن جائے ؟

۴۱ ۵۷۲ اور ۴۱۹ کا مجموعہ اِن کے فرق سے کتنا بڑا ہے ؟

۴۲ ایک شخص نے بنک گھر میں ۸۷۶۴

روپے جمع کرائے - اُن میں سے ۱۵۲۰ روپے پہلی دفعہ، ۲۳۹۸ روپے دُوسری دفعہ اور ۸۹۰ روپے تیسری دفعہ نکال لئے - بتاؤ- بنک گھر میں اُس کا کتنا روپیہ باقی ہے؟

۴۳ ایک شخص نے ایک لاکھ روپیہ اِس طرح دِیا، ۳۵۶۰۷ روپے لڑکے کو، ۲۰۷۶۰ روپے لڑکی کو، ۱۵۳۲۵ روپے یتیم خانے کو، ۱۰۰۰۰ روپے سکول کو اور باقی روپیہ دھرم سالہ کو دِیا- بتاؤ- دھرم سالہ کو کیا دِیا؟

۴۴ ایک آدمی کے پاس ۲۳ گائیں، ۳۲ بیل اور ۱۷ گھوڑے ہیں- اگر اُس کے پاس کُل مویشی ۱۱۱ ہوں - تو باقی مویشیوں کی تعداد بتاؤ +

۴۵ ایک سکول میں ۵۸۷ اور دُوسرے میں ۴۹۸ لڑکے پڑھتے ہیں - اگر ۶۹

لڑکے پہلے سکُول کو چھوڑ کر دُوسرے میں داخل ہو جائیں - تو بتاؤ - دُوسرے سکُول میں پہلے سکُول سے کتنے لڑکے زیادہ ہو جائیں گے ؟

۴۶ ایک زمیندار کو ایک ساہُوکار کے ۴۵۲ روپے دینے تھے - اُس نے ۱۲۰ روپے ایک قسط میں اَور ۱۳۲ روپے دُوسری قسط میں دئے - تو بتاؤ - کتنے روپے باقی دینے رہے ؟

۴۷ ایک شخص کے پاس کُل ۱۰۰۰ بیگھے زمین ہے - جس میں سے ۲۳۵ بیگھے زمین چاہی ، ۴۱۲ بیگھے بارانی اَور باقی بنجر ہے - بتاؤ - بنجر کتنی ہے ؟

۴۸ ایک زمیندار کے ہاں ساوُنی کی فصل میں کُل ۶۲۰ من اناج ہُوا - جس میں سے ۱۲۵ من باجرہ ، ۲۳۲ من جُوار - اَور باقی مکئی - بتاؤ - کتنی مکئی

اُس کے ہاں پیدا ہُوئی ؟

۴۹ ایک زمیندار نے ۲۱۶ بیگھے زمین بوئی، ۵۶ بیگھے میں گیہوں اَور ۱۳۲ بیگھے میں چنے اَور باقی میں جَو۔ تو بتاؤ۔ جَو کتنی زمین میں بوئے گئے ؟

۵۰ ایک شخص نے ایک گھوڑا۔ ایک گائے اَور ایک بھینس ۵۱۳ روپے کو مول لیئے۔ اگر گھوڑے کی قیمت ۲۷۵ روپے اَور گائے کی قیمت ۴۳ روپے ہو۔ تو بھینس کی قیمت بتاؤ۔

ضرب (۱)

۱۸ مثال۔ ایک لڑکا ۵ پیسے روز خرچ کرتا ہے۔ تو ۶ روز میں کتنے پیسے خرچ کرے گا؟

۵	پہاڑے سے ہمیں یہ بات معلوم
۵	ہے۔ کہ پانچ پیسے چھ جگہ یعنی
۵	چھ پنجے تیس ہوتے ہیں۔ جمع
۵	کے اس عمل کو مختصر ۵
۵	طور پر یوں بھی ظاہر ۶
۵	۳۰
۳۰	کر سکتے ہیں۔

اس مثال میں ہم نے پانچ کو چھ بار جمع کیا ہے۔ جب ایک عدد کو بار بار جمع کیا جائے۔ تو جس مختصر عمل سے یہ حاصل جمع دریافت ہوتی ہے۔ اس کو **ضرب** کہتے ہیں۔ اور ضرب

دبنے سے جو جواب آتا ہے - اُسے **حاصِل ضرب** کہتے ہیں - جس عدد کو بار بار جوڑتے ہیں - اُس کو **مضرُوب** کہتے ہیں - اور جس عدد سے یہ معلُوم ہوتا ہے - کہ مضرُوب کو کتنی بار جوڑنا ہے - اُسے **مضرُوب فیہ** کہتے ہیں - اور اُن عددوں کو جنھیں آپس میں ضرب دیتے ہیں - **حاصِل ضرب** کے **اجزاے ضربی** کہتے ہیں + مثلاً اوپر کی مثال میں ۵ مضرُوب، ۶ مضرُوب فیہ اور ۳۰ حاصِل ضرب ہے - اور ۵ و ۶ اجزاے ضربی ہیں ۳۰ کے +

پہلے پڑھ آئے ہو - کہ علامت × سے یہ مُراد ہے - کہ جن دو عددوں کے درمیان یہ علامت لکھی ہو - اُن کو آپس میں ضرب دینا ہے - جیسے

$$5 \times 6 = 30$$

اِس کو یُوں پڑھتے ہیں :-

"پانچ ضرب چھ مساوی ہے ۳۰ کے"۔

نوٹ - یاد رہے - کہ ۵ × ۴ = ۴ × ۵ جیسا

کہ ذیل کی تشریح سے ظاہر ہے :-

●	●	●	●	●	۵
●	●	●	●	●	۵
●	●	●	●	●	۵
●	●	●	●	●	۵
۴	۴	۴	۴	۴	۲۰

یہاں ۵ گولیاں ایک قطار میں رکھی ہیں - اور ایسی ۴ قطاریں ہیں - یعنی ۵ کو ۴ دفعہ لیا گیا ہے - اب اگر اُوپر سے نیچے کی طرف دیکھیں - تو ہر ایک کھڑی قطار میں ۴ گولیاں ہیں - اور ایسی ۵ قطاریں ہیں - گویا ۴ گولیوں کو ۵ دفعہ لیا گیا ہے۔

پس ۵ × ۴ = ۴ × ۵۔

اِس سے ظاہر ہے - کہ اجزاے ضربی کی ترتیب کے بدلنے سے حاصلِ ضرب میں کچھ فرق نہیں آتا۔

مثال ۱- ایک شخص ۳۲ روپے ماہوار خرچ کرتا ہے۔ بتاؤ۔ ۳ مہینے میں کیا خرچ کرے گا؟

پہلے مہینے کا خرچ = ۳۲ روپے
دُوسرے مہینے کا خرچ = ۳۲ روپے
تیسرے مہینے کا خرچ = ۳۲ روپے

تینوں مہینوں کا خرچ = ۹۶ روپے

دہائی	اکائی
۳	۲
	۳
۹	۶

تین دفعہ ۲ اکائیاں ۶ اکائیاں ہوئیں۔
تین دفعہ ۳ دہائیاں ۹ دہائیاں ہوئیں۔
اس لئے حاصل ضرب = ۶ اکائیوں اور ۹ دہائیوں کے = ۹۶ ۔

مثال ۲۔ ایک فوج کے آدمی چار قطاروں میں کھڑے ہیں۔ اگر ہر قطار میں ۳۶۴ آدمی ہوں۔ تو بتاؤ۔ کُل کتنے آدمی ہوئے؟

```
  ۳۶۴
  ۳۶۴
  ۳۶۴
  ۳۶۴
──────
 ۱۴۵۶
```

یا اس طرح:۔

سینکڑا	دہائی	اکائی
۳	۶	۴
		۴
۱۲	۲۴	۱۶

۴ دفعہ ۴ اکائیاں = ۱۶ اکائیاں،

اور ۴ دفعہ ۶ دہائیاں = ۲۴ دہائیاں

اور ۴ دفعہ ۳ سینکڑے = ۱۲ سینکڑے

اس لئے حاصل ضرب = ۱۶ اکائیاں

۲۴ دہائیاں ۱۲ سینکڑے۔

لیکن ۱۶ اِکائیاں = ایک دہائی اور ۶ اِکائیوں کے۔

۲۴ دہائیاں اور ایک دہائی مِل کر ۲۵ دہائیاں ہُوئیں۔

لیکن ۲۵ دہائیاں = ۵ دہائیوں اور ۲ سینکڑوں کے۔

۲ سینکڑے اور ۱۲ سینکڑے مِل کر ۱۴ سینکڑے ہُوئے۔

پس حاصِل ضرب = ۱۴۵۶ ؛

یہ حاصِل ضرب وُہی ہے۔ جو ۳۶۴ کو ۴ دفعہ جمع کرنے سے حاصِل ہُوئی تھی ؛

ضرب کا قاعدہ جب مضروب فیہ ۱۶ تک ہو

۱۹ مضروب فیہ کو مضروب کے نیچے لکھو۔ اکائیاں اکائیوں کے نیچے۔ دہائیاں دہائیوں کے نیچے۔ پھر اُن کے نیچے ایک لکیر کھینچ دو۔ اکائیوں سے شروع کرکے مضروب کے ہر ایک ہندسے کو مضروب فیہ میں ضرب دیتے جاؤ۔ اور حاصل ضرب کو لکیر کے نیچے لکھتے جاؤ۔ اگر کوئی حاصل ہاتھ لگے۔ تو اُس کو اگلے مرتبے میں جوڑ دو۔ جیسا کہ جمع کے عمل میں کیا تھا+

سوالاتِ نمبر ۱۲

نیچے لکھے ہُوئے سوالوں کو جمع کے طریق سے اور پہاڑے کی مدد سے دونو طرح حل کرو :-

۱ ۲۳ کو ۲ دفعہ جمع کرو۔
۲ ۱۲ کو ۴ دفعہ جمع کرو
۳ ۴۲ کو ۵ دفعہ جمع کرو۔
۴ ۴۰۳ کو ۶ دفعہ جمع کرو۔

ضرب دو :-

۵ ۱۴ کو ۱۱ میں و ۱۲ کو ۱۴ میں و ۳۱ کو ۲ میں ÷
۶ ۳۲ کو ۳ میں و ۱۷ کو ۶ میں و ۲۵ کو ۸ میں ÷
۷ ۱۲ کو ۶ میں و ۲۸ کو ۵ میں و ۳۶ کو ۴ میں ÷
۸ ایک لڑکا پندرہ صفحے ایک گھنٹے میں

لکھتا ہے۔ بتاؤ ۱۱ گھنٹے میں کتنے صفحے لکھے گا؟

۹ ایک آدمی ۱۲ میل ہر روز چلتا ہے۔ بتاؤ ۱۲ دن میں کتنے میل چلے گا؟

۱۰ ایک ہفتے میں ۷ دن ہوتے ہیں۔ تو بتاؤ ۱۵ ہفتوں میں کتنے دن ہونگے؟

۱۱ ایک ہل کی قیمت ۲ روپے ہے۔ تو ۲۸ ہلوں کی کیا قیمت ہوگی؟

۱۲ جوار کا بیج ایک گھماؤں زمین میں ۴ سیر پڑتا ہے۔ تو ۲۳ گھماؤں زمین کے لئے کتنا بیج درکار ہوگا؟

۱۳ ایک گھماؤں زمین کی ایکھ سے ۳۵ من شکّر بن سکتی ہے۔ تو ۶ گھماؤں زمین کی ایکھ سے کتنی شکّر تیّار ہوگی؟

۱۴ جوار ۱۵ من فی گھماؤں پیدا ہوتی ہے۔ تو ۲۴ گھماؤں زمین سے کتنی جوار پیدا ہوگی؟

۱۵ ایک گائے ۱۷ روپئے کو آتی ہے - تو ایسی ۱۳ گائیں کتنے کو آئیں گی ؟

۱۶ جُلاہا ایک دِن میں ۸ گز کپڑا بُنتا ہے - تو وُہ ۲۶ دِن میں کتنے گز کپڑا بُنے گا ؟

۱۷ ایک روپئے کے ۴۶ پُولے آتے ہیں - تو ۶ روپئے کے کتنے آئیں گے ؟

۱۸ ۲۵ آم ایک روپئے کو آتے ہیں - تو ۱۳ روپئے کے کتنے آم آئیں گے ؟

۱۹ ایک سیر میں ۱۶ چھٹانکیں ہوتی ہیں - تو ۲۴ سیر میں کتنی چھٹانکیں ہوں گی ؟

۲۰ ایک روپئے کے ۸ من اُپلے آتے ہیں - تو ۲۸ روپئے کے کتنے آئیں گے ؟

۲۱ ۱۱۱ و ۲۲۲ و ۳۳۳ کو ۲ میں ضرب دو +

۲۲ ۴۴۴ و ۵۵۵ و ۶۶۶ کو ۳ میں ضرب دو +

۲۳ ۷۷۷ و ۸۸۸ و ۹۹۹ کو ۴ میں

ضرب دو ÷

۲۴ ۳۰۲ و ۴۰۴ و ۹۰۱ کو ۶ میں ضرب دو ÷

۲۵ ۷۰۰۶ و ۵۰۰۸ و ۹۰۰۱ کو ۸ میں ضرب دو ÷

۲۶ ۲۰۰۷ و ۳۰۰۹ و ۱۰۱۰۱ کو ۹ میں ضرب دو ÷

ضرب دو اور پہلے پانچ سوالوں کے جوابوں کی جمع کے قاعدے سے پڑتال کرو÷

۲۷ ۳۷ × ۳ ÷ ۲۸ ۴۶ × ۴ ÷

۲۹ ۶۷ × ۵ ÷ ۳۰ ۹۹ × ۸ ÷

۳۱ ۴۳۲ × ۶ ÷ ۳۲ ۵۸۷ × ۹ ÷

۳۳ ۹۳۷ × ۷ ÷ ۳۴ ۵۶۹ × ۸ ÷

۳۵ ۲۳۴۵ × ۵ ÷ ۳۶ ۵۹۸۲ × ۹ ÷

۳۷ ۱۵۹۹ × ۷ ÷ ۳۸ ۳۰۴۶ × ۹ ÷

۳۹ ۷۳۰۸ × ۱۱ ÷ ۴۰ ۱۷۲۹ × ۱۲ ÷

۴۱ ۳۴۱۵ کو ۳ و ۵ و ۷ میں ضرب دو ÷

ضرب دو :—

۴۲   ۶۷۸۹ +
۹

---

۴۳   ۷۶۹۴ +
۱۶

---

۴۴   ۳۴۸۵ +
۱۵

---

۴۵   ۴۵۳ +
۱۲

---

۴۶   ۷۸۹ +
۱۶

---

۴۷   ۴۷۹ +
۱۶

---

۴۸   ۷۰۲۱ +
۱۲

---

۴۹   ۵۵۵۵ +
۱۲

---

۵۰   ۸۸۸۸ +
۱۲

---

۵۱   ۷۷۷۷ +
۱۳

---

۵۲   ۶۶۶۶ +
۱۳

---

۵۳   ۵۵۵۵ +
۱۴

---

۵۴   ۹۹۹۹ +
۱۴

---

۵۵   ۴۴۴۴ +
۱۶

---

۵۶   ۸۸۸۸ +
۱۶

---

۵۷   ۷۷۷۷ +
۱۵

---

۵۸ - ۶۶۶۶۶ +

۱۵

۵۹ ایک آدمی ۱۲ میل روز چلتا ہے - بتاؤ۔ وُہ ۳۵ روز میں کتنے میل چلے گا ؟

۶۰ ایک محلّے میں ۲۵ گھر ہیں - ہر ایک گھر میں ۱۱ آدمی رہتے ہیں - تو بتاؤ - اُس محلّے میں کُل کتنے آدمی رہتے ہیں ؟

۶۱ ایک صندُوق میں ۱۵ خانے ہیں - ہر ایک خانے میں ۲۸۵ روپئے ہیں - تو بتاؤ - اُس صندُوق میں کُل کتنے روپئے ہیں ؟

۶۲ ایک باغ میں ۱۴ آم کے درخت ہیں - اور ہر ایک درخت پر ۳۸۷ آم ہیں - تو بتاؤ - کُل باغ میں کتنے آم ہیں ؟

۶۳ اگر ایک ریل گاڑی ۳۵ میل فی گھنٹہ

چلے - تو بتاؤ - ۱۵ گھنٹوں میں کتنا چلے گی ؟

۶۴ ایک مدرسے میں ۸ جماعتیں ہیں - اور ہر ایک جماعت میں ۳۸ لڑکے ہیں - تو بتاؤ - اُس مدرسے میں کُل کتنے لڑکے ہیں ؟

۶۵ ۱۳ ٹوکروں میں سے ہر ایک میں ۲۸۷ سنگترے ہیں - تو کُل سنگترے بتاؤ ۔

۶۶ ایک زمیندار نے ۱۵ بیل ۳۶ روپے فی بیل کے حساب ، ۱۲ گائیں ۶۷ روپے فی گائے کے حساب اور ۹۵ بھیڑیں ۱۶ روپے فی بھیڑ کے حساب خریدیں - بتاؤ - اُس نے کُل کیا خرچ کیا ؟

تقسیم (۱)

۲۰ مثال ۱ ۲۴ گولیوں میں سے ۶ گولیاں کتنی بار نکل سکتی ہیں ؟

گولیاں	
۲۴	
۶	ایک بار
۱۸	
۶	دو بار
۱۲	
۶	تین بار
۶	
۶	چار بار
×	

پہاڑے کے ذریعے ہمیں معلوم ہے۔ کہ چار چھکے ۲۴ ہوتے ہیں۔ یعنی ۲۴ میں سے ۶ چار بار نکل سکتے ہیں۔ اس لئے اس تفریق کے سوال کو مختصر طور پر یوں لکھیں گے۔

۲۴ گولیاں ÷ ۶ گولیاں

۴

اس مثال میں ہم نے معلوم کیا ہے۔ کہ

کہ ۲۴ میں سے ۶ کتنی بار تفریق ہوسکنے ہیں *

مثال ۲ ۲۴ گولیاں ۶ لڑکوں میں برابر بانٹو -

ظاہر ہے - کہ ہر ایک کے حصّے میں چار چار گولیاں آئیں گی -

اِسے مختصر طور پر یوں لکھیں گے :-

۲۴ گولیاں (۶

۴ گولیاں

پس جس مختصر عمل کے ذریعے (۱) ہم یہ معلوم کرتے ہیں - کہ ایک عدد دوسرے عدد میں سے کتنی بار تفریق ہو سکتا ہے - یا ایک عدد دوسرے میں کتنی بار شامل ہے - یا (۲) ایک عدد کے چند برابر حصّے کرتے ہیں - اُسے تقسیم کہتے ہیں * جس عدد میں دوسرا عدد شامل ہوتا ہے - یا جس کے چند برابر

حصّے کرتے ہیں۔ اُسے **مقسوم** ﴿ اور جو
عدد شامل ہوتا ہے۔ یا جتنے برابر حصّے
کرتے ہیں۔ اُسے **مقسوم علیہ** کہتے
ہیں ﴿ اور اُس عدد کو جس سے یہ
معلوم ہوتا ہے۔ کہ مقسوم میں مقسوم علیہ
کتنی بار شامل ہے۔ یا چند برابر حصّے
کرنے سے جو جواب آتا ہے۔ اُسے
خارج قسمت کہتے ہیں ﴿ اگر تقسیم
کرنے کے بعد کچھ بچ رہے۔ تو اُسے
باقی کہتے ہیں ﴿

یاد رہے۔ کہ یہ **علامت** ÷ تقسیم کی
نشانی ہے۔ جیسے ۲۴ ÷ ۶ = ۴ ﴿
اور جن دو عددوں کے درمیان یہ
علامت لکھی جاتی ہے۔ اُس سے یہ
مُراد ہوتی ہے۔ کہ پہلے عدد کو
دُوسرے پر تقسیم کرنا ہے۔ جیسے

۲۴ ÷ ۶ = ۴ ﴿

اِس کو یُوں پڑھتے ہیں:۔
"چوبیس تقسیم چھ برابر ہے چار کے" ٭
۲۴ کو مقسوم، ۶ کو مقسوم علیہ اور
۴ کو خارِجِ قسمت کہتے ہیں ٭
تقسیم کے عمل میں اعداد کو اس طرح
لکھتے ہیں :۔

مقسوم علیہ) مقسوم

باقی // خارِج قسمت

مثال ۱ ۴۶۸ کو ۲ پر تقسیم کرو۔

اِکائی	دہائی	سینکڑا		اِکائی	دہائی	سینکڑا	
۴	۳	۲	(	۸	۶	۴	) ۲

سینکڑے ۴

دہائیاں ۶

// ۶

اِکائیاں ۸

// ۸

(مختصر طریق عمل)

		سینکڑا	دہائی	اکائی
۲	)	۴	۶	۸
		۲	۳	۴

یہاں سینکڑوں - دہائیوں اور اکائیوں کو جدا جدا ۲ پر تقسیم کیا ہے۔

مثال ۲ ۸۴۶ روپے کو ۶ آدمیوں میں برابر برابر بانٹو۔

		اکائی	دہائی	سینکڑا	اکائی	دہائی	سینکڑا
۶	)	۸	۴	۶	(۱	۴	۱

۶ سینکڑے

۲ ۴ دہائیاں

۲ ۴ "

۶ اکائیاں

۶ "

یہاں ۲ سینکڑوں کی ۲۰ دہائیاں بنا کر ۴ دہائیاں جمع کر دی ہیں۔

مثال ۳ ۸۳۵۲ کو ۶ پر تقسیم کرو۔

اِکائی دہائی سینکڑا ہزار اِکائی دہائی سینکڑا ہزار

۶) ۸۳۵۲ (۱۳۹۲

۶ ہزار

---

۲۳ سینکڑے

۱۸ ″

---

۵۵ دہائیاں

۵۴ ″

---

۱۲ اِکائیاں

۱۲ ″

×

اِس مثال میں ۸ ہزار کے ۶ برابر حصّے کیے۔ تو ۱ ہزار آیا۔ اور ۲ ہزار باقی بچے۔ جن کے ۲۰ سینکڑے بنے۔ اور ۳ سینکڑے مِل کر ۲۳ سینکڑے بنے۔

پھر ۲۳ سینکڑوں کے ۶ برابر حصّے کئے۔ تو ۳ سینکڑے آئے۔ اور ۵ سینکڑے باقی بچے۔ جن کی ۵۰ دہائیاں بنیں۔ اور

۵ دہائیاں مل کر ۵۵ دہائیاں ہوئیں۔
پھر ۵۵ دہائیوں کے ۶ برابر حصّے
کئے۔ تو ۹ دہائیاں آئیں۔ اور ۱ دہائی
باقی بچی۔ جس کی ۱۰ اکائیاں بنیں۔
اور ۲ اکائیاں مل کر ۱۲ اکائیاں ہوئیں۔
پھر ۱۲ اکائیوں کے ۶ برابر حصّے کئے۔
تو ۲ اکائیاں آئیں۔
کُل جواب ۱ ہزار ۳ سینکڑے ۹ دہائیاں
اور ۲ اکائیاں یعنی ۱۳۹۲ ہُوا۔
جب مقسوم ۱۶ سے بڑا نہ ہو۔ تو عمل
عام طور پر اس طرح سے کیا جاتا
ہے:۔ ۶ (۸۳۵۲

۱۳۹۲

اوپر کی مثالوں سے ظاہر ہے۔ کہ
مقسوم ÷ مقسوم علیہ = خارج قسمت
∴ خارج قسمت × مقسوم علیہ = مقسوم
ظاہر ہے۔ کہ تقسیم کا عمل ضرب کا اُلٹا ہے۔

قاعدہ جب مقسوم علیہ ۱۶ یا ۱۶ سے کم ہو

۲۱ مقسوم کے بائیں طرف ایک ایسا کم سے کم عدد لو۔ جو مقسوم علیہ سے کم نہ ہو۔ اب پہاڑوں سے معلوم کرو۔ کہ مقسوم علیہ اس عدد میں کتنی بار شامل ہے؟ جو کچھ حاصل ہو۔ اس عدد کے نیچے لکھو۔ اب باقی کو دہائی سمجھ کر اصل مقسوم کا اگلا ہندسہ جو دائیں طرف کو ہو۔ اس کے ساتھ شامل کرو۔ اگر اس کے شامل کرنے سے مقسوم علیہ باقی میں سے نہ جا سکے۔ تو خارج قسمت میں صفر لگاؤ۔ تا کہ معلوم ہو جائے۔ کہ وہ جگہ خالی ہے۔ پھر پہلے کی طرح اگلا ہندسہ دائیں طرف

سے لے کر شامل کرو۔ اور دیکھو ۔ کہ مقسوم علیہ اس عدد میں کتنی بار شامل ہے ۔ اُسے خارج قسمت کی دائیں طرف لکھو ۔ اسی طرح عمل کرتے جاؤ ۔ جب تک کہ کُل ہندسے ختم نہ ہو جائیں ۔ اخیر میں اگر کچھ باقی بچے ۔ تو خارج قسمت کی دائیں طرف بہ علامت (؎) دے کر اُسے لکھ دو ۔

سوالات نمبر ۱۳

(زبانی)

ا۔ تقسیم کرو :۔

۱ ۔ ۱۲ گولیوں کو ۴ پر ۔
۲ ۔ ۱۵ پیسے کو ۳ پر ۔
۳ ۔ ۱۴ آم کو ۷ پر ۔
۴ ۔ ۲۸ نارنگیوں کو ۴ پر ۔
۵ ۔ ۲۴ لڈّو کو ۸ پر ۔

۶ ۳۶ سیب کو ۹ پر :

کتنی بار شامل ہیں :—

۷ ۳۰ گیندوں میں ۶ گیندیں ؟

۸ ۳۰ گیندوں میں ۵ گیندیں ؟

۹ ۳۲ اناروں میں ۸ انار ؟

۱۰ ۲۶ ناشپاتیوں میں ۱۳ ناشپاتیاں ؟

۱۱ ۲۷ فٹوں میں ۱۲ فٹ ؟

۱۲ ۸۴ قلموں میں ۶ قلمیں ؟

تقسیم کرو :—

۱۳ ۳۵ کو ۵ پر : ۱۴ ۷۷ کو ۱۱ پر :

۱۵ ۴۸ کو ۱۴ پر : ۱۶ ۹۶ کو ۱۶ پر :

۱۷ ۴۵ کو ۹ پر : ۱۸ ۸۷ کو ۱۲ پر :

نیچے کے سوالوں میں خارج قسمت اور باقی معلوم کرو :—

تقسیم کرو :—

۱۹ ۳ کو ۲ پر : ۲۰ ۹ کو ۲ پر :

۲۱ ۷ کو ۳ پر : ۲۲ ۱۴ کو ۳ پر :

۲۳ ۱۳ کو ۴ پہر ÷	۲۴ ۱۵ کو ۴ پہر ÷
۲۵ ۱۷ کو ۵ پہر ÷	۲۶ ۳۴ کو ۵ پہر ÷
۲۷ ۱۹ کو ۶ پہر ÷	۲۸ ۲۸ کو ۶ پہر ÷
۲۹ ۴۳ کو ۷ پہر ÷	۳۰ ۵۴ کو ۷ پہر ÷
۳۱ ۵۷ کو ۸ پہر ÷	۳۲ ۶۱ کو ۸ پہر ÷
۳۳ ۷۷ کو ۹ پہر ÷	۳۴ ۹۲ کو ۱۰ پہر ÷
۳۵ ۸۷ کو ۱۱ پہر ÷	۳۶ ۸۵ کو ۱۲ پہر ÷
۳۷ ۹۴ کو ۱۲ پہر ÷	۳۸ ۸۳ کو ۱۲ پہر ÷
۳۹ ۸۵ کو ۱۶ پہر ÷	۴۰ ۱۲۲ کو ۱۶ پہر ÷
۴۱ ۸۰ کو ۱۳ پہر ÷	۴۲ ۸۹ کو ۱۴ پہر ÷
۴۳ ۱۰۰ کو ۱۵ پہر ÷	
۴۴ ۹۰ کو ۱۵ پہر ÷	
۴۵ ۱۳۰ کو ۱۶ پہر ÷	
۴۶ ۱۱۰ کو ۱۲ پہر ÷	
۴۷ ۱۲۴ کو ۱۵ پہر ÷	
۴۸ ۶۰ کو ۱۴ پہر ÷	
۴۹ ۱۰۶ کو ۱۲ پہر ÷	

۵۰ ۱۵۰ کو ۱۶ پر ÷

۵۱ ۲۰ قلمیں ۵ لڑکوں میں بانٹی گئیں - ہر ایک کو کتنی ملیں ؟

۵۲ ۲۴ دواتیں چار لڑکوں میں بانٹی گئیں - ہر ایک کو کتنی ملیں ؟

۵۳ ۱۳۲ میں ۱۲ و ۱۴۴ میں ۹ و ۱۳۵ میں ۱۵ کے بار شامل ہیں ؟

۵۴ ۹۶ میں سے ۱۲ کتنی بار تفریق ہوسکتا ہے ؟

۵۵ اگر ۳۰ سیب ۷ لڑکوں میں تقسیم کئے جائیں - تو ہر ایک کو کتنے ملیں گے - اور باقی کتنے بچ رہیں گے ؟

۵۶ اگر ۱۵۴ روپے ۱۴ آدمیوں میں بانٹے گئے ہوں - تو ہر ایک کا حصہ بتاؤ ÷

۵۷ اگر ۱۲ گز ریشم کی قیمت ۱۹۲ روپے ہو - تو ایک گز کی قیمت بتاؤ ÷

۵۸ ۲۷ میں سے کونسا چھوٹے سے چھوٹا عدد گھٹائیں - کہ باقی ۷ پر تقسیم ہو جائے ؟

۵۹ ایک آدمی نے ۱۹۵ میل ۱۵ روز میں طے کیئے - تو بتاؤ - وہ ایک دن میں کتنے میل چلا ؟

۶۰ ایک سینکڑے کو اور ایک ہزار کو ۴ پر علیحدہ علیحدہ تقسیم کرو +

۶۱ ۹۶ میں کتنے چھکے اور کتنے اٹھے - ۹۱ میں کتنے ستے ہوتے ہیں ؟

۶۲ ۴۸ کی چوتھائی کو ۶۴ کے آدھے میں سے منہا کرو +

۶۳ اگر ایک مال گاڑی ۱۶ میل فی گھنٹہ چلے - تو بتاؤ ۱۹۲ میل کتنے گھنٹوں میں جائے گی ؟

سوالاتِ نمبر ١٤

تقسیم کرو :-

١ ٥٥ کو ٥ پر ٭

٢ ٦٦ کو ٣ و ٦ پر ٭

٣ ٣٩ کو ٣ پر ٭

٤ ٨٤ کو ٢ و ٤ پر ٭

٥ ٤٤٨ کو ٤ پر ٭

٦ ٣٩٦ کو ٣ پر ٭

٧ ٤٢٦ کو ٢ پر ٭

٨ ٨٨٠ کو ٨ پر ٭

٩ ٩٠٩ کو ٩ پر ٭

حل کرو :-

١٠ ٤٠٣ ÷ ٣ ٭

١١ ٤٧ ÷ ٢ ٭

١٢ ٦٨ ÷ ٣ ٭

١٣ ٨٨٩ ÷ ٨ ٭

١٤ ٧٠٩ ÷ ٧ ٭

١٥ ٤٥ ÷ ٣ ٭

١٦ ٣٦ ÷ ٢ ٭

۱۷۔ ۷۲ ÷ ۴ ۔   ۱۸۔ ۹۶ ÷ ۸ ۔

۱۹۔ ۶۴۸ ÷ ۳ ۔   ۲۰۔ ۴۹۶ ÷ ۴ ۔

۲۱۔ ۳۵۷ ÷ ۳ ۔   ۲۲۔ ۴۳۶ ÷ ۴ ۔

۲۳۔ ۶۸۴ ÷ ۶ ۔

تقسیم کرو :-

۲۴۔ ۶۲۴ کو ۳ و ۴ و ۶ پر ۔

۲۵۔ ۴۶۸ کو ۳ و ۴ و ۶ پر ۔

۲۶۔ ۵۷۲ کو ۴ و ۶ و ۸ پر ۔

۲۷۔ ۷۴۵ کو ۵ و ۶ و ۷ پر ۔

۲۸۔ ۶۳۵۴ کو ۶ و ۸ و ۹ پر ۔

۲۹۔ ۲۳۴۵ کو ۶ و ۸ و ۹ پر ۔

۳۰۔ ۳۴۵۷۸ کو ۶ و ۸ و ۹ پر ۔

۳۱۔ ۱۲۳۲۱ کو ۸ و ۱۱ و ۱۲ پر ۔

۳۲۔ ۸۷۶۳۲ کو ۹ و ۱۲ پر ۔

۳۳۔ ۸۷۹۱۷ کو ۹ و ۱۱ پر ۔

۳۴۔ ۲۹۸۵۹ کو ۱۴ و ۱۵ پر ۔

۳۵۔ ۶۷۸۹۴ کو ۱۴ و ۱۶ پر ۔

۳۶ ۷۱۶۵۰ کو ۸ و ۱۱ پر +

۳۷ ۲۷۴۵۹ کو ۸ و ۹ پر +

۳۸ ۵۳۲۴۸ کو ۱۲ و ۱۳ پر +

۳۹ ۴۹۲۷۵ کو ۱۲ و ۱۵ پر +

۴۰ ۸۷۶۵۰ کو ۱۲ و ۱۳ پر +

۴۱ ۳۴۵۶۵ کو ۱۴ و ۱۵ پر +

۴۲ ۹۸۷۶۲ کو ۱۵ و ۱۶ پر +

۴۳ اگر ایک ساہوکار ۸۴۷۵ روپئے اپنے ۶ بیٹوں میں برابر برابر تقسیم کرے۔ تو ہر ایک کو کیا ملے گا؟

۴۴ ایک کسان ۱۵ روز میں ۲۲۵ میل طے کرتا ہے۔ تو بتاؤ۔ فی روز کتنے میل چلتا ہے؟

۴۵ ۲۶۵۱ آم ۱۱ ٹوکروں میں برابر برابر ڈالے گئے۔ تو بتاؤ۔ ہر ایک ٹوکرے میں کتنے آم ہیں؟

۴۶ ۹۲۷۱۸ روپئے ۹ لڑکوں میں برابر

برابر تقسیم کئے گئے۔ تو بتاؤ۔ ہر ایک کو کیا ملا؟

۴۷ ایک قصبے کی آبادی ۱۹۷۶۵ ہے۔ ہر ایک گھر میں ۵ آدمی رہتے ہیں۔ تو بتاؤ۔ اُس قصبے میں کتنے گھر ہیں؟

۴۸ ۱۲۴۸ آنوں میں سے سولہ آنے کتنی بار نکل سکتے ہیں؟

۴۹ ۶۷۵ روپوں میں پندرہ روپے کتنی بار شامل ہیں؟

۵۰ ۲۳۱۶ روپے ۱۲ حصہ داروں میں برابر بانٹو۔

۵۱ ۳۷۵ لڈو ۱۵ لڑکوں میں برابر برابر بانٹے گئے۔ بتاؤ۔ ہر ایک لڑکے کو کتنے لڈو ملے؟

۵۲ ۱۴ گھوڑوں کی قیمت ۲۹۱۲ روپے ہے۔ تو ہر ایک گھوڑے کی قیمت بتاؤ۔

۵۳ ایک آدمی ۱۲ دِن میں ۲۷۳ روپے کماتا ہے۔ بتاؤ۔ وُہ روزانہ کیا کماتا ہے؟

۵۴ مَیں نے پہلے ۸۰ روپے ۴ آدمیوں میں برابر برابر بانٹے۔ پھر ۱۲ روپے اِن ہی آدمیوں میں بانٹے۔ بتاؤ۔ مَیں نے کُل کِتنے روپے بانٹے۔ اور ہر ایک آدمی کو کیا مِلا؟

۵۵ ۹ گاڑیوں کی قیمت ۲۲۵۰ روپے ہے۔ اور ۹ گھوڑوں کی ۱۳۵۰ روپے ہے۔ ایک گھوڑے اور ایک گاڑی کی قیمت معلُوم کرو۔

آدھے اور چوتھائی کا تصوّر

۲۲ ایک اِنچ لمبی لکیر کھینچو - اور اُس کے دو برابر حصّے کرو - ہر ایک حصّے کو آدھ اِنچ کہیں گے - اِسی طرح ایک کاغذ کے تختے کو تہ کرکے اُس کے دو برابر حصّے کریں - یا ایک روٹی کو دو برابر حصّوں میں تقسیم کریں - تو ہر ایک حصّے کو آدھا کہیں گے +
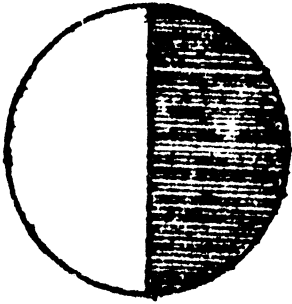
سوالات نمبر ۱۵

۱ ایک گز کے دو برابر حصّے کرو۔ ہر ایک حصّے کو کیا کہیں گے؟

۲ ایک فٹ کے دو برابر حصّے کرو۔ اور ہر ایک کا نام بتاؤ +

۳ ایک روٹی کی کتنی آدھی روٹیاں ہوتی ہیں؟

۴ ۲ روٹی کی کتنی آدھی روٹیاں ہوتی ہیں؟

۵ آدھا آدھا سیب ۶ جگہ کتنے سیب ہوئے؟

۶ آدھ آدھ آنہ چار لڑکوں کو دیا۔ کُل کتنے آنے ہوئے؟

۷ آدھ آدھ گز کپڑے کے چار ٹکڑوں میں کُل کتنا کپڑا ہے؟

۸ آدھا آدھا آم ۸ لڑکوں کو دیا۔ کُل کتنے آم ہوئے؟

۹ ۴ لڑکوں کے پاس آدھا آدھا پیسہ ہے۔ کُل کتنے پیسے ہوئے؟

۱۰ ۴ اِنچ و ۶ اِنچ و ۸ اِنچ لمبی لکیریں کھینچو اور ہر ایک کو دو برابر حصّوں میں تقسیم کرو۔ ہر ایک حصّے کی لمبائی ناپ کر بتاؤ ۔

۱۱ ۱۲ و ۱۶ و ۱۸ کا آدھا کیا ہوتا ہے ؟

۱۲ آدھ آدھ سیر لڈّو ۱۲ لڑکوں کو دِئے۔ کُل کتنے سیر لڈّو ہُوئے ؟

۱۳ آٹھ روٹیوں میں کتنی آدھی روٹیاں ہوتی ہیں ؟

۱۴ ۱۶ لڑکوں کو آدھا آدھا سیب مِلا۔ کُل کتنے سیب مِلے ؟

۱۵ ۲۴ کا آدھا بتاؤ ۔

۱۶ ۲۰ آدھے مِل کر کتنے پُورے بنے ؟

۱۷ آدھا آدھا سیب ۸ لڑکوں کو دِیا۔ کُل کتنے سیب ہُوئے ؟

۱۸ ۳ گز کپڑے سے آدھ آدھ گز لمبے کتنے رُومال بنیں گے ؟

۲۳ ایک ایک اِنچ لمبی دو لکیریں کھینچو۔ اَور ہر ایک لکیر کو دو برابر حِصّوں میں بانٹو۔ ایک پُوری لکیر اَور آدھی لکیر کو ڈیڑھ لکیر کہتے ہَیں۔ اِسی طرح ایک روٹی اَور آدھی روٹی کو ڈیڑھ روٹی کہتے ہَیں ×
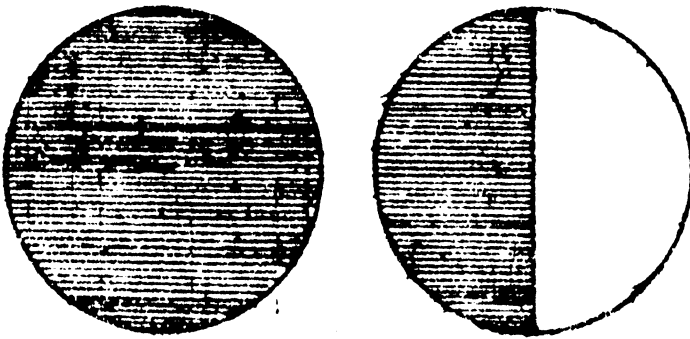
اگر میرے پاس دو سیب ہوں۔ اَور ایک سیب کے دو برابر حِصّے کرکے ایک حِصّہ دوشت کو دے دُوں۔ تو میرے پاس ڈیڑھ سیب بچ رہے گا ×

سوالات نمبر ۱۶

۱ ایک گز اور آدھ گز کتنا ہوا ؟

۲ ایک روپیہ اور آدھا روپیہ کُل کیا ہوا ؟

۳ ایک پیسہ اور آدھا پیسہ کتنے پیسے ہوئے ؟

۴ ڈیڑھ روپے میں کتنے آدھے روپے ہوتے ہیں ؟

۵ ڈیڑھ آنے میں کتنے آدھے آنے ہوتے ہیں ؟

۶ ۳ آدھے فٹ مل کر کتنے فٹ ہوئے ؟

۷ ڈیڑھ روٹی میں کتنی آدھی روٹیاں ہوتی ہیں ؟

۸ آدھا آدھا لڈو تین لڑکوں کو دیا۔ کُل کتنے لڈو ہوئے ؟

۹ میرے پاس دو آنے تھے - مَیں نے آدھہ آنہ خرچ کر دیا - میرے پاس کیا باقی بچا ؟

۱۰ ۲ فُٹ لمبے دھاگے سے آدھہ فُٹ لمبا دھاگا کاٹ لیا - باقی دھاگے کی لمبائی اِنچوں میں بتاؤ +

۱۱ ڈیڑھہ ڈیڑھہ روپیہ چار شخصوں کو دیا جائے - تو کُل کِتنے روپے خرچ ہوں گے ؟

۱۲ ۹ اِنچ لمبی لکیر کھینچو - اور شکل کھینچ کر دِکھاؤ - کہ اُس کے ڈیڑھہ ڈیڑھہ اِنچ کے کِتنے حِصّے ہوں گے ؟

۱۳ ڈیڑھہ روپئے روز کے حساب مَیں ۴ دِن میں کیا کماؤُں گا ؟

۱۴ ایک سیب ڈیڑھہ آنے کو آتا ہے - تو ۶ سیب کِتنے کو آئیں گے ؟

۲۴ ایک اِنچ لمبی لکیر کھینچو - اَور اُس کے چار برابر حصّے کرو - ہر ایک حصّے کا نام چوتھائی ہے -

کاغذ کا ایک دائرہ لو - اَور تہ کرکے اُس کے چار برابر حصّے کرو - ہر ایک حصّے کا نام چوتھائی ہے - اَور ایک
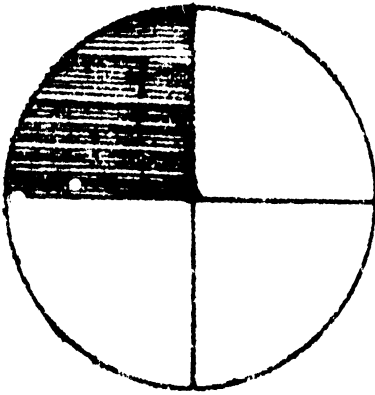
دائرے میں اَیسی چار چوتھائیاں ہوتی ہیں ؛

ایک کاغذ کا مُربّع لو - اَور تہ کرکے اُسے چار برابر حصّوں میں تقسیم کرو - ہر ایک حصّے کا نام بتاؤ ۔

سوالات نمبر ۱۷

۱ روپے کی چوتھائی کیا ہے ؟
۲ چوتھائی فٹ کو انچوں میں ظاہر کرو +
۳ آدھ فٹ میں کتنے چوتھائی فٹ ہوتے ہیں ؟
۴ آدھ گز میں کتنے چوتھائی گز ہوتے ہیں؟
۵ ایک گز " " " ؟
۶ ڈیڑھ گز " " " ؟
۷ دو گز " " " ؟
۸ چوتھائی چوتھائی آنہ ۴ لڑکوں کو دیا۔ کُل کیا خرچ ہُوا ؟
۹ چوتھائی چوتھائی آم ۸ بچّوں کو دیا۔ کُل کتنے آم خرچ ہُوئے ؟
۱۰ ۱۲ انچ کا آدھا کیا ہے۔ اور چوتھائی کیا ہے ؟
۱۱ آدھ آنے میں کتنے چوتھائی آنے اور

ڈیڑھ آنے میں کتنے ؟

۱۲ ۸ و ۱۲ و ۱۶ کا چوتھائی بتاؤ +

۱۳ ۸ سیر کا چوتھائی بتاؤ +

۱۴ ۱۲ روپئے کا چوتھائی بتاؤ +

۱۵ چوتھائی چوتھائی خربوزہ ۱۶ لڑکوں کو دیا - بتاؤ - کُل کتنے خربوزے دیئے ؟

۱۶ آدھ سیر میں کتنے پاؤ ہوتے ہیں ؟

۱۷ (ا) اِس شکل میں کُل کتنے خانے ہیں ؟
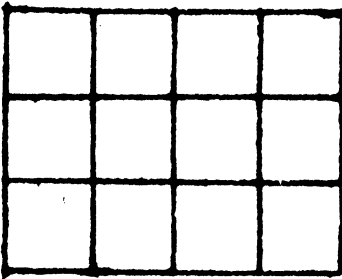
(ب) چوتھائی شکل میں کتنے خانے ہیں ؟

۱۸ ۴ اِنچ لمبی لکیر کھینچو - اور ماپ کر چوتھائی لکیر کی لمبائی معلوم کرو +

۱۹ ۶ اِنچ لمبی لکیر کھینچو - اور ماپ کر چوتھائی لکیر کی لمبائی معلوم کرو +

۲۵ ایک ایک انچ لمبی دو لکیریں کھینچو۔
اور ایک لکیر کو
چار برابر حصّوں
میں تقسیم کرو۔
ایک پوری لکیر اور ایک چوتھائی لکیر
کو سوا ایک کہتے ہیں +
اسی طرح ایک دائرے کو تہ کرکے
چار برابر حصّوں میں بانٹو۔ ایک پورے
دائرے اور ایک چوتھائی دائرے کو
سوا دائرہ کہتے ہیں +
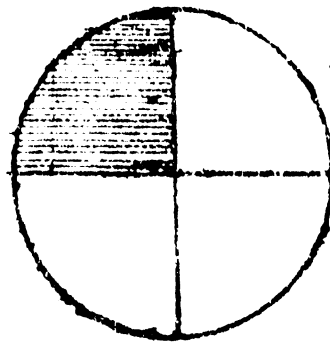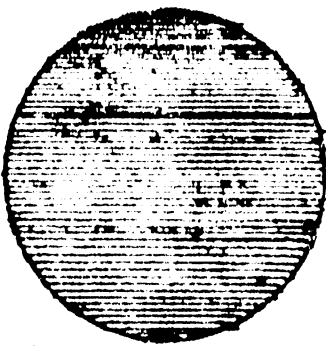
اسی طرح ایک روٹی اور چوتھائی روٹی
کو ملا کر سوا روٹی کہتے ہیں ؟

سوالات نمبر ۱۸

۱ ایک فُٹ اور چوتھائی فُٹ کو کیا کہتے ہیں؟
۲ ایک گز اور چوتھائی گز کو " " ؟
۳ ایک روپے اور چوتھائی روپیہ کو " " ؟
۴ سوا اِنچ میں کتنے چوتھائی اِنچ ہوتے ہیں ؟
۵ سوا روپے میں کتنے چوتھائی روپے ہوتے ہیں؟
۶ سوا فُٹ میں کتنے چوتھائی فُٹ " " ؟
۷ سوا آنے میں کتنے چوتھائی آنے " " ؟
۸ آٹھ لڑکوں کو چوتھائی چوتھائی سیب دیا۔ کُل کتنے سیب ہُوئے ؟
۹ پانچ چوتھائی آنوں کے کتنے آنے ؟
۱۰ " " سیر کے کتنے سیر ؟
۱۱ " " من کے کتنے من ؟
۱۲ ڈیڑھ سیر میں کتنے پاؤ سیر ہوتے ہیں ؟

۱۳ چار فُٹ میں کِتنے چَوتھائی فُٹ ہوتے ہَیں ؟

۱۴ ۱۶ ، ۲۰ کا چَوتھائی مَعلُوم کرو +
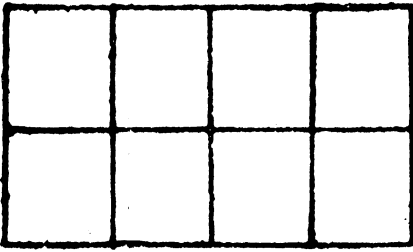
۱۵ اِس شکل میں کِتنے خانے ہَیں؟ کُل خانوں کا چَوتھائی و آدھا بتاؤ +

۱۶ ۵ گز کپڑے کے سوا سوا گز کے ٹُکڑے کِتنے بنیں گے ؟

۱۷ ۶ گز کپڑے کے ڈیڑھ ڈیڑھ گز کے ٹُکڑے کِتنے بنیں گے ؟

۱۸ سوا روپیہ روز کے حساب ۱۶ دِن کی مزدُوری کیا ہوگی ؟

۱۹ سوا آنے روز کے حساب میرا ۴ دِن کا جَیب خرچ کیا ہوگا ؟

۲۰ ایک کپڑا سوا روپے گز بِکتا ہے۔تو ۸ گز کپڑے کی قیمت کیا ہوگی ؟

متفرق سوالات نمبر ۱۹

۱ ایک لاکھ پچھتر ہزار تین سو پانچ کو ہندسوں میں لکھو +

۲ ایک سو پچیس + چار سو پچاس + آٹھ سو بائیس + اُنسٹھ کتنے ہوتے ہیں ؟

۳ ایک باغ میں ۳۷ درخت کھٹے کے - ۳۸ نارنگیوں کے اور ۳۰ درخت نیبو کے تھے - بتاؤ - اُس باغ میں کُل کتنے درخت تھے ؟

۴ ایک آدمی کے پاس ۱۰۰۰ روپے تھے - اُس نے ۲۰۰ روپے ایک لڑکے کو - ۱۸۰ روپے دوسرے کو اور ۲۲۵ روپے تیسرے کو دئے - بتاؤ - اُس کے پاس کیا بچا ؟

۵ ۴ + ۵ + ۹ + ۱۳ + ۲۲ میں اگر ۵
جمع کریں - اور حاصل جمع سے ۲۷
نکال دیں - تو باقی کیا رہے گا ؟

۶ ۳ آم + ۵ انار + ۴ آم + ۲ انار
+ ۷ انار + ۶ آم + ۹ انار کتنے آم اور
کتنے انار ہوئے ؟

۷ ایک باغ میں ۴۷ درخت جامن کے،
۲۵ آم کے - دوسرے باغ میں ۳۵
درخت آم کے، ۲۱ جامن کے - اور تیسرے
باغ میں ۲۸ درخت جامن کے اور ۱۵
آم کے تھے - بتاؤ - تینوں باغوں میں
آم کے درخت کل کتنے تھے اور جامن
کے کتنے ؟

۸ ا ۷۵ گز ب ج

۱۸۳ گز

ا سے ب ۷۵ گز اور ا سے ج ۱۸۳
گز دور ہے - بتاؤ ب سے ج کتنی دور

ہے؟

۹ ۱۲۵۳ روپئے کو ۴ آدمیوں میں برابر برابر بانٹو۔

۱۰ ۱۰۳۰۳ کو لفظوں میں پڑھو۔

۱۱ ۱۲ کے دو حصے جتنے بن سکتے ہیں۔ بتاؤ۔

۱۲ ۵۰۴ میں ہر ایک ہندسے کی قیمت بتاؤ۔

۱۳ ایک پرائمری مدرسے میں ۲۵۰ لڑکے پڑھتے ہیں۔ پہلی جماعت میں ۸۰ لڑکے۔ دوسری میں ۵۶ لڑکے۔ تیسری میں ۴۲ لڑکے اور چوتھی میں ۳۸ لڑکے ہیں۔ بتاؤ۔ پانچویں جماعت میں کتنے لڑکے پڑھتے ہیں؟

۱۴ ایک شخص کے پاس ۴۰۰ آم ہیں۔ اُس سے تین شخصوں نے ۱۳۲ و ۹۸ و ۲۱۵ آم لینے کر رکھے ہیں۔ بتاؤ۔ وہ

اس مطلب کے لئے کتنے آم اَور خریدے ؟

۱۵ ایک شخص نے دو گھوڑے اَور ایک گاڑی ۸۵۰ روپے کی خریدی۔اگر ایک گھوڑے کی قیمت ۲۴۸ روپے اَور دُوسرے گھوڑے کی قیمت ۲۵۶ روپے ہو۔تو گاڑی کے دام بتاؤ ۰

۱۶ بتاؤ۔۳۱ شکل کے :-

۲۳۰ گز
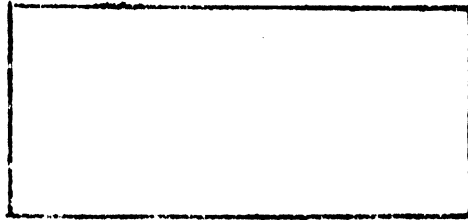
۱۳۲ گز ۱۳۲ گز

۲۳۰ گز

(۱) چاروں طرف گھومنے میں کتنا فاصلہ طے کرنا پڑے گا ؟

(۲) دو بڑے کناروں کی کُل لمبائی دو تو چھوٹے کناروں کی کُل لمبائی سے

کتنی زیادہ ہے ؟

۱۷ بتاؤ :-

(۱) پہلی اور دُوسری شکل کے خانوں کا حاصلِ جمع تیسری شکل کے خانوں سے کس قدر زیادہ ہے ؟

(۲) پہلی اور تیسری شکل کے خانوں کا حاصلِ جمع دُوسری شکل کے خانوں سے کس قدر زیادہ ہے ؟

تیسری دُوسری پہلی
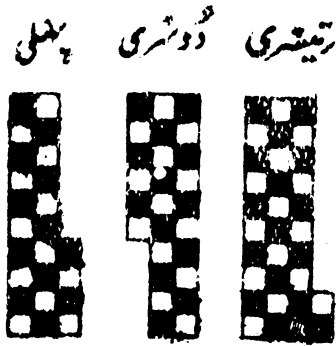
(۳) تیسری اور دُوسری شکل کے خانوں کا حاصلِ جمع پہلی کے خانوں سے کس قدر زیادہ ہے ؟

۱۸ ایک آدمی ۱۵ دِن میں ۶۶۰ روپے کماتا ہے۔ بتاؤ۔ اِس حساب سے اُس کی ایک دن کی آمدنی کیا ہے ؟

۱۹ ایک شخص کی ایک دن کی آمدنی ۴۴ روپئے ہے۔ اُس کی ۱۲ دن کی آمدنی کیا ہے؟

۲۰ ایک چٹھی رساں نے ۶۲۰ خط سوموار کو، ۴۶۰ خط منگل کو، ۵۴۰ خط بدھ کو، ۴۰۸ خط جمعرات کو، ۳۰۷ خط جمعے کو، ۷۰۸ خط سنیچر کو اور ۲۸۵ خط اِتوار کو بانٹے۔ بتاؤ۔ ساتوں دِنوں میں اُس نے کتنے خط بانٹے؟

۲۱ ایک شخص سوموار کو ۱۰ روپئے منگل کو ۱۲ روپئے اور بُدھ کو ۲۵ روپئے کماتا ہے۔ اور باقی چار دِن میں پہلے تین دِن کے برابر کماتا ہے۔ بتاؤ۔ ساتوں دن میں کیا کماتا ہے؟

۲۲ لاہور میں ۲۱۰۲۷۱ آدمی بستے ہیں۔ اور امرتسر میں ۱۵۱۳۳۹ بستے ہیں۔ بتاؤ۔کس شہر میں زیادہ آدمی بستے ہیں

اور کتنے ؟

۲۳ ۲۸۵ کو بارہ دفعہ مختصر طریق سے جمع کرو ۔

۲۴ ایک گاؤں میں ۲۵۶۰ آدمی۔ دوسرے میں ۳۰۱۶ آدمی اور تیسرے میں ۵۰۱۶ آدمی رہتے ہیں۔ بتاؤ۔ تینوں قصبوں میں کتنے آدمی رہتے ہیں ؟

۲۵ ایسے دو عدد اور بتاؤ۔ جن کی حاصل جمع نیچے کی رقموں کے برابر ہو :-

۸ + ۸ و ۱۲ + ۱۲ و ۵۳ + ۵۳ و

۱۹ + ۱۹ و ۱۰۰ + ۱۰۰ ۔

۲۶ نیچے لکھے ہوئے جمع کے سوالوں میں تیسری رقم معلوم کرو :-

۱۳۴	۶۹۷
۲۷۵	۳۲۵
...	...
۳۱۸	۴۰۸
۸۶۴	۳۰۰۰

۲۷ (۱) اِن بانسوں میں بڑے بانس کی لمبائی دونو چھوٹے بانسوں کی کُل لمبائی سے کس قدر کم ہے؟

۴۸ فُٹ ۳۶ فُٹ ۲۴ فُٹ

(۲) سب سے بڑے اور سب سے چھوٹے بانس کی لمبائی تیسرے بانس سے کتنی زیادہ ہے؟

۲۸ نیچے لکھے ہُوئے تفریق کے سوالوں میں دُوسری رقم معلُوم کرو:-

۱۰۰۰	۲۰۱۰۳
۰۰۰	۰۰۰۰۰
۳۱۸	۷۸۹۴

۲۹ ایک شہر میں ۸۴۷۲ گھر ہیں۔ اگر ہر ایک گھر میں ۳ بڑی عمر کے اور چار بچے مان لیں۔ تو اُس شہر کی کُل آبادی

بتاؤ +

۳۰ خالی خانوں میں ایک ایسا تیسرا عدد لکھو۔ کہ پہلے اور تیسرے کا مجموعہ دوسرے کے برابر ہو:۔

۳	۵	
۹	۲۱	

۷	۱۵	
۱۲	۲۵	

۹	۲۰	
۱۷	۴۰	

۳۱ خالی خانوں میں چوتھا عدد ایسا لکھو۔ کہ پہلے اور چوتھے کا مجموعہ دوسرے اور تیسرے کے مجموعے کے برابر ہو:۔

۳	۵	۵	
۷	۱۵	۲۲	

۴	۹	۱۴	
۱۵	۲۵	۳۵	

۳۲ ایک مدرسے میں ۷۱۳ لڑکے ہیں۔ ہر ایک لڑکے کے پاس ۷ گولیاں ہیں۔ کُل گولیوں کی تعداد بتاؤ +

۳۳ ایک زینے میں ۵۷ سیڑھیاں ہیں۔ ایک آدمی اُس پر ۶ بار چڑھتا اور ۶ بار اُترتا ہے۔ بتاؤ۔ وہ کُل کتنی سیڑھیاں

چڑھتا اُترتا ہے؟

٣٤ ایسے دو اور عدد بتاؤ۔ جن کا حاصِلِ ضرب وُہی ہو۔ جو نیچے کے عددوں کا ہے:۔

٤ × ٩ ، ٦ × ٥ ، ٧ × ٨ ، ٣ × ٨ ۔

٣٥ خالی خانوں پر ایک تیسرا عدد ایسا لکھو۔ کہ پہلے اور تیسرے کی حاصِلِ ضرب دُوسرے عدد کے برابر ہو:۔

	٢٨	٧
	٤٨	٦

	٢٠	٤
	٧٢	٩

٣٦ خالی خانوں پر ایک چوتھا عدد ایسا لکھو۔ کہ پہلے اور چوتھے کی حاصِلِ ضرب دُوسرے اور تیسرے کی حاصِلِ ضرب کے برابر ہو:۔

	١٠	١٠	٥
	٤	١٤	٧

	٨	٨	٤
	٣	٢٠	٦

٣٧ دو عدد ہیں۔ چھوٹا عدد ٣٤٧ ہے۔

اَور دونو کی حاصِل جمع ۷۹۶ ہَے۔ دُوسرا
عدد بتاؤ +

۳۸ ایک شخص نے ۱۲۷۵ روپئے کی کھانڈ
۸۷۵ روپے کا گھی اَور ۴۷۵ روپے
کے چاول خریدے۔ بتاؤ۔ اُس نے کُل
کیا خرچ کیا؟

۳۹ فَوج کے ایک دستے میں ۱۲۴۴ آدمی۔
دُوسرے میں ۱۳۴۰ آدمی۔ تیسرے
میں ۱۴۵۰ آدمی ہَیں۔ بتاؤ۔ کُل
فَوج میں کتنے آدمی ہیں؟

۴۰ ایک آدمی نے ایک گھوڑا ۲۴۳
روپئے کو خریدا۔ اَور ۳۷۵ روپے کو
بیچ دیا۔ بتاؤ۔ اُسے کیا نفع ہُوا؟

۴۱ ایک زمیندار کے پاس ایک گاؤں
میں ۲۷۵ بیگھے۔ دُوسرے میں ۱۸۵
بیگھے۔ تیسرے میں ۱۰۷ بیگھے زمین
ہے۔ بتاؤ۔ اُس کے پاس کُل کتنی زمین

ہے ؟

۴۲ ایک زمیندار کے ہاں کُل ۱۰۰۰ من اناج پیدا ہُوا - جس میں ۲۷۵ من گیہوں، ۳۷۶ من چنے باقی جَو پیدا ہُوئے - بتاؤ - جَو کتنے پیدا ہُوئے ؟

۴۳ میرے ۲۱۷۵ روپے ایک بنک میں، ۸۴۷ روپے دُوسرے بنک میں، ۱۰۸۰ روپے تیسرے بنک میں اور باقی چَوتھے بنک میں جمع ہیں - اگر میرے پاس کُل ۵۰۰۰ روپے ہوں - تو بتاؤ - چَوتھے بنک میں کیا جمع ہے ؟

۴۴ اِس شکل کی ہر ایک قطار کے عددوں کو اُوپر سے نیچے - دائیں سے بائیں اور ایک کونے سے دُوسرے کونے تک الگ الگ جمع کرو۔

۱۶	۲	۳	۱۳
۵	۱۱	۱۰	۸
۹	۷	۶	۱۲
۴	۱۴	۱۵	۱

۴۵ نیچے کی شکل کے خالی خانوں میں ایسے عدد لکھو۔ کہ اُوپر سے نیچے۔ دائیں سے بائیں اور ایک کونے سے دُوسرے کونے تک عددوں کو جمع کرنے سے ایک ہی جواب آئے۔

	۱۶	۹	۲۲	۱۵
۲۰	۸	۲۱	۱۴	۲
۷			۱	۱۹
۲۴	۱۲	۵		۶
۱۱	۴	۱۷	۱۰	

۴۶ ایک شخص کے پاس ۱۶ ٹوکروں میں کُل ۱۰۵۶ نارنگیاں ہیں۔ اگر ہر ایک ٹوکرے میں برابر برابر نارنگیاں ہوں۔ تو بتاؤ۔ ہر ایک ٹوکرے میں کتنی نارنگیاں ہیں؟

۴۷ ایک آدمی ۱۵ منٹ میں ۲۵۵ دفعہ سانس لیتا ہے۔ بتاؤ۔ وہ ایک منٹ میں کتنی دفعہ سانس لیتا ہے؟

۴۸ ایک آدمی کے پاس ۴۵۶ روپیہ ہیں دوسرے آدمی کے پاس اس سے ۱۲ گنے روپے ہیں۔ بتاؤ۔ دوسرے آدمی کے پاس کتنے روپے ہیں؟

۴۹ اس شکل میں کل کتنے خانے ہیں؟
آدھی شکل میں کتنے خانے ہیں؟
اور چوتھائی شکل میں کتنے؟
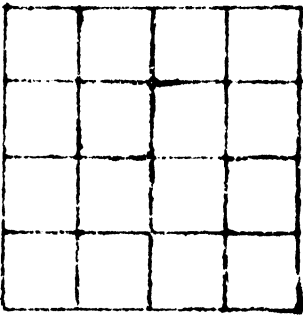
۵۰ ایک شخص ۳۲۰ گز دوڑا۔ دوسرا آدمی اس سے تگنا دوڑا۔ بتاؤ۔ دوسرا آدمی کتنے گز دوڑا؟

۵۱ ۵۲۴۵ روپے میں ۱۵ روپے کتنی بار شامل ہیں؟

۵۲ ۳۸۷۲ روپے کو ۱۲ پر تقسیم کرو +

۵۳ ۲۰ فٹ ÷ ۵ فٹ و ۲۰ فٹ ÷ ۵
میں کیا فرق ہے ؟

۵۴ ایک شہر کے مختلف محلوں کی آبادی
۱۲۱۲۴ و ۱۳۰۷۲ و ۱۶۷۴۴ و
۱۰۱۴۰ و ۷۳۰ و ۲۸۲۲ ہے۔ بتاؤ۔
اُس شہر کی کُل آبادی ایک لاکھ سے
کتنی کم ہے ؟

۵۵ ایک آدمی نے مرتے وقت پچاس ہزار
روپے چھوڑے۔ اگر اُس کے ۷ لڑکے
ہوں۔ اور ۶ چھوٹے لڑکوں میں سے
ہر ایک کو ۶۵۰۰ روپے ملیں۔ تو بڑے
لڑکے کا حصّہ بتاؤ +

۵۶ ایک آدمی نے مرتے وقت ایک لکھ روپیہ
اس طرح تقسیم کیا۔ ۱۵۰۰۰ روپے
اپنی عورت کو، ۲۵۰۰۰ بڑے لڑکے کو،
۳۶۰۰۰ روپے باقی لڑکے لڑکیوں کو

دِئے۔ باقی روپیہ تعلیم کے لئے خیرات کر دِیا۔ بتاؤ۔ خیرات کے لئے کِتنا روپیہ دِیا؟

۵۷ ۲۱۴۵ میں ۱۳۵ کِتنی بار جمع کریں۔ کہ حاصِل جمع ۶۶۹۵ ہو؟

۵۸ ۵۰۰۰ سے ۱۴ کو کِتنی بار تفرِیق کریں۔ کہ ۲ باقی رہیں؟

۵۹ گیہوں کے ایک ڈھیر میں دُوسرے ڈھیر سے ۵ من گیہوں زِیادہ ہیں۔ دونو ڈھیروں میں ۴۵ من گیہوں ہیں۔ بتاؤ۔ ہر ایک ڈھیر میں کِتنے گیہوں ہیں؟

۶۰ ایک کارخانے میں ۴ برابر کے حِصّہ دار ہیں۔ کارخانے کی آمدنی سالانہ ۷۵۰۰ روپئے ہے۔ اور خرچ ۴۸۲۴ روپئے ہے۔ بتاؤ۔ ہر ایک حصّہ دار کو سالانہ کِتنا روپیہ بچتا ہے؟

۶۱ ایک کِتاب ۱۵۰ صفحے کی ہے۔ اُس

کے ہر ایک صفحے میں ۲۳ سطریں ہیں۔
اور ہر ایک سطر میں ۹ لفظ ہیں۔ بتاؤ۔
کتاب میں کُل کتنے لفظ ہیں ؟

۶۲ ۶ قُدرتی عددوں کی حاصل جمع بتاؤ۔
جن میں سے پہلا ۲۸ و دُوسرا عدد ۲۹ ہے۔

۶۳ ۲۰۰ میں کم سے کم کیا جمع کریں۔ کہ
وُہ ۶ پر پورا تقسیم ہو جائے ؟

۶۴ ایک برتن میں ۳۵ سیر دُود آتا ہے۔
اُس میں سے ۱۴ لوٹے دُود کے نکلے۔
اگر لوٹے میں ۲ سیر دُود آتا ہو۔ تو
بتاؤ۔ برتن میں باقی کتنا دُود رہا ؟

۶۵ ایک کھیت کی لمبائی ۱۲۰ گز اور
چوڑائی ۹۰ گز
ہے۔ اِس کے
چاروں طرف
برابر فاصلے پر
کُل ۱۴ درخت
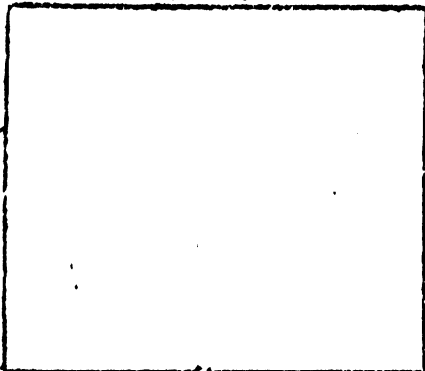
۱۲۰ گز
۹۰ گز
۹۰ گز
۱۲۰ گز

ہوں - تو درختوں کا درمیانی فاصلہ بتاؤ۔
(پہلا درخت کھیت کے کونے پر ہے)۔
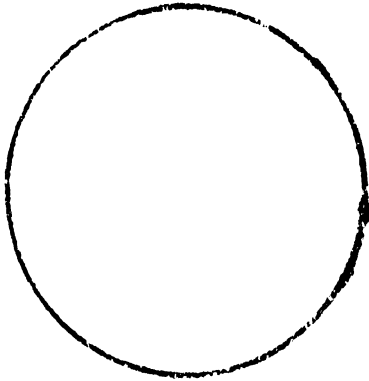
۶۶ ایک گول باغ کا گھیرا ۴۸۰ گز ہے۔ اس کے گردا گرد برابر فاصلے پر ۱۲ درخت لگے ہوئے ہیں - تو درختوں کا درمیانی فاصلہ بتاؤ۔

۶۷ رام کے پاس ۳۵۰ روپے اور شام کے پاس ۴۰۰ روپے ہیں - بتاؤ۔ شام رام کو کتنے روپے دے دے - کہ دونو کے پاس برابر روپے ہو جائیں ؟

۶۸ ایک آدمی نے ۱۱۵ میزیں ۹ روپے فی میز کے حساب خریدیں - اور ۱۱ روپے فی میز کے حساب بیچ دیں - بتاؤ - اسے کیا فائدہ ہوا ؟

۶۹ ۱۱ لڑکوں نے کرکٹ کھیلنا شروع کیا -

۴ لڑکوں میں سے ہر ایک نے پانچ پانچ دوڑیں کیں۔ ۵ لڑکوں میں سے ہر ایک نے چھ چھ دوڑیں کیں۔ اور ایک لڑکے نے ۲۰ دوڑیں کیں۔ اگر کل دوڑیں ۱۰۰ ہوں۔ تو کیارھویں لڑکے کی دوڑیں بتاؤ ؟

۷۰۔ ایک دکان میں ۵ آدمی شریک تھے۔ سال بھر کے بعد کل ۳۲۸۵ روپے نفع ہوا۔ ۱۰۰۰ روپے دکان میں رکھ لئے۔ باقی روپیہ سب میں برابر برابر تقسیم ہوا۔ بتاؤ۔ ہر ایک حصہ دار کو کیا ملا ؟

۷۱۔ ایک آدمی نے ۱۲ گھوڑے اور ۴ بیل مول لئے۔ اگر ہر ایک گھوڑے کی قیمت ۲۷۵ روپیہ اور ہر ایک بیل کی قیمت ۱۳۵ روپے ہو۔ تو بتاؤ۔ اس آدمی نے کل کیا خرچ کیا ؟

۷۲ (۱) اِس شکل میں کُل کتنے خانے ہیں؟
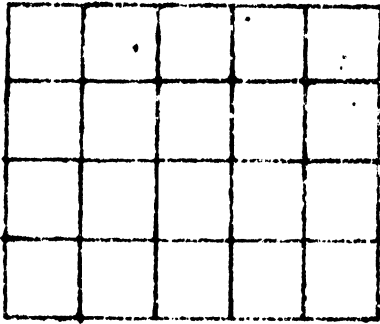
(۲) آدھی شکل میں کتنے خانے ہیں؟

(۳) چوتھائی شکل میں کتنے خانے ہیں؟

(۴) پَون شکل میں کتنے خانے ہیں؟

۷۳ ۳۷۶ روپے کا آدھا اُس کی چوتھائی سے کتنا زِیادہ ہے؟

۷۴ ایک آدمی کے پاس ۱۳۵۰ روپے تھے۔ اُس نے آدھے روپے خیرات کر دیئے۔ اور ۱۰۵ روپے اپنے لڑکے کو دے دیئے۔ بتاؤ اُس کے پاس کتنے روپے باقی رہے؟

۷۵ اِس تکون کھیت کے گرد دو دفعہ گھومنے میں کتنا فاصلہ طے کرنا پڑیگا۔ اور تین دفعہ گھومنے میں کتنا؟
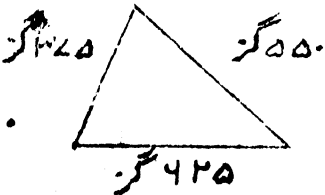
جوابات

نمبر ۱

۱ ۲ + ۲ ۳ + ۳ ۳ + ۴ ۴ +

۵ ۲ و ۲ + ۶ ۵ + ۷ (۱) ۲، (۲) ۳، (۳) ۵ +

۸ ۳ و ۲ + ۹ ۴ + ۱۰ ۲ بار + ۱۱ ۶ +

۱۲ ۳ جگہ + ۱۳ ۲ جگہ + ۱۴ ۴ و ۲ +

۱۵ ۸ + ۱۶ ۷ + ۱۷ ۴ جگہ، ۲ جگہ، ۸ +

۱۸ ۴ بار + ۱۹ ۹ + ۲۰ ۳ جگہ +

۲۱ ۴ و ۴ + ۲۲ ۳ و ۳ + ۲۳ ۱۰ +

۲۴ ۵ جگہ + ۲۵ ۲ جگہ و ۱۰ + ۲۶ ۳ آم +

۲۷ ۳ آم + ۲۸ ۲ آم + ۲۹ ۱ آم +

۳۰ ۴ پیسے + ۳۱ ۲ پیسے + ۳۲ ۵ کتابیں +

۳۳ ۵ کتابیں + ۳۴ ۲ کتابیں +

۳۵ ۲ کتابیں + ۳۶ ۶ میزیں +

۳۷ ۴ میزیں + ۳۸ ۲ میزیں +

۳۹ ۷ گھوڑے + ۴۰ ۷ گائیں +

۴۱ ۲ گھوڑے + ۴۲ ۴ گائیں +
۴۳ ۸ دواتیں + ۴۴ ۸ قلمیں +
۴۵ ۳ دواتیں + ۴۶ ۶ قلمیں +
۴۷ ۹ بکریاں + ۴۸ ۹ سیب +
۴۹ ۶ بکریاں + ۵۰ ۲ سیب +
۵۱ ۱۰ بَیل + ۵۲ ۹ سرَوتے +
۵۳ ۵ بیر + ۵۴ ۳ چھتریاں +
۵۵ ۴ لڑکے + ۵۶ ۴ پیسے +
۵۷ ۶ آم + ۵۸ ۶ بیر +
۵۹ ۸ ناشپاتیاں + ۶۰ ۴ + ۶۱ ۶ +
۶۲ ۲ ۶۳ ۷ سیب +
۶۴ ۱۰ آم + ۶۵ ۹ سیب +
۶۶ ۷ لڈو + ۶۷ ۸ آدمی +
۶۸ ۶ لڈو + ۶۹ ۵ سوال +
۷۰ ۷ پیسے + ۷۱ ۸ بَیل +
۷۲ ۱۰ بادام + ۷۳ ۷ پنسلیں +
۷۴ ۱۰ جانور + ۷۵ ۳ تصویریں +
۷۶ ۶ بَیل + ۷۷ ۷ لڈو +
۷۸ ۸ پیسے + ۷۹ ۸ ٹانگیں +
۸۰ ۶ پیسے + ۸۱ ۹ پرند +
۸۲ ۵ پرند + ۸۳ ۱۰ لڑکے + ۸۴ ۳ کتابیں +

نمبر ۲

۱ ۷ خانے + ۲ ۱۳ خانے + ۳ ۲۰ خانے +
۴ ۹ خانے + ۵ ۲۰ خانے + ۶ ۵ جگہ +
۷ ۴ جگہ + ۸ ۳ خانے + ۹ ۱۲ خانے +
۱۰ ۱۳ خانے + ۱۱ ۴ + ۱۲ ۴ +
۱۳ ۳ + ۱۴ ۱۱ + ۱۵ ۵ +
۱۶ ۱۶ + ۱۷ [illegible] + ۱۸ ۱۶ گولیاں +
۱۹ ۱۲ + ۲۰ ۴ + ۲۱ ۱۳ گولیاں +
۲۲ ۱۱ ٹوپیاں + ۲۳ ۱۶ گوڑیاں +
۲۴ ۱۷ گوڑیاں + ۲۵ ۲۰ قلمیں +
۲۶ ۲۰ کتابیں + ۲۷ ۲۰ جوتے +
۲۸ ۲۰ آم + ۲۹ ۲۰ پیسے +
۳۰ ۱۸ آم + ۳۱ ۱۶ +
۳۲ ۱۳ پیسے + ۳۳ ۱۵ گائیں +
۳۴ ۱۷ جانور + ۳۵ ۶ +
۳۶ ۱۵ سیر + ۳۷ ۱۹ جانور +
۳۸ ۱۱ پیسے + ۳۹ ۱۲ ٹوپیاں +
۴۰ ۷ سیر + ۴۱ ۱۵ پیسے +
۴۲ ۱۲ بیل + ۴۳ ۲۰ روپے +
۴۴ ۱۴ + ۴۵ ۶ + ۴۶ ۲۰ + ۴۷ ۸ +

نمبر ۳

۱ تیرہ ، پچیس ، سترہ ، اُنتیس ، بائیس +

۲ ستائیس ، چوالیس ، اُنتیس ، پچاس ، اُنتالیس +

۳ اڑتالیس ، تیس ، اُنچاس ، ستتر ، تراسی +

۴ نواسی ، پچانوے ، چھیاسی ، باسٹھ ، ترانوے +

۵ ستاون ، چھہتر ، تینتیس ، اِکتالیس ، اُناسی +

۶ ۱۱ ، ۱۵ ، ۲۲ ، ۲۸ ، ۲۹ +

۷ ۲۱ ، ۱۹ ، ۳۷ ، ۲۰ ، ۲۶ +

۸ ۳۲ ، ۵۲ ، ۴۷ ، ۵۵ ، ۴۰ +

۹ ۵۱ ، ۷۲ ، ۵۹ ، ۶۹ ، ۷۷ +

۱۰ ۷۹ ، ۸۹ ، ۵۶ ، ۸۵ ، ۹۹ +

۱۱ سات اِکائیاں تین دہائیاں ۔ نو اِکائیاں چار دہائیاں ۔ سات اِکائیاں پانچ دہائیاں ۔ آٹھ دہائیاں ۔ تین اِکائیاں نو دہائیاں +

۱۲ ایک اِکائی دو دہائیاں ۔ نو اِکائیاں ایک دہائی ۔ چھ اِکائیاں چھ دہائیاں ۔ دو اِکائیاں سات دہائیاں ۔ چار اِکائیاں پانچ دہائیاں +

۱۳ ۲۷ ، ۳۵ + ۱۴ ۳۸ ، ۶۹ +

۱۵ ۷۷ ، ۹۰ + ۱۶ ۵۴ ، ۲۸ +

۱۷ ۶۶ ، ۵۵ + ۱۸ سات ۔ تین ۔ پانچ ۔ چار +

۱۹ تین - نو - آٹھ - سات +
۲۰ دو - ایک - نو - ایک +
۲۱ تین - چار - سات - تین +
۲۲ دو - تین - تین - ایک +
۲۳ پانچ - آٹھ - نو - چھ +
۲۴ سات - نو - آٹھ - دو +
۲۵ چار - پانچ - دو - نو +

نمبر ۴

۱ ۳۳ روپے + ۲ ۴۰ روپے + ۳ ۴۰ روپے +
۴ ۷۰ پھل + ۵ ۲۵ + ۶ ۷۰ روپے +
۷ ۱۰ بیل + ۸ ۴ روپے + ۹ ۷۰ روپے +
۱۰ ۲۰ بیل + ۱۱ ۲۷ خانے + ۱۲ ۱۳ خانے +
۱۳ ۳۰ خانے + ۱۴ ۲۴ + ۱۵ ۱۴ +
۱۶ ۱۴ +

نمبر ۵

۱ ۱۲ و ۱۰ و ۱۸ و ۲۰ +
۲ ۳۰ و ۲۴ و ۲۱ و ۳۰ +
۳ ۴۲ و ۵۶ و ۴۸ و ۳۰ +
۴ ۷۲ و ۴۵ و ۵۶ و ۷۰ +

۵ ۸۰ و ۵۳ و ۳۵ و ۶۳ +

۶ ۲ و ۵ و ۳ و ۵ و ۶ و ۸ و ۵ و ۷ +

۷ ۱۰ روپئے + ۸ ۲۱ روپئے + ۹ ۲۰ روپے +

۱۰ ۳۲ آنے + ۱۱ ۳۲ دن + ۱۲ ۲۱ من +

۱۳ ۳۸ آنے + ۱۴ ۳۵ سیر + ۱۵ ۵۶ سیر +

۱۶ ۳۲ من + ۱۷ ۷۲ میل + ۱۸ ۶۳ روپئے +

۱۹ ۲۴ لڑکے + ۲۰ ۴۵ جانور + ۲۱ ۸۰ سیر +

۲۲ ۷۲ تربوز + ۲۳ ۳۲ میل + ۲۴ ۳۲ لڑکے +

۲۵ ۲۸ من + ۲۶ ۳۰ سیر + ۲۷ ۷۰ +

۲۸ ۸ + ۲۹ ۲۸ + ۳۰ ۷ آنے +

۳۱ ۹ روپئے + ۳۲ ۷ روپئے + ۳۳ ۷ بکریاں +

۳۴ ۷ دن + ۳۵ ۹ من + ۳۶ ۹ +

۳۷ ۸ روپئے کو + ۳۸ ۶ روپئے کو +

۳۹ ۸ روپئے کو + ۴۰ ۵ روپئے کو +

۴۱ ۹ پیسے کو + ۴۲ ۶ سیر +

۴۳ ۹ اونٹ + ۴۴ ۲۰ پیسے +

نمبر ۶

۱ ایک سو پچیس ، دو سو پچھتر ، ایک ہزار دو سو پچھتر ، ایک ہزار دو سو پانچ +

۲ سات سو پچیس ، ایک ہزار آٹھ سو باون ،

ایک ہزار آٹھ سو دو ، ایک ہزار دو ۔

۳ چودہ ہزار پانچ سو چالیس ، دس ہزار پانچ سو چوالیس ، چودہ ہزار چالیس ، نو سو اکہتر ۔

۴ سات ہزار تیس ، چار ہزار پانچ ، تیس ہزار پچاس ، دس ہزار دو سو پانچ ۔

۵ ۲۰۲۴ لکھنا چاہئے تھا ۔

۶ ۱۱۵ ، ۳۲۴ ، ۳۵۶ ۔

۷ ۷۲۸ ، ۲۵۲۴ ۔

۸ ۹۲۱۸ ، ۲۷۲۳۳ ۔

۹ ۲۱۳۰ ، ۱۵۱۲۰ ۔

۱۰ ۱۰۲۷۵ ، ۲۰۳۰۸ ۔

۱۱ ۳۰۴۰۳ ، ۱۸۰۲۴ ۔

۱۲ سات اکائیاں دو دہائیاں ایک سینکڑا ۔ پانچ اکائیاں تین دہائیاں دو سینکڑے ۔ پانچ اکائیاں دو دہائیاں دو سینکڑے ایک ہزار ۔

۱۳ سات اکائیاں دو دہائیاں پانچ سینکڑے چار ہزار تیس ہزار ۔ سات اکائیاں آٹھ سینکڑے تیس ہزار ۔

۱۴ ۲۳۵ ۔ ۱۵ ۵۰۸ ، ۹۶۰ ۔

۱۶ ۳۵۲۴ ۔ ۱۷ سات ۔ تین ۔ سات ۔ نو ۔

۱۸ تین - چالیس - چھیالیس +

۱۹ چار - بیس - سات سو ، چھ - دس - تین سو ، چار - بیس - پانچ سو - دو ہزار ، چار - تین سو - آٹھ ہزار +

نمبر ۷

۱ ۷۷ و ۷۲ و ۶۵ و ۷۵ و ۸۴ +

۲ ۸۴ و ۱۱۷ و ۱۲۸ و ۱۲۶ و ۱۰۵ +

۳ ۱۳۲ و ۱۸۰ و ۱۶۹ و ۲۱۰ و ۱۷۶ +

۴ ۲۰۸ و ۱۵۶ و ۱۹۶ و ۱۶۸ و ۲۵۶ +

۵ ۱۲ و ۱۳ و ۱۲ و ۱۴ +

۶ ۷ و ۹ و ۸ و ۹ +

۷ ۱۱ و ۱۲ و ۱۲ و ۱۵ +

۸ ۸۷ سیر + ۹ ۸۷ من +

۱۰ ۹۶ آنے + ۱۱ ۱۲۶ من +

۱۲ ۱۲۰ روپئے + ۱۳ ۶۳ دِن +

۱۴ ۱۴۴ + ۱۵ ۱۷۶ روپئے +

۱۶ ۱۰۴ روپئے + ۱۷ ۱۹۲ آنے +

۱۸ ۲۱۰ سیب + ۱۹ ۲۱۰ روپئے کو +

۲۰ ۲۰۸ سیر + ۲۱ ۱۲ روپئے +

۲۲ ۹ آم + ۲۳ ۱۲ روپئے +

نمبر ۸

۱ ۱۸ و ۲۰ و ۲۳ و ۲۳ +

۲ ۲۷ و ۲۷ و ۲۹ و ۳۲ و ۲۹ +

۳ ۳۲ و ۴۲ و ۶۴ و ۴۲ و ۵۲ +

۴ ۳۰ و ۴۰ و ۵۰ +

۵ ۲۵ و ۳۵ و ۴۵ و ۵۵ +

۱۲ ۲۷ و ۳۵ و ۵۰ و ۸۰ و ۴۵ و ۷۶ +

نمبر ۹

۱ (و) ۲۸، (ب) ۳۰، (ج) ۳۲، (د) ۴۵ +

۲ ۲۵ + ۳ ۲۵ + ۴ ۳۰ + ۵ ۳۲ +

۶ (۱) ۴۰، (۲) ۳۸، (۳) ۵۰، (۴) ۶۴ +

۷ ۳۵ سیب + ۸ ۳۰ روپے + ۹ ۴۳ + ۱۰ ۲۴ +

۱۱ ۴۵ + ۱۲ ۵۰ + ۱۳ ۴۰ + ۱۴ ۶۰ +

۱۵ ۴۰ + ۱۶ ۵۶ ۱۷ ۷۸ + ۱۸ ۹۶ +

۱۹ ۸۹ + ۲۰ ۵۳ + ۲۱ ۶۳ + ۲۲ ۸۰ +

۲۳ ۸۴ + ۲۴ ۹۳ + ۲۵ ۷۶ + ۲۶ ۸۸ +

۲۷ ۸۹ + ۲۸ ۷۶ + ۲۹ ۸۵ + ۳۰ ۷۷ +

۳۱ ۸۵ + ۳۲ ۹۲ + ۳۳ ۶۹ + ۳۴ ۹۰ +

۳۵ ۸۵ + ۳۶ ۳۲۵ +

٨٦ ١٠٦ + ٨٧ ٤٣ +

٨٨ ٨٨ + ٨٩ ٢٣٢٦ +

٩٠ ٣٣٩ + ٩١ ٨٤٨ +

٩٢ ٧٧٥ + ٩٣ ١٦٢٣٥ +

٩٤ ١١٣ + ٩٥ ١١٢ +

٩٦ ٧٥١٢ + ٩٧ ١٩٩٩٨ +

٩٨ ١٦٤٧١ + ٩٩ ١٩٥٥٠ +

١٠٠ ٧٢ + ١٠١ ٤٥٥ بیگھے +

١٠٢ ٥١١ + ١٠٣ ٢٣٣٢ +

١٠٤ ٣٠٠ گز + ١٠٥ ٢٣٢٥ روپے +

١٠٦ ٥١٧ + ١٠٧ ٥٦٠ فٹ +

١٠٨ ٦٩ سیب و ٣١ نارنگیاں +

١٠٩ ١٤٢٠ روپے +

نمبر ١٠

٢ (١) ١٠، (٢) ٩، (٣) ٣ +

٣ (١) ١٨، (٢) ١٦، (٣) ١٢، (٤) ١٠، (٥) ٩ +

٤ (١) ١٠، (٢) ٨، (٣) ٤ +

٥ ١٣ + ٦ ٧ + ٧ ٦ +

٨ ٢٥، ٥، ٣ + ٩ ٤، ٣، ٥ +

١٠ ١٠، ٤، ١٠ + ١١ ٣ و ٥ و ١٠ +

۱۲ ۲۰ و ۲۵ و ۳۰ و ۳۵ +
۱۳ ۲۵ و ۳۰ و ۱۵ + ۱۴ ۶۰ و ۱۰ و ۴۰ +
۱۵ ۸ و ۵ + ۱۶ ۸ و ۶ + ۱۷ ۲۰ آم +
۱۸ ۵ + ۱۹ ۸ + ۲۰ ۴۰ +
۲۱ ۱۳ + ۲۲ ۳۰ + ۲۳ ۳۱ +
۲۴ ۳۰ ۲۵ ۱۳ + ۲۶ ۲۵ +
۲۷ ۲۱۱ + ۲۸ ۱۹ + ۲۹ ۱۲ +
۳۰ ۱۹ + ۳۱ ۳۹ + ۳۲ ۵۸ +
۳۳ ۳۳ + ۳۴ ۱۸ + ۳۵ ۵۷ +
۳۶ ۴۵ + ۳۷ ۵۲ + ۳۸ ۲۴ +
۳۹ ۲۴ + ۴۰ ۳۲۰ + ۴۱ ۲۲۷ +
۴۲ ۱۲۷ + ۴۳ ۱۴۹ + ۴۴ ۱۲۵ +
۴۵ ۴۰۶ + ۴۶ ۵۰۸ + ۴۷ ۳۰۵ +
۴۸ ۳۱۶ + ۴۹ ۲۰۹ + ۵۰ ۱۲ +
۵۱ ۱۹۱ + ۵۲ ۱۷۲ + ۵۳ ۲۹۳ +
۵۴ ۴۷۴ + ۵۵ ۴۹۱ + ۵۶ ۸۱ +
۵۷ ۴۲۲ + ۵۸ ۴۲۳ + ۵۹ ۴۴۵ +
۶۰ ۲۵۳ + ۶۱ ۴۰۵ + ۶۲ ۳۹ +
۶۳ ۲۸۷ + ۶۴ ۲۸۸ + ۶۵ ۱۱۸۶ +
۶۶ ۹۵۸۹ + ۶۷ ۱۰۵۵ +
۶۸ ۳۸۹۰ + ۶۹ ۶۲۳۹ +

سوال	جواب	سوال	جواب
۷۰	۱۴۷۵۹ +	۷۱	۲۷۶۹۹ +
۷۲	۱۷۵۸۹ +	۷۳	۴۶۹۹ +
۷۴	۱۵۷۰۸ +	۷۵	۴۷۳۶۸ +
۷۶	۹۸۷۷ +	۷۷	۳۲۱۳۱ +
۷۸	۳۹۸۷ +	۷۹	۱۳۰۷۶ +
۸۰	۵۳۹۳ +	۸۱	۴۲۲۰۶ +
۸۲	۴۹۹۱۴ +	۸۳	۴۱۴۸ +
۸۴	۸۸۸۸ +	۸۵	(۱) ۶۹۴، (۲) ۱۵۵۸ +
۸۶	۷۰۲۸ +	۸۷	۸۹۱۵ +
۸۸	۱۰۸ +	۸۹	۱۶۲ +
۹۰	۸۴ +	۹۱	۲۵۴ +
۹۲	۹۰ +	۹۳	۷۶ +
۹۴	۹۸۷۳ +	۹۵	۳۸ +
۹۶	۴۸۵۸ +	۹۷	۱۱۱ آم +
۹۸	۱۱۷۰۷ +	۹۹	(۱) ۶۵، (۲) ۷۵ +
۱۰۰	۲۸ میل +	۱۰۱	۸۰۷ +
۱۰۲	۲۲۵۲ +	۱۰۳	۴۶۱۱۰ +
۱۰۴	۲۲۵ من +	۱۰۵	۳۶۵ +
۱۰۶	۱۲۱ +	۱۰۷	(۱) ۶۹۷، (۲) ۳۱۶۰ +
۱۰۸	۲۶ +	۱۰۹	۸۵۲۸ +
۱۱۰	۱۲۱ +		
۱۱۱	۱۴۳ روپے +	۱۱۲	۴۵۵ روپے +

نمبر ١١

١ ١٧ روپئے + ٢ ٩٣٠٠ + ٣ ١٥٥ +

٤ ٣٥ روپئے + ٥ ٢٠ + ٦ ٣٠ +

٧ ٣٣ + ٨ ١١٠ + ٩ ٢١٩ +

١٠ ٣٠ + ١١ ٣٥ + ١٢ ١٠٠ من +

١٣ ٣٠ + ١٤ ٢٥ بوری + ١٥ ٢٠٠ روپئے +

١٦ ١٥٠ + ١٧ ٢٠ + ١٨ ٥٧ گز +

١٩ ٥٩ سیر + ٢٠ ٣٠٠ من +

٢١ (١) ٩١، (٢) ١٣، (٣) ٧ +

٢٢ ١٩٠ روپئے + ٢٣ ١١٠ روپئے +

٢٤ ١٠٠ روپئے + ٢٥ ٨٠٠ روپئے +

٢٦ ٣٥ روپئے + ٢٧ ٥١٥ من +

٢٨ ٦٠ روپئے + ٢٩ ٢٢ روپئے +

٣٠ ٣٠٠ روپئے + ٣١ ١٥ روپئے +

٣٢ ٢٥٠ + ٣٣ ٧٢ میل +

٣٤ ٣١٥ من + ٣٥ ٣٧ +

٣٦ نہ نفع نہ نقصان + ٣٧ ٣٠٣١ روپئے +

٣٨ ١٤٣٢ + ٣٩ ٢٩ +

٤٠ ٣٣٠٠١ + ٤١ ٨٣٨ +

٤٢ ٣٩٥٦ + ٤٣ ١٨٣٠٨ +

۴۴ ۳۹ + ۴۵ ۴۹ +

۴۶ ۲۰۰ + ۴۷ ۳۵۳ +

۴۸ ۲۶۳ من + ۴۹ ۲۸ پیسے +

۵۰ ۱۶۵ روپے +

نمبر ۱۲

۱ ۴۶ + ۲ ۸۴ + ۳ ۱۲۰ + ۴ ۱۸۳۴ +

۵ ۱۵۴ و ۲۹۴ و ۶۲ +

۶ ۹۶ و ۱۰۲ و ۲۰۰ +

۷ ۱۲۶ و ۱۴۰ و ۱۰۸ +

۸ ۱۶۵ + ۹ ۱۳۳ میل ۱۰ ۱۰۵ یات +

۱۱ ۵۶ + ۱۲ ۹۲ + ۱۳ ۳۱۰ من +

۱۴ ۳۶۰ + ۱۵ ۲۲۱ روپے + ۱۶ ۲۰۸ گز +

۱۷ ۲۷۶ + ۱۸ ۳۲۵ م ۱۹ ۳۸۴ +

۲۰ ۲۲۴ من + ۲۱ ۲۲۲ و ۴۴۴ و ۶۶۶ +

۲۲ ۱۳۳۲ و ۱۶۶۵ و ۱۹۹۸ +

۲۳ ۳۱۰۸ و ۳۵۵۲ و ۳۹۹۶ +

۲۴ ۱۸۱۸ و ۲۴۲۴ و ۵۴۰۶ +

۲۵ ۵۶۰۴۸ و ۶۴۰۴۰ و ۷۲۰۰۸ +

۲۶ ۱۸۰۷۳ و ۲۷۰۸۱ و [illegible] +

۲۷ ۱۱۱ + ۲۸ ۱۸۴ + ۲۹ ۲۳۵ +

۳۰ ۷۹۲ + ۳۱ ۲۵۰۹۲ +

۳۲ ۵۲۸۳ + ۳۳ ۶۵۵۹ +

۳۴ ۴۵۵۲ + ۳۵ ۱۱۷۲۵ +

۳۶ ۵۳۸۳۸ + ۳۷ ۱۱۱۹۳ +

۳۸ ۲۷۴۱۴ + ۳۹ ۸۰۳۸۸ +

۴۰ ۲۰۷۴۸ +

۴۱ ۱۰۴۵۵ و ۱۷۴۲۵ و ۲۴۳۹۵ +

۴۲ ۶۱۱۰۱ + ۴۳ ۱۲۳۱۰۴ +

۴۴ ۵۲۲۷۵ + ۴۵ ۵۴۳۶ +

۴۶ ۱۲۶۲۴ + ۴۷ ۷۶۶۴ +

۴۸ ۸۴۲۵۲ + ۴۹ ۶۶۶۶۰ + ۵۰ ۱۰۶۶۵۶ +

۵۱ ۱۰۱۱۰۱ + ۵۲ ۸۶۶۵۸ + ۵۳ ۷۷۷۷۷۰ +

۵۴ ۱۳۹۹۸۶ + ۵۵ ۷۱۱۰۴ + ۵۶ ۱۴۲۰۸ +

۵۷ ۱۱۶۶۵۵ + ۵۸ ۹۹۹۰۰ + ۵۹ ۴۵۵ +

۶۰ ۵۷۲ + ۶۱ ۴۴۷۵ روپے + ۶۲ ۵۴۱۸ آم +

۶۳ ۵۲۵ میل + ۶۴ ۳۰۴ لڑکے +

۶۵ ۳۷۳۱ + ۶۶ ۲۸۶۴ روپے +

نمبر ۱۳

۱ ۳ گولیاں + ۲ ۵ پیسے + ۳ ۲ آم +

۴ ۷ نارنگیاں + ۵ ۳ لڈو + ۶ ۴ سیب +

۷ ۵ + ۸ ۶ + ۹ ۴ + ۱۰ ۲ +

۱۱ ۶ + ۱۲ ۸ + ۱۳ ۷ + ۱۴ ۷ +

۱۵ ۶ + ۱۶ ۶ + ۱۷ ۵ + ۱۸ ۶ +

	باقی		خارج قسمت			باقی		خارج قسمت	
۱۹	۱	//	۱	+	۲۰	۱	//	۴	+
۲۱	۱	//	۲	+	۲۲	۲	//	۴	+
۲۳	۱	//	۳	+	۲۴	۳	//	۳	+
۲۵	۲	//	۳	+	۲۶	۴	//	۶	+
۲۷	۱	//	۳	+	۲۸	۴	//	۴	+
۲۹	۱	//	۶	+	۳۰	۵	//	۷	+
۳۱	۳	//	۹	+	۳۲	۵	//	۷	+
۳۳	۵	//	۸	+	۳۴	۲	//	۹	+
۳۵	۱۰	//	۷	+	۳۶	۱	//	۷	+
۳۷	۱۰	//	۷	+	۳۸	۱۱	//	۶	+
۳۹	۵	//	۵	+	۴۰	۱۰	//	۷	+
۴۱	۲	//	۶	+	۴۲	۵	//	۶	+
۴۳	۱۰	//	۶	+	۴۴	۰	//	۶	+
۴۵	۲	//	۸	+	۴۶	۲	//	۹	+
۴۷	۴	//	۸	+	۴۸	۴	//	۴	+
۴۹	۱۰	//	۸	+	۵۰	۶	//	۹	+

۵۱ ۴ + ۵۲ ۶ + ۵۳ ۱۱ و ۱۶ و ۹ +

۵۴ ۸ + ۵۵ ہر ایک کو ۴ سیب و باقی ۲ سیب +
۵۶ ۱۱ روپئے + ۵۷ ۱۶ روپئے +
۵۸ ۶ + ۵۹ ۱۳ + ۶۰ ۲۵ و ۲۵۰ +
۶۱ ۱۶ و ۱۲ و ۱۲ + ۶۲ ۲۰ + ۶۳ ۱۲ +

نمبر ۱۴

۱ ۱۱ + ۲ ۲۲ و ۱۱ + ۳ ۱۳ +
۴ ۴۴ و ۲۱ + ۵ ۱۱۲ + ۶ ۱۳۲ +
۷ ۲۱۲ + ۸ ۱۱۰ + ۹ ۱۰۱ +
۱۰ ۲۰۱ + ۱۱ ۲۳ خارج قسمت ۔ ۱ باقی +
۱۲ ۲۲ خارج قسمت ۔ ۲ باقی +
۱۳ ۱۱۱ خارج قسمت ۔ ۱ باقی +
۱۴ ۱۰۲ خارج قسمت ۔ ۲ باقی +
۱۵ ۱۵ + ۱۶ ۱۸ + ۱۷ ۱۸ +
۱۸ ۱۳ + ۱۹ ۲۱۶ + ۲۰ ۱۲۴ +
۲۱ ۱۱۹ + ۲۲ ۱۰۹ + ۲۳ ۱۱۴ +
۲۴ ۲۰۸ و ۱۵۶ و ۱۰۴ +
۲۵ ۱۵۶ و ۱۱۷ و ۷۸ +
۲۶ ۱۳۳ و ۹۵ خارج قسمت ۔ ۲ باقی و ۱۷
خارج قسمت ۔ ۴ باقی +
۲۷ ۱۴۹ و ۱۲۴ خارج قسمت ۔ ۱ باقی

۴۷ ۳۹۵۳ + ۴۸ ۷۸ + ۴۹ ۴۵ +
۵۰ ۱۹۳ روپئے + ۵۱ ۲۵ لڈو +
۵۲ ۲۰۸ روپئے + ۵۳ ۳۱ روپے +
۵۴ کل ۹۲ و ہر ایک کو ۲۳ روپئے +
۵۵ ۱۵۰ روپے فی گھوڑا و ۲۵۰ روپئے فی گاڑی +

نمبر ۱۵

۱ آدھ گز + ۲ آدھ فٹ + ۳ ۲ +
۴ ۴ + ۵ ۳ + ۶ ۲ آنے +
۷ ۲ گز + ۸ ۴ + ۹ ۲ +
۱۰ ۲ انچ ۳ انچ ۴ انچ + ۱۱ ۶ و ۸ و ۹ +
۱۲ ۴ سیر + ۱۳ ۱۶ + ۱۴ ۸ +
۱۵ ۳۲ + ۱۶ ۱۰ + ۱۷ ۴ +
۱۸ ۶ +

نمبر ۱۶

۱ ڈیڑھ گز + ۲ ڈیڑھ روپیہ + ۳ ڈیڑھ پیسہ +
۴ ۲ + ۵ ۳ + ۶ ڈیڑھ فٹ +
۷ ۳ + ۸ ڈیڑھ لڈو + ۹ ڈیڑھ آنہ +
۱۰ ۱۸ انچ + ۱۱ ۶ روپئے + ۱۲ ۶ +
۱۳ ۶ روپئے + ۱۴ ۹ آنے +

نمبر ١٧

١ چوانی + ٢ ٣ انچ + ٣ ٢ +
٤ ٢ + ٥ ٤ + ٦ ٦ +
٧ ٨ + ٨ ١ آنہ + ٩ ٢ +
١٠ ٦ انچ و ٣ انچ + ١١ ٢ و ٦ +
١٢ ٢ و ٣ و ٤ + ١٣ ٢ سیر +
١٤ ٣ روپے + ١٥ ٤ خربوزے + ١٦ ٢ +
١٧ (ا) ١٢، (ب) ٣ + ١٨ ١ انچ +
١٩ ڈیڑھ انچ +

نمبر ١٨

١ سوا فٹ + ٢ سوا گز + ٣ سوا روپیہ +
٤ ٥ + ٥ ٥ + ٦ ٥ +
٧ ٥ + ٨ ٢ سیب + ٩ سوا آنہ +
١٠ سوا سیر + ١١ سوا من + ١٢ ٦ +
١٣ ١٦ + ١٤ ٤ و ٥ + ١٥ ٨ و ٢ و ٤ +
١٦ ٤ + ١٧ ٤ + ١٨ ٢٠ روپے +
١٩ ٥ آنے + ٢٠ ١٠ روپے +

نمبر ۱۹

۱ ۱۷۵۳۰۵ + ۲ ۱۴۵۶ +

۳ ۱۰۵ + ۴ ۳۹۵ + ۵ ۳۱ +

۶ ۲۳ انار و ۱۳ آم +

۷ ۵۷ درخت آم کے، ۸۶ درخت جامن کے +

۸ ۱۱۰۸ گز + ۹ ۳۱۳ روپئے +

۱۰ تیس ہزار تین سو ایک +

۱۱ ۱ و ۱۱، ۲ ، ۱۰، ۳ و ۹، ۴ و ۸، ۵ و ۷، ۶ و ۶ +

۱۲ پانچ و چار سو + ۱۳ ۳۴ + ۱۴ ۴۵ +

۱۵ ۳۴۶ روپئے + ۱۶ (۱) ۴۲۷ گز، (۲) ۱۹۶ گز +

۱۷ (۱) ۱۸، (۲) ۳۰، (۳) ۳۴ +

۱۸ ۴۴ روپئے + ۱۹ ۵۲۸ روپے ۱/۲ +

۲۰ ۳۴۲۸ + ۲۱ ۹۴ روپئے +

۲۲ لاہور میں ۵۸۹۳۲ زیادہ +

۲۳ ۳۴۲۰ + ۲۴ ۱۰۵۹۲ +

۲۶ ۱۴۷ و ۵۷۰ +

۲۷ ۱۲ فٹ ، ۳۶ فٹ +

۲۸ ۶۸۲ و ۱۲۲۰۹ +

۲۹ ۱۹۲۳۶ + ۳۰ ۲ و ۸ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۲۳ [illegible]

۳۱ ۷ و ۱۹ و ۳۰ و ۴۵ + ۳۲ ۹۵۹ +

۳۳ ۶۸۴ + ۳۵ ۵ و ۴ و ۸ و ۸ +

۳۶ ۱۶ و ۲۰ و ۱۰ و ۸ + ۳۷ ۴۴۹ +

۳۸ ۲۶۲۵ روپے + ۳۹ ۴۰۳۳ +

۴۰ ۱۳۲ روپئے + ۴۱ ۵۶۷ بیگھے +

۴۲ ۳۴۹ من + ۴۳ ۸۹۸ روپے +

۴۴ ہر حالت میں ۳۴ +

۴۵

۳				
	۲۵	۱۳		
			۱۸	
				۲۳

۴۶ ۶۶ + ۴۷ ۱۷ دفعہ +

۴۸ ۵۴۷۲ + ۴۹ ۱۶ و ۸ و ۴ +

۵۰ ۹۶۰ + ۵۱ ۴۸۳ +

۵۲ ۳۲۲ خارجِ قسمت ، ۸ باقی +

۵۳ ۴ بار و ۴ فٹ + ۵۴ ۴۳۳۵۸ +

۵۵ ۱۱۰۰۰ روپئے + ۵۶ ۲۴۰۰۰ روپئے +

۵۷ ۳۵۰ بار + ۵۸ ۳۵۷ بار +

۵۹ ۱۰ من و ۲۰ من + ۶۰ ۶۶۹ روپے +

۶۱ ۳۱۰۵۰ + ۶۲ ۱۸۳ +

۶۳ ۴ + ۶۴ ۷ سیر +

۶۵ ۳۰ گز + ۶۶ ۴۰ گز +

۶۷ ۲۵ روپے + ۶۸ ۲۳۰ روپے +

۶۹ ۳۰ + ۷۰ ۴۵۷ روپے +

۷۱ ۳۸۴۰ روپے +

۷۲ (۱) ۲۰، (۲) ۱۰، (۳) ۵، (۴) ۱۵ +

۷۳ ۹۴ + ۷۴ ۵۷۰ +

۷۵ ۳۱۰۰ گز اور ۴۶۵۰ گز +

مفید عام پریس لاہور میں باہتمام لالہ موتی رام پنٹر چھپا

نمبرِ شمار	قاعدے	مثالیں
۷	حرفِ مکسور کے نیچے دو جگہ کے سوا سب جگہ زیر لکھا گیا۔ اوّل یاے مجہول کے ماقبل۔ دوسرے یاے معروف کے ماقبل جو لفظ کے آخر ہے +	دیر۔ دے۔ دی +
۸	حرفِ مضموم کے بعد اگر واوِ مجہول نہیں ہے۔ تو اُس پر پیش لکھا گیا +	شُکر
۹	واوِ معروف کے ماقبل پیش لکھا گیا +	دُور
۱۰	واوِ مجہول کے ماقبل پیش نہیں لکھا گیا +	زور
۱۱	الف۔ واؤ اور یے کے سوا لفظ کے درمیان جو حرف ساکن ہے۔ اُس پر جزم لکھا گیا +	صبْر
۱	اِستفہام کی علامت	؟
۲	ندا۔ تعجب۔ حسرت۔ دُعا۔ قسم۔ خوشی کی علامت	!
۳	تھوڑے وقفے کی علامت	-
۴	پورے وقفے کی علامت	+

ہدایت۔ جہاں پورا وقفہ ہے۔ وہاں پڑھنے میں زیادہ ٹھیرنا چاہئے۔ باقی جگہ کم +

A MANUAL OF ARITHMETIC,

PARTS I & II.

(Revised in accordance with the new scheme.)

BY

LALA DEVI DAYAL, B. A.,

PROFESSOR OF MATHEMATICS, D.A.-V. COLLEGE, FELLOW OF THE PUNJAB UNIVERSITY, AND MEMBER OF MATHEMATICAL BOARD OF STUDIES,

AND

LALA SHIV DAYAL, M. A.,

ASSISTANT PROFESSOR, GOVERNMENT COLLEGE, LAHORE.

PRESCRIBED AS A TEXT-BOOK FOR THE 1 & 2ND LOWER PRIMARY CLASSES OF ALL PRIMARY SCHOOLS IN THE PROVINCE.

LAHORE:

RAI SAHIB M. GULAB SINGH & SONS,

EDUCATIONAL PUBLISHERS.

1919.

6th Edition *10,000 Copies.* **Price 0-5-4**